

Univerzita Karlova v Praze
Husitská teologická fakulta

**SMRT BLÍZKÉHO ČLOVĚKA V KONTEXTU
SPIRITUALITY**

**DEATH OF A CLOSE PERSON IN THE CONTEXT
OF SPIRITUALITY**

Disertační práce

Doktorský studijní program: Teologie

Studijní obor: Husitská teologie

Školitel:
Doc. ThDr. Jiří Vogel, Th.D.

Autorka:
Mgr. Sylvie Stretti

Praha 2021

Poděkování

Ráda bych poděkování rozdělila na několik částí, kdy celkově děkuji své Alma mater za zázemí, které mi skýtá.

Chci hned v úvodu poděkovat všem respondentům, že se mnou sdíleli svůj těžký příběh, za jejich důvěru a odvalu. Věřím, že vždy je náročné mluvit o smrti blízkého člověka a sdílet nejnítěrnější pocity s někým dalším. Díky jejich otevřenosti je tato práce mnohem hlubší. Dále bych ráda poděkovala terapeutům a zaměstnancům poradny, kam respondenti docházeli, za jejich práci a spolupráci se mnou.

Nemohu opomenout svou rodinu (manžela, děti, naše rodiče), která mi poskytla čas a prostor k napsání práce a v náročných okamžicích mi pomohli najít ztracenou energii. A k tomu přidávám i kolegy z HTF UK katedry psychosociálních věd a etiky, že mi byli oporou, konzultovali se mnou a řešili vzniklé otázky. Jmenovitě velký dík Honzovi Kaňákovi za konzultace, motivaci i podporu.

Na závěr s velkou pokorou děkuji vedoucímu práce, doc. Jiřímu Vogelovi, za čas, trpělivost, povzbuzování, cenné připomínky a doporučení. Díky prostoru, času i náhledu na téma práce z jiného úhlu vnímám jeho roli jako klíčovou pro výslednou podobu práce.

Čestné prohlášení o původnosti předkládané práce

Prohlašuji, že jsme tuto disertační práci s názvem *Smrt blízkého člověka v kontextu spirituality* napsala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze dne 12. Duben 2021

.....

Sylvie Stretti

ANOTACE

Předkládaná disertační práce se zabývá vztahem mezi tématem smrti blízkého člověka a spirituality, především osobního pojetí spirituality. Vychází z celkového pojetí člověka jako bytosti vícedimenzionální, z čehož jednoznačně plyne, že i člověk je objektem zájmu více oborů. V teoretické části práce se zaměřuji na konceptualizaci pojmů a jejich definování. Z výstupů teoretické části práce vychází výzkumná otázka: **„*Jak lidé, kterým někdo blízký zemřel, popisují změny spirituality v kontextu krize vyvolané ztrátou někoho blízkého?*“** Druhá část práce je zaměřena na způsob realizace výzkumu a metodologii. Třetí část obsahuje realizaci výzkumu, průběh a konkrétní výstupy, které jsou shrnuty v závěru.

ANNOTATION

The dissertation submitted is dealing with subjects of the death of a close person and spirituality, especially personal concept of spirituality. It is based on the general perception of a human being as a multidimensional being; as definitely resulting thereof, human beings are points of interest of several disciplines. In the theoretical part of the work, I focus on conceptualization and definition of terms. The following question is based on the results of the theoretical part: ***“How are changes to spirituality in the context of a crisis caused by the loss of a close person described by the people who experienced such loss?”*** The second part of the work is focused on the research performance method and methodology. The third part contains performance, course, and particular outputs of the research summarized in the conclusions.

KLÍČOVÁ SLOVA

Smrt, truchlení, ztráta, spiritualita, emoce, vztah, svoboda, krize, spirituální krize, spirituální rozvoj

KEYWORDS

Death, sorrow processes, loss, spirituality, emotions, relationship, freedom, crisis, spiritual crisis, spiritual development

motto:

„...Co zde vidím, je jen skořápka. To nejdůležitější je neviditelné...“

(Antoine de Saint-Exupéry, Malý princ s. 80)

„...Tváří v tvář smrti je třeba říci „nevíme“ a na tomto nevíme bychom se měli vlastně všichni poctivě shodnout, věřící i nevěřící...“

(Tomáš Halík, Kázání 2.11.2011)

SEZNAM ZKRATEK

MPSV – Ministerstvo práce a sociálních věcí

ČAPLD – Česká asociace pracovníků linek důvěry

ANK – Asociace nemocničních kaplanů

KANK – Katolická asociace nemocničních kaplanů

NNO – Nestátní nezisková organizace

S: Sylvie Stretti (výzkumník)

RZS – rychlá záchranná služba

PČR – policie České republiky

PIT – psychosociální intervenční tým

OBSAH

Obsah	7
ÚVOD.....	11
Uvedení do problematiky	14
Současný stav bádání	15
Struktura práce	20
Několik poznámek k ukotvení této práce do teorií věd	22
1 SMRT A TRUCHLENÍ V KONTEXTU MODERNÍ TEOLOGIE	26
1.1 Pojetí smrti v moderní teologii.....	26
1.1.1 Model Tělo-Duše (Body-Soul model).....	31
1.1.2 Model celostního dopadu (Death of whole person)	34
1.2 Teologická reflexe truchlení	37
2 POJETÍ SMRTI, ZTRÁTY A TRUCHLENÍ V SOCIÁLNÍCH VĚDÁCH.....	41
2.1 Reakce na ztrátu – proces zármutku	43
2.1.1 Modely popisující fáze truchlení	44
2.1.2 Modely zaměřující se na úkoly a faktory	47
2.2 Potřeby v kontextu smrti a zármutku (existenciální pohled)	49
3 NÁVRH MODELU POSVÁTNĚ-SEKULÁRNÍ SMRTI A TRUCHLENÍ.....	53
3.1 Poznatelné a nepoznatelné.....	54
3.2 Fragmentace a celostnost	56
3.3 Konečnost nebo fáze.....	57
3.4 Normativnost a nenormativnost.....	57
4 SPIRITUALITA.....	59
4.1 Význam termínu spiritualita	60
4.2 Východiska a formy spirituality	63
4.3 Stránky lidské existence jako předpoklad vzniku spirituality	65

4.4	Vztahová rovina spirituality – svoboda, vztah, emoce	68
4.4.1	Svoboda	70
4.4.2	Vztah.....	71
4.4.3	Emoce	71
4.5	Vstupní definování spirituality.....	72
5	ZTRÁTA JAKO KRIZE A SPIRITUÁLNÍ ROZVOJ	74
5.1	Základní konceptuální vymezení krize	74
5.2	Smrt blízkého člověka jako krize a spirituální rozvoj	75
5.2.1	Truchlení a klasifikace krizí.....	76
5.2.2	Krize a spirituální růst/rozvoj	77
5.2.3	Modely spirituálního růstu/rozvoje.....	81
5.3	Komplikované spirituální truchlení	87
6	ZMĚNY SPIRITUALITY V KONTEXTU TRUCHLENÍ – SHRUTÍ.....	91
7	POZADÍ VÝZKUMU	95
7.1	Výzkumný kontext	95
7.2	Výzkumný problém a výzkumná otázka.....	96
7.3	Širší rámec výzkumu	97
7.4	Limity a validita výzkumu.....	100
7.5	Výběr respondentů a způsob oslovování	101
7.6	Popis postupu realizace rozhovorů	103
7.6.1	Přípravná fáze (před setkáním)	104
7.6.2	Průběh setkání.....	104
7.6.3	Po setkání.....	106
7.7	Způsob zpracování rozhovorů.....	107
7.8	Etický rozměr výzkumu.....	108
8	ZJIŠTĚNÍ I. – ANALÝZA UVNITŘ-PŘÍPADŮ (PRVNÍ ČTENÍ)	111
8.1	Hana	112
8.1.1	Základní <i>charakteristika</i> Hany, rodinné vazby a povaha její ztráty	112

8. 1. 2 Životní křivka Hany	112
8. 1. 3 Křivka spirituality Hany	117
8. 1. 4 Významné momenty životních událostí v souvislosti se spiritualitou..	120
8. 1. 5 Překvapivé momenty u Hany	128
8.2 David	130
8.2.1 Základní <i>charakteristika</i> Davida, rodinné vazby a povaha jeho ztráty .	130
8. 2. 2 Životní křivka Davida	131
8.2.3 Křivka spirituality Davida.....	132
8.2.4 Významné momenty životních událostí v souvislosti se spiritualitou....	134
8.2.5 Překvapivé momenty.....	136
8.3 Marie	138
8.3.1 Základní <i>charakteristika</i> Marie, rodinné vazby a povaha jeho ztráty ...	138
8.3.2 Životní křivka.....	139
8.3.3 Křivka spirituality	141
8.3.4 Významné momenty životních událostí v souvislosti se spiritualitou....	142
8.3.5 Překvapivé momenty.....	146
9 ZJIŠTĚNÍ II. – ANALÝZA MEZI PŘÍPADY	148
9.1 Souhrnná analýza (druhé čtení)	148
9.1.1 Spirituální uvědomění	149
9.2 Mezi ukotvením, bricolage a pochybováním	150
9.3 Míra otáčení a ustálení přesýpacích hodin	151
10 ANALÝZA OBLASTÍ SVOBODY, VZTAHŮ A EMOCÍ.....	154
10.1 Svoboda.....	154
10.2 Vztahy.....	155
10.3 Emoce.....	156
11 ZJIŠTĚNÍ III. – TEORETICKÁ REFLEXE DRUHÉHO ČTENÍ (ANALÝZA MEZI-PŘÍPADY)	158
11.1 Spirituální rozvoj v reflexi teoretických koncepcí.....	158

11.1.1	Reflexe v kontextu tezí Willett	159
11.1.2	Reflexe v kontextu tezí Homa	162
11.2	Teoretická reflexe konkrétních aspektů narací	163
11.2.1	Církev jako možný vztahový bod	163
11.3	Spirituální bricolage	164
12	ZÁVĚR.....	166
12.1	Změny spirituality v kontextu krize	167
12.2	Možné praktické implikace	168
12.2.1	Přináležející výkladový rámeček	169
12.2.2	Bricolage a její stabilizační funkce	169
12.2.3	Míra stability spirituality jako faktor ovlivňující míru komplikovaného spirituálního truchlení.....	170
12.3	Nemožnost generalizace.....	171
12.4	Potenciální přínos do teoretického vhledu spirituálního růstu.....	172
12.5	Potenciál pro další výzkum	174
	JMENNÝ REJSTŘÍK.....	176
	SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ LITERATURY A DALŠÍCH ODBORNÝCH ZDROJŮ	179
	ABSTRAKT	187
	SEZNAM PŘÍLOH.....	190

ÚVOD

„Není bezpečné mluvit o spiritualitě v kontextu profese psychoterapie, protože by nás kolegové mohli nařknout z toho, že nejsme dostatečně vědečtí. Stejně tak je problematické mluvit o tématu (spirituality a krize) na půdě teologie, protože je tato oblast zatížena tenzí komplexity mezi náboženstvím a spiritualitou, mezi charismatem a institucí“ (Ildikó Homa¹)

Obdobně jako Homa se v kontextu této práce pohybují de facto v oblasti, která není výlučnou doménou pro teologii ani pro pomáhající profese (krizové interventy, sociální pracovníky, psychology, psychoterapeuty, psychiatry apod.). Teologie ve svém praktickém dopadu je jedním z oborů, který se především v oblasti pastorační a praktické teologie se zaměřuje na přímou práci s lidmi. Zabývám se spirituálním rozvojem² či změnami ve vnímání vlastní spirituality ve spojení se ztrátou vázanou na smrt blízké osoby. Spiritualita je od původu vázána primárně na teologii, zatímco téma ztráty a následná práce s tímto tématem se váže na krizovou intervenci, psychologii, psychoterapii, či sociální práci.

Propojení smrti blízkého člověka a spirituality pozůstalého zasahuje oblast mezilidských vztahů, vztahu k Bohu i smyslu života, kdy smrt otřásla základy fungujícího života, narušila stabilitu, žitý řád i další vazby, vztahy a otevřela otázky tušené či ukryté za „zamčenými dveřmi“ v naší mysli. Jsem si vědoma, že na téma by se dalo nahlížet z pohledu různých oborů (výše uvedených), které se zabývají celostně člověkem a spiritualita v souvislosti se smrtí blízkého člověka je součástí jejich celkového pohledu.

---

¹ HOMA, Ildikó. *Crisis – opportunity or threat to the spiritual development of the person?* Studia universitatis Babeş-Bolyai, Theologia Catholica Latina, LVIII, 1. 2013.: 93-108. ISSN 2065-944X s. 93-108.

² Termín spirituální rozvoj je v textu průběžně nahrazován také obraty jako spirituální vývoj, spirituální změny, či změny spirituality. Považuji za důležité na tento fakt upozornit proto, že neznamená nevyjasněnost termínu (viz konceptuální část práce, která se zaměřuje na definování spirituality), ale jde o snahu učinit text čitelnějším

Domnívám se, podobně jako Homa, že zkoumání takovýchto styčných bodů může být prospěšné pro všechny výše uvedené obory, pokud budou ochotny (respektive jejich zástupci) naslouchat závěrům ostatních. Na tento fakt poukazuje ve své habilitační práci Opatrný³ a v rámci diskursivní analýzy dostupné odborné literatury totéž popisuje, byť v omezenějším rozsahu, Kaňák⁴. Konec konců vzájemný vztah, který by bylo možné vnímat jako obohacující pro obě strany, je v rámci řekněme moderní doby, řešen od čtyřicátých let dvacátého století. V souvislosti s mezioborovým dialogem formuloval Ward deset otázek či oblastí, které je vhodné zvážit, například zda věda skutečně vylučuje víru v Boha nebo jestli je možné stále používat pojem duše aj. Dále se věnuje tématu, zda věda může skutečně podat ucelený pohled na realitu tak, jak je zažívána lidmi. Byť je debata v tomto poli poměrně široká⁵, sama se přiklání k názoru, že nejlepší je spolupráce, tedy považují za užitečné, pokud teologie informuje ostatní vědní obory a ty pak taktéž informují teologii. Jak tuto myšlenku formuluje van Huyssteen, i mně přijde vhodné „*integrovat cesty čtení světa*“ obou dvou pohledů.⁶ Lze tím pádem také předpokládat, že tato integrace cest, jak o nich píše van Huyssteen, bude naplněna potenciálním napětím mezi pravdou, která je zjevná, a pravdou, která je zjevená. Tedy mezi empirickým a přesazným, nebo teologickým⁷.

Při volbě metody zkoumání daného tématu se opírám o teze, které jsou více přítomny v kontextu tzv. empirické teologie. Ta se opírá o možnosti využití sociálně-vědního zkoumání a náhledu na svět s tím, že výstupy realizovaných výzkumů využívá v kontextu praktické teologie.⁸ Šídlová se nicméně domnívá, a já

---

³ OPATRŇÝ, Michal. *Sociální práce a teologie: Inspirace a podněty sociální práce pro teologii*. 1. Vyd. Praha: Vyšehrad, 2014. 328 s. ISBN 978-80-7429-408-2

⁴ KAŇÁK, Jan. 2016. *Nedefinovaná profesionalita: Vztah diskursů spirituality a profesionality v sociální práci v soudobé odborné literatuře*. Sociální práce / Sociálna práca 2016/5 ISSN 1805-885X

⁵ SOUTHGATE, Christopher. 2016. Science and Religion in the United Kingdom. *Zygon*, 51/2 361-386 ISSN 1467-9744.

⁶ VON HUYSTEEN, J. Wentzel. 2017. From Evolutionary Anthropology to Tehological Anthropology: Will a Shared Future Emerge? In Christopher CHALLAMET ET AL. (Eds.). *Game Over? Reconsidering Eschatology*. Berlin / Boston: Walter de Gruyter GmbH, pgs. 73-95 ISBN: 9-78311-0-517965

⁷ KAŇÁK, Jan, RACKOVÁ, Barbora. 2020. Návrh modifikace Interpretativní fenomenologické analýzy (IPA) pro účely empirické teologie (IPA/ET). *Caritas et Veritas*, 10 (2): 116-128. ISSN: 1805-0948.

⁸ FRANCIS, Leslie – VILLAGE, Andrew. 2015. Go and Observe the Sower: Seeing Empirical Theology at Work. *Journal of Empirical Theology*, 28, 155-183. ISSN: 0922-2936; GANZEVOORT, Ruard. 1998. Reading by the lines: Proposal for a narrative analytical technique in empirical

s ní v tomto souhlasím, že využití empiricko-teologického rámce může být „výzvou i pro teologii systematickou“⁹ a že za součást systematické teologie lze považovat výstupy praktické / empirické teologie, a to v tom smyslu, že lze považovat „praktickou teologii za aplikovanou vědu systematické teologie“¹⁰ Pospíšil¹¹ poukazuje na fakt, že jednotlivé teologické disciplíny si mají vzájemně sloužit, kdy v praxi by došlo k jejich vzájemnému propojení. V obecné rovině se dá na tento vztah nahlížet jako na vztah mezi systematickou teologií a teologií praktickou. Právě tato vzájemnost umožňuje i opačný pohled, a pak lze také předpokládat, že tato aplikovaná věda může zpětně informovat o způsobech interpretace a prožívání náboženství, dogmatu, víry. Na možnost vnímat a vzít v potaz řekněme prožitkovou stránku víry v kontextu systematické teologie upozorňuje také Berkhof¹². Znamená to nicméně také to, že je potřeba se zkoumanému tématu věnovat jak z pohledu teologického (v této práci především kapitola zaměřená na téma smrti a truchlení v kontextu teologie), tak z hlediska sociálně-vědního (kapitola o sociálně-vědním uchopení smrti, ztráty a truchlení). A pokud je to možné, tak poukázat na vzájemné možné napětí či různé pohledy, které nabízí vzájemná konfrontace sociálně-vědního a teologického pohledu na svět či zkoumané téma (část věnovaná navrhovanému modelu posvátně sekulární smrti a truchlení).

Níže v úvodu základně definuji problematiku tématu práce včetně současného stavu poznání mnou zkoumaného tématu a v neposlední řadě představím strukturu práce včetně definované výzkumné metody. Úvod chápu jako jakési návěstí či vodítko pro čtenáře, které je možné využít pro snazší orientaci v textu. Považuji za podstatné poukázat fakt, že v česky psané literatuře je téma

---

theology. *Journal of Empirical Theology*, 11/2, 23-40. ISSN 0922-2936; HEIMBROCK, Hans – Gunter. 2005. From Data to Theory: Elements of Methodology in Empirical Phenomenological Research in Practical Theology. *IJPT*, 9/2, 273-299. ISSN: 1430-6921.

⁹ ŠÍDLOVÁ, Jana. 2017. Možnosti využití empirických metod v (praktické) teologii. *Caritas et Veritas*. 2017/7, s. 256-268. ISSN: 1805-0948, s. 256.

¹⁰ ŠÍDLOVÁ, 2017. Možnosti..., s. 258

¹¹ POSPÍŠIL, Ctirad Václav. 2010. *Hermeneutika mystéria: Struktury myšlení v dogmatické teologii*. Praha: Karmelitánské nakladatelství. ISBN: 978-80-7195-478-1, s.126-130.

¹² BERKHOF, Luis. *Systematic Theology: New Combined Edition*. Cambridge: Wm. B. Eerdmans Publishing. ISBN: 0-8028-3820-0. s. 111-112.

vztahu krize a rozvoje spirituality či změny jejího chápání v souvislosti se ztrátou¹³ někoho blízkého blíže nepopsáno a nezkoumáno.

Uvedení do problematiky

Krize je subjektivně vnímaná skutečnost, při níž si člověk není schopen pomoci sám v obvyklém čase za pomoci svých blízkých a která vstoupí do života prakticky každého člověka. Většina odborných publikací se věnuje především jejímu definování¹⁴, postupům a metodám práce s ní. Já se jí detailněji věnuji v samostatné kapitole. V případě, že je s krizí spojována spiritualita, je tak často činěno s ohledem na psycho-spirituální krizi či s ohledem na to, jak spiritualita jako taková může podpořit vyrovnávání se s krizí a krizovým prožíváním. Málo je známo o tom, jak situace krize (která je často chápána jako bio-psycho-sociální fenomén) ovlivňuje změny ve vnímání a vlastním uchopení spirituality. Byť je znám model, který popsal Pargament¹⁵, je tento model spíše schématický (některé jeho prvky se objevují v rámci Shrnutí teoretické části této práce). Autorův model předpokládá dvě obecné varianty. V první dochází k zachování spirituálního rámce a obsahu člověka i v kontextu krize a využití spirituality pro zvládnutí krize. Druhá verze je spirituální transformace, která je charakteristická „*fundamentálními změnami na místě posvátného nebo v charakteristice posvátného v osobním životě*“¹⁶. Byť autor popisuje některé modelové situace pro jednotlivé varianty, chybí v nich specifické zaměření na spirituální změny jako proces. Proto si ve své disertační práci kladu základní otázku:

---

¹³ pozn. termín ztráta blízkého používám ve smyslu úmrtí, smrt blízkého člověka, vycházím z koncepce BOWLBYho, která je rozpracována v 1. kapitole

¹⁴ VODÁČKOVÁ, Daniela. a kol. *Krizová intervence*. 2.vyd. Praha: Portál, 2007. 543 s. ISBN 978-80-7367-342-0.; ROBERTS, Albert R. 2005. *Introduction*. In ROBERTS, Albert, R. (Ed.). *Crisis Intervention Handbook: Assessment, Treatment, and Research*. Oxford: Oxford University Press, (s. 19-26) ISBN-10: 0195179919

¹⁵ PARGAMENT, Kenneth. 2007. *Spiritually Integrated Psychotherapy: Understanding and Addressing the Sacred*. New York: The Guildford Press. ISBN: 978-1-57230-844-2

¹⁶ PARGMANET, K. 2007. *Spiritually...*, s. 116.

„Jak lidé, kterým někdo blízký zemřel, popisují změny spirituality v kontextu krize vyvolané touto ztrátou?“¹⁷

Přičemž slovo „popisují“ chápu v kontextu narativního přístupu a narativního rozhovoru. Nejde mi primárně o vytvoření ucelené teorie (viz také část Několik poznámek k ukotvení této práce do teorií vědy) popisující vnitřní dynamiku procesu tak, jako je tomu například u zakotvené teorie (či některých jejích variant)¹⁸, ale o zachycení příběhu vývoje spirituality. A to specificky u lidí, kteří zažili smrt blízkého člověka. V kontextu jejich vyprávění poukazují na změny vnímání spirituality a určují klíčové body příběhu, jež vnímání spirituality a její uchopení ovlivnily. Jak definuje Čermák¹⁹, narativní analýza a narativita jako taková staví alternativu ke „konvenčnímu modelu racionality“. Nabízí oproti němu „narativní modus vědění“, jehož podstata je v pravdivosti příběhu vůči životu.

Současný stav bádání

Vzhledem ke skutečnosti, že pojmem spiritualita se zabývá více oborů a v některých případech se jedná o mezioborovou spolupráci, považuji za podstatné spiritualitu popsat z více možných úhlů. Až poté budu spiritualitu dávat do souvislosti k tématu smrti, respektive smrti blízkého člověka, tak jak si ho definuji v cíli práce.

Spiritualita bývá v odborné literatuře uváděna v nejrůznějších souvislostech. Jako příklady uvedu různé pohledy a přístupy, kdy termín spiritualita je definován různě nejen dle zaměření různých oborů a disciplín, ale i uvnitř nich a dochází pak k rozličným závěrům, co vlastně spiritualita je.

---

¹⁷ Považuji za důležité upozornit na to, že v procesu truchlení a vnímání ztráty jako traumatické či traumatizující události hraje podstatnou roli to, jak je definován termín „blízká osoba“. Pokud bychom ji považovali striktně jen za osobu spřízněnou pokrevní vazbou (rodič-dítě atp.), pak by ale takové tvrzení bylo zavádějící. Existují situace, kdy se příbuzný choval za života k pozůstalému takovým způsobem (např. jej týral, zneužíval), že jeho smrt vnímá pozůstalý jako určitý druh vysvobození. Je nutné poznamenat, že s touto variantou v této práci dále neoperuji.

¹⁸ CHARMAZ, Kathy. 2008. *Constructionism and the Grounded Theory Method*. In HOLSTEIN, James. A., GUBRIUM, Jaber. F. (Eds.). *Handbook of Constructionist Research*. New York: The Guildford Press, 397-412. ISBN 9781593853051, s. 397-412.

¹⁹ ČERMÁK, Ivan. 2006. Narativně orientovaná analýzy. In BLATNÝ, Marek. (Ed.). *Metodologie psychologického výzkumu: Konsilience v rozmanitosti*. Praha: Academia, 85-109. ISBN: 978-80-20-0-14504, s. 85.

Východiska této definice mají základ v teologických, respektive náboženských přístupech a také v psychologických pohledech na spirituální dimenzi člověka na základě Franklova širšího pojetí a vnímání této dimenze.

K tomuto směru bádání Frankla přiměla situace ve světě ve dvacátém století, kdy svět prožil existenciální šok v podobě válek celosvětového dosahu, který bořil různé hodnoty, normy a přinesl mnoho otázek. Ve světle obrovské destrukce, nejistot a strachu se měnily pohledy na smysl života, což přispělo ke kladení mnoha otázek zahrnující hledání smyslu a hodnot pro lidský život. Kučera²⁰ popisuje Barthův pohled na první světovou válku jako jasnozřivost, se kterou prohlédl, že válka přinesla konec a krach idealistickému pohledu na život, myšlení a hodnoty. „*Barth pochopil, že člověk, který prošel bojištěm války, který prožil palčivé otázky sociální, kulturní a filozofické na prahu nové doby, je jiný, než předtím. Nikoli psychologie, spekulace, nikoli historie – slovo Boží stává se východiskem Karla Bartha – Dominus dixit!*“²¹ Franklův pohled po druhé světové válce je obdobný, jen rozšiřuje onen pohled utrpení i na fakt, kterého si jako lékař v koncentračním táboře všiml, že pokud i v největším utrpení člověk neztratil víru, bojoval o život. V tom tkvěla podstata svobodného rozhodnutí každého: „*Duchovní svoboda člověka, kterou mu nelze až do posledního dechu vzít, mu také až do posledního dechu dává příležitost uspořádat svůj život smysluplně.*“²²

Výzkum spirituality je zpracováván z různých úhlů pohledu a také další obory (jako např. již zmiňovaná psychologie či religionistika) hledají odpovědi na otázky týkající se spirituality (např. v prostředí ČR výzkum Říčana, Janošové²³). Téma souvislosti mezi smrtí, konkrétně smrtí blízkého, a spirituality je velmi specifické a jeho zkoumání v kontextu teologie je v odborných publikacích

---

²⁰ KUČERA, Zdeněk. *Pravda a iluze moderní teologie: Emil Brunner - Paul Tillich - obrat teologie ČČSH*. Praha: Husova československá bohoslovecká fakulta – Komenského evangelická bohoslovecká fakulta – (Blahoslav), 1986. 190 s. ISBN nd. s.23

²¹ KUČERA, Zdeněk. *Pravda a iluze moderní teologie: Emil Brunner - Paul Tillich - obrat teologie ČČSH*. Praha: Husova československá bohoslovecká fakulta – Komenského evangelická bohoslovecká fakulta – (Blahoslav)s.23

²² FRANKL, Viktor E. *A přesto říci životu ano*. Přel. J. Hermach. 3.vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006. 175 s. ISBN 978-80-7192-866-9. s.78

²³ ŘÍČAN, Pavel., JANOŠOVÁ, Pavlína. 2010. *Spirituality as a Basic Aspects of Personality: A Cross-Cultural Verification of Piedmont's Model*. The international Journal for the Psychology of Religion 20/1 2-13 ISSN 1050-8619. 243-251; ŘÍČAN, Pavel. at all. 2010. *Spirituality of American and Czech students – A cross-cultural comparison*. Studia psychologica 52. (3), 243-251 ISSN 0039-3320

zastoupeno minimálně a spíše ve vztahu k obecnému uchopení krize (nejen v pojetí individuálním). Výzkumy a odborné statě, které jsou publikovány v teologických časopisech dostupných přes databázi EBSCO, se zaměřují obecně na vztah krize jako určitého segmentu lidské činnosti či života ve vztahu ke spiritualitě. Smeets a Morice-Calkhoven²⁴ se tak například zabývají krizí uvnitř církví obecně ve vztahu ke spiritualitě. Van Schalkwyk vztahuje změny spirituality a její uchopení obecněji k ekologické krizi. Svoji úvahu uzavírá nabídkou eko-spirituální praxe, jejímž motivem je užší propojení na ekologická témata i v kontextu spirituality.²⁵ Stejným tématem se zabývá i Kathleen Fischer²⁶.

Další oblastí, ve které je téma spirituality dáváno do souvislosti s nějakým specifickým jevem, je spiritualita seniorů, což například v českém prostředí zpracovává Suchomelová, jež definuje jak spiritualitu obecně, tak spiritualitu ve vztahu k seniorům, jejich specifickým problémům (ztráta zdraví, vědomí vlastní smrtelnosti apod.) a především ve vztahu ke spirituálním potřebám.²⁷ Což jsou obdobné pohledy, z nichž vycházím v této práci, kdy také vztahuji spiritualitu ke specifickému jevu, a to ke smrti blízkého.

Na vztah mezi spiritualitou a krizí (včetně krize pramenící z náhlého traumatického stresoru, kam je některými autory smrt blízkého řazena) poukazuje Bray²⁸, který ovšem vztah zkoumá v opačném směru než já v této práci. Popisuje, jak spirituální zážitky mohou ovlivnit zažívání traumatické události a možný posttraumatický rozvoj. Byť ve své práci odkazuje k obecnému procesu

---

²⁴ SMEETS, Wim, MORICE-CALKHOVEN, Tessa. 2014. *From Ministry Towards Spiritual Competence. Changing Perspectives in Spiritual Care in the Netherlands*. Journal of Empirical Theology 27 (1): s.103-126. ISSN 0922-2936 s.103-129.

²⁵ SCHALKWYK, Annalet van. 2011. *Sacredness and Sustainability: Searching for a Practical Eco-Spirituality*. Religion and Theology, 18 (1-2): 77-92. ISSN 1574-3012 s.77-92.

²⁶ FISCHER, Kathleen. 2010. *Christian Spirituality in a Time of Ecological Awareness*. Theology Today, 67, Issue2, 2010. (s.169-181). DOI 10.1177/004057361006700203 s. 169-181.

²⁷ SUCHOMELOVÁ, Věra. *Seniři a spiritualita – duchovní potřeby v každodenním životě*. 1. Vyd. České Budějovice: Návrat domů. Teologická fakulta Jihočeské univerzity, 2016. 302 s. ISBN 978-80-7255-361-7.

²⁸ BRAY, Peter. 2010. *A broader Framework for exploring the influence of spiritual experience in the wake of stressful life events: Examining connections between posttraumatic growth and psycho-spiritual transformation*. Mental Health, Religion and Culture, 13(3): 293-308. DOI 10.1080/13674670903367199; BRAY, Peter. 2011. *Bereavement and Transformation: A Psycho-spiritual and Post-traumatic Growth Perspective*. Journal of Religion and Health, 52 (3): 890-903. DOI 10.1007/s10943-011-9539-8

spirituálního rozvoje, či psychospirituální krize²⁹ v kontextu traumatické události, nedefinuje specificky změny ve vnímání spirituality jako takové. Ungureanu a Sandberg³⁰ se ve své přehledové stati zabývají tématem pozůstalých rodičů, kterým zemře dítě. Vnímají tuto událost jako nekontrolovatelnou životní situaci, jež může negativně ovlivnit schopnost rodičů zvládat životní požadavky. Stejně jako v případě Brayových textů ale chápou (a tito autoři více než Bray) spiritualitu jako vyrovnávací mechanismus (coping)³¹ a poukazují na skutečnost, že rodiče mohou truchlení a reakce na úmrtí dítěte prožívat značně odlišně. Spiritualitu pak v kontextu ztráty popisují jako vyrovnávací strategii podporující zvládání události jak na „fyzické, tak mentální (úrovni) zdraví a to skrze různorodé mechanismy: redukuje stres a krevní tlak, podporuje spánek, pomáhá zvládat chronickou bolest, zmenšuje pravděpodobnost reaktivity ve vztazích a zmenšuje riziko depresí a zneužívání návykových látek“.³² To, co z tvrzení autorů plyne, je spíše poukázání, že určitým způsobem dobře rozvinutá spiritualita a spirituální praxe může být značně nápomocná při zvládání velmi zátěžových životních období či situací. A také že ji lze chápat jako svého druhu prevenci negativního směřování jedince. Považuji nicméně za podstatné dodat, že spiritualita není „něco“, ale spíše jakýsi aktivní vztah člověka. Obdobně s tématem vztahu spirituality a krize vyvolané úmrtím

---

²⁹ Ke spirituálnímu rozvoji (emergence) a psycho-spirituální krizi (emergency) viz další část této práce.

³⁰ UNGUREANU, Ileana., SANDBERG, Jonathan. G. 2010. „Broken Together“: *Spirituality and Religion as Coping Strategies for Couples Dealing with the Death of a Child: A Literature Review with Clinical Implications*. Contemporary Family Therapy, 32: 302-319. ISSN 1573-3335 s. 302-319.

³¹ Pozn. V tomto kontextu lze copingové mechanismy chápat jako způsoby zvládání stresu, zátěže, která je vzhledem k odolnosti jedince vnímána jako nadlimitní a je třeba vyvinout značné úsilí, aby došlo k vyrovnání se. Obecně se jedná o postupy (jak už vnější, či vnitřní aktivity), které jedinec využívá, aby řešil situace, které jsou pro něj složité (a ne nezbytně nutně neřešitelné). Jejich interindividuální šíře je značná a může sahat od čtení si Čtyřlístků, přes běhání, jezení čokolády, modlitby, až k aktivní potřebě intenzivního bytí s druhými. Více např. *Psychologie lidské odolnosti*. 1. Vyd. Praha: Grada, 2010. 240 s. ISBN 978-802-4729-596

³² UNGUREANU, Ileana., SANDBERG, Jonathan. G. 2010. „Broken Together“: *Spirituality and Religion as Coping Strategies for Couples Dealing with the Death of a Child: A Literature Review with Clinical Implications*. Contemporary Family Therapy. s. 308

někoho blízkého zacházejí například Cacciatore a Ong³³, Andrews a Marotta³⁴ či Sowers s kolegy³⁵.

Blíže tématu této práce je případová studie, kterou publikoval Walters³⁶. Ve své stati ovšem především sleduje, jak adekvátní podpora může pomoci uchopit dítěti spiritualitu, jež následně může využít jako coping (vyrovnávací mechanismus) pro vyrovnání se se smrtí. Autor také nesleduje samotný rozvoj či změny ve vnímání spirituality. Výše uvedené studie (až na ty, které vyšly v teologických časopisech) jsou primárně z ostatních oborů, především psychologicky či psychoterapeuticky zaměřených. V předkládané práci se snažím o mezioborovou syntézu či přesah, kde jsou změna vnímání spirituality a její rozvoj stěžejním měřítkem.

Rozhodla jsem se zaměřit na konkrétní téma popisu spirituality a spirituálního rozvoje v souvislosti se smrtí blízkého člověka. Dle výše popsaného je zjevné, že spiritualita je zpracována z perspektiv různých disciplín, ale propojení mezi smrtí blízkého člověka a s tím souvisejícího vývoje spirituality, zastoupeno není. A pokud již v odborných publikacích toto téma je možné vysledovat, pak se autoři často zaměřují na obecné schéma či konstatování faktu, že zátěžová nebo krizová situace může akcentovat rozvoj spirituality, ale není často zřejmé jak či v jakých detailech. Právě touto prací bych ráda přiblížila za pomoci výzkumné metody narativního interview životní příběh tří komunikačních partnerů, rozvoj a změnu vnímání jejich spirituality v souvislosti s úmrtím blízkého člena rodiny a ostatních životních událostí.

---

³³ CACCIATORE, Joanne., ONG, R. 2011. *Through the Touch of God: Child Death and Spiritual Sustenance in a Hutterian Colony*. Omega, 64(3): 185-202. DOI 10.2190/OM.64.3.a s.185-202.

³⁴ ANDREWS, Catherine. R., MAROTTA-WALTERS, Sylvia. 2005. *Spirituality and Coping Among Grieving Children: A Preliminary Study*. Counseling and Values, 50 (1): 38-50 DOI10.1002/j.2161-007X.2005.tb00039.x s.38-50

³⁵ SOWERS, Janie. J. ET AL. 2008. *Finding Meaning and Purpose in the Death of an Adult Daughter: A Grief Observed*. Journal of Pastoral Counseling, 43: s.50-66.

³⁶ WALTERS, David. A. 2008. *Grief and loss: toward an existential phenomenology of child spirituality*. International Journal of Children's Spirituality, 13(3): 277-286. ISSN 1364-436X s. 277-286.

Struktura práce

Disertační práce je rozdělena do tří na sebe navazujících částí. První část se věnuje zpřesňování obsahu pojmů a kategorií, pomocí kterých formuluji základní výzkumnou otázku. Tato část slouží především pro vymezení pojmů. Některé v práci užívané výrazy jsou mnohými disciplínami využívány a chápány odlišně a je tedy nutné vymezit, jak s nimi zacházím, respektive jak je v práci využívám. Což mi následně umožní jejich použití ve zpracování získaných kvalitativních dat ve výzkumné části. Tato část je rozdělena do šesti kapitol, ve kterých konceptualizuji pojmy a oblasti, které jsou podstatné pro výzkum. První dvě kapitoly popisují téma smrti jako ztráty³⁷ včetně popsaných možných reakcí na ztrátu a truchlení z pohledu moderní teologie a sociálních věd (v kapitole druhé). Na ni navazuje kapitola třetí, v níž formuluji model posvátně-sekulární smrti a truchlení, který obsahuje právě východiska teologického a sociálně vědního pohledu na zkoumanou oblast. Čtvrtá kapitola je zaměřena na definování spirituality z pohledu různých disciplín, neboť téma osobní spirituality leží na hranici více oborů a pro výzkumnou část je podstatné popsat východiska a definici, jak s pojmem v práci zacházím. Pátá kapitola je zacílena na pojetí a definování ztráty blízkého člověka jako krize a následného spirituálního rozvoje. Šestá kapitola popisuje shrnutí zaměřené na spirituální změnu v kontextu truchlení.

Souhrnně řečeno první tři kapitoly definují kontext, do kterého spadá zkoumané téma změn spirituality. Tento kontext je podstatným základem pro obsah zkoumaného tématu a určuje výchozí moment, kdy sleduji změny vnímání spirituality. Čtvrtá a pátá kapitola se zaměřují na dílčí části zkoumaného procesu, popsaném v předchozích kapitolách. Směřují tak téma truchlení do oblasti, která je centrální pro předkládaný výzkum. Šestá kapitola tvoří základní syntézu předchozího textu s tím, že v ní integruji poznatky uvedené v předchozích kapitolách.

Druhá část této disertační práce se věnuje výzkumu a jím určenému metodologickému rámci, tedy především volbě metody výzkumu a popisu

---

³⁷ Definování ztráty, ve smyslu smrti blízkého člověka, tak jak ho popisoval již v 70. letech 20. století BOWLBY se věnuji níže v textu.

výzkumné strategie. Zvolila jsem kvalitativní metodu narativní interview, která je založena na vyprávění osobních příběhů respondentů tak, jak jim oni sami rozumí. Smrt blízkého člověka je krizí, tedy subjektivně vnímanou skutečností, a spiritualita osobní záležitostí vycházející z vlastní zkušenosti a osobního vztahu.

Třetí, poslední část je věnována zpracování výzkumu a prezentaci kvalitativních dat, jejich výstupům, interpretaci a analýzy na základě prvního a druhého čtení a vycházející s definovaných pojmů a oblastí v teoretické části. Závěr obsahuje závěrečné výstupy výzkumné části včetně potenciálního přínosu do teoretického rámce či dalšího možného výzkumu.

Souvislost a návaznost jednotlivých kapitol teoretické, tedy konceptuální, a výzkumné části, lze také shrnout v následujících bodech. Považuji za podstatné na tuto provázanost poukázat především z toho důvodu, že se v textu práce pohybují jak na poli teologickém, tak na poli sociálně-vědním.

- Teologický pohled na smrt a truchlení (kapitola 1) společně s pohledem sociálních věd (kapitola 2) umožnily vytvořit souhrnný model popisovaný především s ohledem na vnitřní dynamiku a napětí (kapitola 3). Ten byl využit nejen pro účely shrnutí teoretické části práce (kapitola 6), ale také pro účely diskuse zjištění a především pak pro účely kapitoly Změny spirituality v kontextu krize.
- Konceptuální část věnující se spiritualitě (kapitola 4) je v podstatě rozdělena do dvou dílčích částí, které navazují na rozdělení fenomenologického pohledu na spiritualitu z hlediska dimenzí explikační a vztahové³⁸ (viz čtvrtá kapitola).
  - Explikační rovina je využita pro popisy změn obsahu spirituality u komunikačních partnerek a partnera.
  - Vztahová rovina je využita pro analýzu změn a posunů v rovinách emoční, vztahové a roviny svobody.

---

³⁸ MAYHEW, Matthew. 2004. Exploring the Essence of Spirituality: A Phenomenological Study of Eight Students with Eight Different Worldviews. *NASPA Journal*. 2004, 41, 3: 647-674. ISSN: 1940-7882.

- Pátá a šestá kapitola pak slouží jako podklad pro kapitolu Spirituální rozvoj v reflexi teoretických koncepcí a zároveň také jako podklad pro diskusi.

Několik poznámek k ukotvení této práce do teorií věd

S ohledem na volbu tématu i na volbu metodologického rámce je potřeba, domnívám se, věnovat prostor také krátkému komentáři k tomu, v jaké části spektra vědy a výzkumu, respektive sociální vědy, se tato práce nachází. Valentine³⁹, byť nereaguje primárně na potřebu ukotvit teorie truchlení do kontextu sociálních věd obecně, upozorňuje na posuny, ke kterým došlo v rámci vědeckého uchopení a pojetí truchlení a smrti. Ponechám-li stranou úvahy nad změnou vstupního pohledu na truchlení jako na nemoc nebo na stav bytí, je nutné se vyjádřit k tomu, zda v této práci navazuji na objektivistické, nebo spíše konstruktivistické pojetí, a co z toho plyne pro pozici této práce.

Valentine poukazuje na změny v pojetí truchlení v oblasti psychologie, antropologie a sociologie. Zjednodušeně lze říci, že bylo období či fáze, ve které byla patrná snaha po obecněji platném popsání průběhu truchlení, faktorů, které jej ovlivňují atd. Pod vlivem prací Giddense a dalších (kteří se zabývali pozdní modernou, reflexivní modernitou a diskursivní povahou interakcí a sociálního světa) se vedle objektivisticky pojatých studií začínají objevovat i konstruktivistické předpokládající, že jejich smyslem a podstatou je tzv. nechat mluvit individualizované hlasy zkušenosti.

To s sebou také nese vztah takových přístupů ke generování teorií a jejich případné ověřování. Zatímco pro objektivisticky uchopené vnímání světa a podstaty sociálních věd (a věd vůbec) je právě tento přístup charakteristický – tedy vytvoření předpokladů o povaze určitého jevu (teorie) a její následná verifikace / falsifikace, pro konstruktivistické pohledy toto vnímání úkolu sociálně-vědního zkoumání světa nemusí platit zcela. Specificky to lze vnímat například na posunu v pojetí zakotvené teorie jako metody tvorby teorie z kvalitativních dat. Její

---

³⁹ VALENTINE, Christine. 2006. Academic constructions of bereavement. *Mortality*, 11, 1, 57-79. ISSN: 1357-6275.

původní varianty byly prostoupeny velkým množstvím postupů a doporučení, které měly zajistit objektivnost zjištění zakotvených v kvalitativních rozhovorech. Další vývoj tohoto přístupu (spíše než o metodě analýzy dat by skutečně bylo vhodnější mluvit o přístupu) však od tohoto objektivistického předpokladu ustupoval a začal v některých směrech vnímat zakotvenou teorii, respektive zakotvené teorie, jako soubor metod, postupů a možností, které se před výzkumníkem nabízí k výběru a ten je volí (sice kriticky, ale přeci jen po svém) s ohledem na znění základní výzkumné otázky a smysl výzkumu⁴⁰.

I tato práce se přiklání (logicky s ohledem na využití narativního přístupu) k těm pojetím, které primárně neakcentují vznik teorie jako jediný adekvátní výsledek bádání a zkoumání světa. Individualizovaná část, tedy ta, jež je směřována k individuálním vyprávěním, je právě tou, která je početně z hlediska výzkumu jako takového více zastoupena. To zcela odpovídá narativnímu rámci. Jakési nastínění možné teoretické kostry lze pak najít v té části reflektující analýzu napříč případy (Across-Case analysis⁴¹). Pro tuto část jsou využity ty teze, které jsem formulovala v rámci integrace teoretických tezí, především v kapitolách o posvátně-sekulárním modelu smrti a truchlení a změnách spirituality v kontextu truchlení (kapitoly 3 a 6).

Práce více čerpá z tendence „*zdůraznit a zvýznamnit žitou zkušenost fenoménu*“, který je v tomto textu zkoumán⁴². I z toho důvodu je ta část, jež by bylo možné označit jako analýzu uvnitř-případů (Within-Case analysis), prostorově delší. Vliv na to bezesporu má také fakt, že se zde realizovaná narativní analýza přibližuje více post-modernímu přístupu k této analytické tradici. Ta sama o sobě vnímá možnost objektivizované interpretace za svého druhu iluzi, kterou v narativním přístupu není možné držet⁴³. Držet pouze pozici vytváření a utváření koherentních, ucelených teorií není v kontextu zvoleného postupu prostě možné. Práce tak v souladu s tím, co je pro narativně analytický pohled vlastní, stojí mezi

---

⁴⁰ CHARMAZ, Kathy. 2006. *Constructing Grounded Theory*. London: SAGE. ISBN: 978-0-761-973-539.

⁴¹ AYRES, Lioness – KAVANAUGH, Karen – KNAFL, Kathleen. 2003. Within-Case and Across-Case Approachs to Qualitative Data Analysis. *Qualitative Health Research*, 13(6), 871-883. ISSN: 1552-7557.

⁴² AYRES, L., KAVANAUGH, K., KNAFL, K. 2003. ..., s. 874.

⁴³ VERVAECK, Bart – HERMAN, Luc. 2005. *Handbook of Narrative Analysis*. Lincoln: University of Nebraska Press. ISBN: 0-8032-2413-3.

„*explicitními daty a exemplifikačními schématy*“, tedy mezi necháním vyrůstát jednotlivosti z dat a pouhým dokreslováním teorie či jejich částí na datech.⁴⁴

---

⁴⁴ CHRZ, Vladimír – ČERMÁK, Ivo. 2011. Intepretace v narativním přístupu. *Teorie vědy*, XXXIII, 3, 415-443. ISSN: 1210-0250

ČÁST I.
KONCEPTUÁLNÍ RÁMEC PRÁCE

1 SMRT A TRUCHLENÍ V KONTEXTU MODERNÍ TEOLOGIE

Níže v textu se nejprve budu zabývat teologickým pojetím smrti a představím dva modely, které se v kontextu smrti a teologie obvykle uvádějí či o kterých se uvažuje. Následně se zaměřím na teologické pojetí truchlení jako takové. Budu-li nahlížet na životní událost či fenomén smrti prizmatem sociálně vědních i teologických oborů, tak definovat smrt (tedy vytvořit její konceptuální definici) předpokládá postulovat teze o smrti a její vnímání jak z hlediska teologických disciplín, tak z hlediska sociálně vědních. První náhled přibližuji v této kapitole, druhý pak v té následující.

1.1 Pojetí smrti v moderní teologii

Teologie akceptuje definování či pojetí smrti z hlediska biologického, a to buď jako dříve definovaný koncept zastavení a ukončení srdeční aktivity, tak novější pohled na konec aktivity a funkčnosti mozku (a to buď celého nebo jeho vyšších funkcí – neokortikální část), tak pojímá a vnímá smrt jako součást „člověčenství (*personhood*)“.⁴⁵ Přičemž tímto člověčenstvím je myšlena jednota (či podvojná jednota – viz modely níže) hmotného těla a nehmotné duše. Nejednotnost výkladu oné zmíněné jednoty těla a duše je možné najít už v pojetí Aristotela (který pokládá tělo a duši za v jednotě spojené) a Platóna (který tělo vyděloval a označoval za v podstatě špatné zabraňující růstu duše).⁴⁶ Stejně tak je možné nalézt rozlišení těla a duše v 2 Kor (4:16), či Řím (7:22).⁴⁷ Nicméně některé jiné interpretace zdůrazňují jak Starozákonní, tak Novozákonní pohled na jedince jako na jednotu těla a ducha a život v celku.⁴⁸

---

⁴⁵ VAUTIER, Holly B. 1997. Dignity and Dying: A Christian Appraisal Definitions of Death. *Theology Matters*, 3(3): 1-16, s. 1.

⁴⁶ VAUTIER. H. B. 1997.

⁴⁷ DECKER, Rodney J. 2007. If You Meet the Undertaker Before You Meet the „Uppertaker“: A Christian View of Death, Dying, and Funerals. *Faculty Forum*, 2007, s. 1-29. ISSN: 1532-8023.

⁴⁸ GRISEZ, Germain. 2002. Death in Theological Reflection. *The Linacre Quarterly*, 69(1): Article 1, 10-32. ISSN: 0024-3639.

Nicméně Collopsy⁴⁹ identifikuje v přístupu teologie ke smrti jako lidskému fenoménu dva zásadní obecnější přístupy, které ovlivňují její teoretické uchopení. Předně, tvrdí autor, se moderní teologie při nahlížení na smrt opírá o „*preteologické modely*“, které do velké míry „*přehlížejí temnotu smrti*“⁵⁰. Vycházejí z dualismu ducha a těla (tzv. tělo-duše model, body-soul model), mají tyto přístupy tendenci k uchopení smrti jako aktu těla, tedy jako ke konci existence tělesné schránky duše, jež je v kontextu body-soul modelu nesmrtelná. Tyto přístupy zdůrazňující pozitivní stránky smrti jsou často v rámci argumentace rozporovány pohledy, které popisují „*smrt jako ze zásady nedobrou*“, a vytvářejí tak „*radikálně neteologické*“ pohledy. Tyto neteologické pohledy mají tendenci rozkládat smrt jako takovou na „*ovladatelné a měřitelné kategorie*“⁵¹.

Druhý obecnější přístup pak předpokládá, že smrt není možné rozdělit na úmrtí těla a život duše. Předpokládají, že je potřeba přijmout, a tím pádem také promyslet, „temnotu smrti“ se všemi jejími „strachy, zlobou a iluzemi, které chrání člověka před potvrzením jeho vlastní smrtelnosti“⁵². V textu této kapitoly níže jsou základní modely (krom těch, které se vážou k psychologizujícímu pojetí a o kterých zároveň teologické texty referují a pracují s nimi) představeny.

Byť to samotné modely nikde přímo nedeklarují, domnívám se, že je možné je rozdělit podle toho, jakým způsobem pracují s časovou linií a řekněme jakýmsi bodem přerodu a mírou nepoznatelnosti a paradoxnosti tohoto bodu. Body-soul model (jak bude podrobněji ukázáno níže) totiž předpokládá, že v životě dojde k situaci, ve které tělesná schránka (tělo) sice umírá, ale duše existuje dál, a to buď nezasažena smrtí, nebo zasažena pouze z části. Tak či onak trajektorie existence člověka v čase není přerušena zcela. Oproti tomu model celostního dopadu právě ono celostní přerušování časové trajektorie předpokládá a popisuje. Nerezignuje tím na možnost formulace tezí věčného života, či vzkříšení, ale předpokládá, že smrt se dotýká jak tělesné, tak duchovní stránky (duše). Dochází tak k přerušování

---

⁴⁹ COLLOPSY, Bartholomew J. 1978. Theology and the Darkness of Death. Theological Studies. s.22-54 ISSN 0040-5639

⁵⁰ COLLOPSY, B. 1978... s. 22.

⁵¹ COLLOPSY, B. 1978... s. 23.

⁵² COLLOPSY, B. 1978... s. 23.

trajektorie času a tento bod přerušení je z podstaty paradoxní a nepoznatelný či nepopsatelný zcela. Stejně tak, jak nevidíme zcela Ježíšovo vzkříšení, ale až jeho dopady, nevidíme zcela bod úmrtí, ale až jeho projevy, byť by se jednalo o vzkříšení každého člověka. Rozdíl mezi oběma modely je pak dle Griseze možné nahlížet jako na rozdíl mezi „*aktem smrti (act of death)*“ v případně modelu celostního dopadu a mezi „*aktem, který je zprostředkován pro padlé lidství (...) smrtí*“⁵³ a to v případě duálního modelu Body-Soul pohledu (viz podkap. 1.1.1)

Protože nelze tvrdit, že by byl v husitské teologii vybudován konkrétní a specifický model smrti, resp. teologie smrti, budu dále v textu vycházet z tvrzení těch autorů a autorek, kteří se obecně k teologii smrti (Theology of Death) vztahují. Jejich společným průsečíkem je často dílo a pojetí Karla Rahnera, ke kterému zde tedy také odkazují. Přičemž mi nejde o to navrhnout zde nějaké specifické a propracované pojetí teologie smrti v kontextu husitské teologie, ale o uchopení jedné ze dvou součástí v třetí kapitole popisovaného modelu náhledu na smrt jako teologicko-sociálně-vědního fenoménu. Zároveň předpokládám, že tato část práce, byť rozsahem spíše kratší, může posloužit jako orientace v uchopení smrti z teologického hlediska pro ty, kteří by možnost formulovat vlastní teologickou interpretaci smrti, vzali za svou.

V textu níže se snažím o uchopení a popsání (jistě do určité míry základní) dvou obecnějších přístupů. S ohledem na zaměření této práce tak nechávám vědomě stranou tematické bloky, které s ukotvením smrti v kontextu této práce a zkoumaného tématu, nesouvisí. Pokud je ovšem do určité míry potřeba na ně poukázat, činím tak s plným vědomím pouhého odkazování. Témata takto vědomě ponechaná stranou se týkají především:

- teologického uchopení smrti Ježíše Krista (Bart, Jungel, Balhasar aj.)⁵⁴

---

⁵³ GRISEZ, G. 2002.

⁵⁴ NOVELLO, Henry L. 2011. *Bringing Together: The Death as Transformation*. Farnham: Ashgate. ISBN: 978-14-0-9423-492.

- teologické diskuse ohledně toho, zda smrt motivována nezrazením základních postojů člověka je v posledku dobrá (smrt jako „vedlejší efekt“ vlastního rozhodnutí bez intence umřít)⁵⁵
- podrobnějším diskusím o možnostech a limitech konceptu teorie finálního rozhodnutí (viz níže v textu)
- teologické interpretace euthanasie a trestu smrti, jakožto „*hraní si na Boha*“⁵⁶
- otázky toho, zda je smrt následkem prvotního hříchu
- bližší pohled a vhled do konceptu zakušení smrti Bohem skrze smrt Ježíše Krista⁵⁷
- či teologie smrti Boha (Death and Decay of God)⁵⁸

I přesto, domnívám se, je vhodné zde základně shrnout teze, které lze v kontextu teologickém o dopadu ukřižování Ježíše Krista nalézt. Současná pojetí a náhledy vycházejí z předpokladu, že smrt jako takovou zažil (lze-li to tak říci) Ježíš Kristus v lidské komplexnosti a celosti. Zároveň některá uchopení (Barth, Jüngel aj.) vychází z předpokladu, že je tato smrt tak jedinečná a unikátní ve svém celku a vztažena k Ježíši Kristu, že tím pro lidstvo Ježíš „*učinil něco, co my sami sobě schopni učinit nejsme*“. Toto uchopení se někdy označuje jako model substituce. V něm je život a ukřižování Ježíše Krista vyjádřením či výslednicí „*suverénní svobody*“ Boha. Oproti němu předpokládá model reprezentace, že v podobě Ježíše Krista zde na zemi se reprezentuje také lidská podstata (včetně hříchu) před Bohem. Vlastním rozhodnutím pak „*participujeme na Synově smrti*“, která přináší „*radost a mír v rámci spojení a následování Boha*“. Nicméně i přes tyto rozdílné akcentace různých aspektů Synovy smrti se různá pojetí a přístupy, stejně jako jejich autoři a autorky shodují na tom, že přes rozdílnou povahu blízkosti

---

⁵⁵ GRISEZ, G. 2002... s. 19.

⁵⁶ DAVIES, Douglas. 2008. The Theology of Death. London: T and T Clark., s. 1. ISBN: 978-0-567-03049-8.

⁵⁷ NOVELLO. H. L. 2011.

⁵⁸ MOODY, Katherine Sarah. 2016. The Death and Decay of God: Radical Theology and Emerging Christianity. Modern Believing, 57(3): 253-265. ISSN: 1353-1425.

jednotlivce k Bohu a přes rozdílnost toho, jak „*Boží sláva ovlivňuje lidská srdce*“, ukřižování a evangelium působí.⁵⁹

Právě v životě a smrti Ježíše Krista lze také (z hlediska přístupu a pohledu na smrt) nalézt rozdíl mezi Starým a Novým zákonem. Novello⁶⁰ (v návaznosti na teze Jüngleho) předpokládá, že zatímco v rámci Starého zákona je akcentován vztah s Bohem v rámci světa jako vztah života, resp. „*život je vnímán jako uchovávaný ve vztahu s Bohem*“, pak v rámci Nového zákona je pro existenci jako takovou (z hlediska vztahu s Bohem a vztahu k Bohu) přítomen jak prvek života, tak prvek smrti, a to právě ve smrti Ježíše Krista⁶¹. „*Identifikace Boha s ukřižovaným Ježíšem nedefinuje jenom bytí Boha, ale také podstatu smrti.*“ Ve smrti Ježíše Krista, tvrdí Novello, se tak Bůh setkává se zážitkem⁶² smrti a tento charakter existence mu již není skrytým či nedostupným. To se pak projevuje v tom, jak tvrdí Wright, že je „*Ježíšova smrt nezbytností pro vypořádání se základním (fundamentálním) lidským problémem smrti*“⁶³. Oproti tomu ve Starém zákoně, jak to formuluje Wright⁶⁴, „*smrt absentuje ve stvoření jako takovém, indikující tím, že smrt není jeho přirozenou součástí*“.

Ještě před tím, než se budu věnovat (v rámci tématu, který zde zkoumám) představení obou dvou modelů (Tělo – Duše a Celostního modelu), považuji za podstatné také konstatovat, že v návaznosti na teze Davise⁶⁵ nevycházím z jednoho konkrétního teologického směru či větve teologické vědy, ale (v návaznosti na níže uvedené a odkazované autory) formuluji jakýsi přehled, který může sloužit jako základ pro budoucí práci na teologickém modelu práce v kontextu husitské teologie, stejně jako (v rámci této práce) jednoho ze dvou základních pilířů v třetí kapitole popsaného modelu smrti.

---

⁵⁹ NOVELLO, H. L. 2011. ... s. 160.

⁶⁰ NOVELLO, H. L. 2011. ... s. 144.

⁶¹ ANDERSON, Ray S. 2001. *Theology, Death and Dying*. Oregon: Wipf and Stock. ISBN 978-1-62032-211-6.

⁶² Byť mi není tato antropomorfizující artikulace a slovník popisující Boha blízká a nepovažuji ji za výstižnou, nedokázala jsem zformulovat a parafrázovat tvrzení odkazovaného autora.

⁶³ WRIGHT, Tony. 2008. *Death, the Dead and the Underworld in Biblical Theology – Part 2*, Churchman, 122(2): 107–125, ISSN: 0009-6628, s. 108.

⁶⁴ WRIGHT, Tony. 2008. *Death, the Dead and the Underworld in Biblical Theology – Part 1* Churchman, 122(1): s. 9-37., ISSN: 0009-6628, s. 11

⁶⁵ DAVIS, D. 2008.

1.1.1 Model Tělo-Duše (Body-Soul model)

Model⁶⁶ Tělo-Duše vychází z předpokladu možnosti rozdělení těla a duchovního či spirituálního rozměru lidské existence, tedy duše. Pokud je teologický pohled ovlivněn tímto modelem, pak je často argumentace vedena cestou rozdělování těla a duše na smrtelné a do jisté míry nedokonalé či hůře defektní tělo a nesmrtelnou duši. Tělo je pak také často označováno jako vězení duše a smrt v tomto přístupu a pojetí dostává rozměr jakéhosi de facto osvobození.⁶⁷ Smrt je pak v tomto pojetí neradikální – nenutí k otázkám, které by nebylo možné uzavřít s tím, že duše ale nesmrtelná je. Takovéto uchopení nesmrtelnosti z ní pak dělá dle některých automatickou odpověď na smrt jako takovou. Tedy odpověď ve smyslu, pokud je duše stále živá, není nutné si klást radikální otázky a je možné a potřebné se vztahovat k duši, a nikoliv ke smrtelnému tělu. Grisez se domnívá, že bytí toto striktní vydělování duše z těla v jeho čisté podobě asi není v kontextu křesťanství přítomno zcela, zůstává dopad tohoto rozdělování v myslech mnoha křesťanů právě na oblast smrti, úmrtí a případně také truchlení. Obdobně je tomu tak, dle autora, také u křesťanských teologů, kteří se sice přiklánějí k druhému v následující části popsanému modelu, ale některé jejich interpretace jsou tímto dualistickým modelem ovlivněny. Upozorňuje například na práci Josepha Flethera, který vyděluje tělesnou a spirituální / duchovní stránku a poukazuje na to, že otázky odpovědnosti, svobody a hodnot jsou spojené s duchovní rovinou člověka.⁶⁸

To, dle Collopsyho⁶⁹, chrání samu teologii před tím, aby se nemusela ponořit do temnot smrti, tedy aby se nemusela plně ponořit do pole paradoxu a nepoznatelnosti či nepochopitelného a nerozřešitelného paradoxu⁷⁰, ve kterém nelze nalézt vyhovující a zcela naplňující odpovědi na otázky, jež si klademe. Jedním z modelů vycházejícím z rozdělení těla a duše (ducha) je model dvou křivek,

---

⁶⁶ V tomto označení přebírám terminologii Collopsyho. V celém následujícím textu tak budu označovat obecněji popsaný vztah mezi faktory či proměnnými jako model. Činím tak proto, abych zachovala návaznost označení.

⁶⁷ Což je v souladu s Katechismem katolické církve.

⁶⁸ GRISEZ, G. 2002.; NOVELLO, H. 2011.

⁶⁹ COLLOPSY, B. 1978.

⁷⁰ HALÍK, Tomáš. 2009. Stromu zbývá naděje: krize jako šance. Praha: Nakladatelství Lidové noviny. ISBN: 978-8-0-710-69898.

který formuloval Roger Troisfontaines⁷¹. Předpokládá, že je možné nahlížet na lidský život jako na dvě křivky. První z nich je stále klesající křivka tělesné existence (těla, zdraví, dovedností a schopností). Druhou je pak stále rostoucí (alespoň hypoteticky) křivka duchovní existence každého člověka. Navíc ovšem předpokládá, že růst duchovní či spirituální křivky předpokládá postupné a opakované opouštění různých prostředí, v nichž se člověk nalézá a v nichž existuje. Autor sám na ně v podstatě nahlíží jako na vězení. Z toho ovšem také plyne, že spirituální růst je možný pomocí procesu nebo dynamiky separace. Smrt je pak v tomto pojetí de facto pozitivně konotována, neb je konečným procesem separace z a od prostředí. Smrt je tak v podstatě zrozením, je finálním krokem růstu.

Určitou modifikaci tohoto modelu nabídl taktéž v průběhu šedesátých let Pieper.⁷² Ten tvrdil, že v kontextu pozemského života a existence přináší smrt konec života či bytí jak pro tělesnou schránku (tělo), tak pro spirituální rozměr existence (tedy duši). Smrt jako taková je tedy celostní. Nicméně duše ze své podstaty je nesmrtelná. Pro Piepera je tedy duše ovlivněna smrtí jako takovou zde na zemi a je jí zasažena, ale její nesmrtelná podstata se tak nemění. Dle mého se tak paradoxním stává současná existence úmrtí i nesmrtelnosti na úrovni duše v momentu smrti, nicméně i v této modifikaci modelu lze lidově řečeno utéct z kontaktu či konfrontace s temnotou smrti tak, jak o tom mluví Collopsy.⁷³ I Pieper totiž předpokládal, že nedochází k přerušení, respektive celostnímu přerušení toku existence a bytí je duše smrtí zasažena, neumírá jako taková. V podstatě stejným nedostatkem trpí modely, které vysvětlují smrt a reakci na ni nebo reakci na informaci o tom, že člověk umírá, z pozice psychologické či z pozice životního cyklu. Jak bude ukázáno v kapitole 2.1 níže, je otázka individuálního prožívání reakce na smrt a truchlení v poslední době diskutované téma, společně s tím, nakolik má smysl se přiklánět k modelům, které reakci vysvětlují.⁷⁴

---

⁷¹ TROISFONTAINES, Roger. 1963. *I Do Not Die*. New York: Kubik Fine Books, Ltd. ISBN: 937-294-0235

⁷² PIEPER, Joseph. 1969. *Death and Immortality*. New York: Herder and Herder. ISBN: nd.

⁷³ COLLOPSY, B. 1978.

⁷⁴ WORDEN, William J. 2015. Theoretical Perspectives on Loss and Greif. In Judith M. STILLION, Thomas ATTING (Eds.). *Death, Dying, and Bereavement: Contemporary Perspectives, Institution, and Practice*. New York: Springer, s. 91-104. ISBN: 978-0826-171412.

Body-soul model totiž do jisté míry evokuje možnost nahlížet na smrt jako na pokračování existence.⁷⁵ Pokud je duše nesmrtelná a osvobozuje se z tělesné schránky, je možné nahlížet na ni jako na tu, která neztrácí kontakt se zkušeností, zážitky, emocemi a znalostmi z pozemského života. To samozřejmě ovlivňuje pojetí posmrtného života, podobu nebes či nebe, ale také, dle mého, možnosti reakce blízkých na úmrtí člena rodiny, kamaráda atp. Pokud je duše takto zachována a pokračuje v existenci, pak lze v podstatě udržovat i nepřerušeně vztah se zemřelým – však nikoliv ve smyslu spiritismu či okultismu, ale ve smyslu spirituální roviny, jinak řečeno na úrovni duší. Takto uchopená smrt a její ne/přerušování existence na úrovni těla a duše se může odrážet v pastorační praxi na úrovni etiky, stejně jako v kontextu jiných pomáhajících profesí, pokud pro ně bude duchovní či spirituální / náboženský rozměr podstatný. Je zde ovšem riziko, že tímto úkrokem stranou (neumíráme zcela, jen z části a z části zůstáváme živými) se vyhýbáme strachu ze smrti a strachu ze života, že se tedy vyhýbáme otevřenému kontaktu s existencí a existenciálním rozměrem našeho života.⁷⁶ Jinak řečeno, pokud se lidé (i teologie) „seriózně konfrontuje se smrtí“⁷⁷, pak u tohoto modelu hrozí, že daná konfrontace nebude úplná či celostní, protože bude možné od hlubokého prožitku smrti utéct, či poodejít k existenci nesmrtelné duše. A to k tvrzení, že smrt se určité části lidství a lidské existence prostě nedotýká.

Zajímavým možným dopadem zmíněného duálního pojetí je otázka „*teorie finálního rozhodnutí (final option)*“⁷⁸. Ta se zjednodušeně věnuje tomu, zda je na moment smrti možné nahlížet také jako na „*cvičení svobody*“⁷⁹. Tedy zda je možné se ve chvíli úmrtí rozhodnout pro Boha, i kdyby byl celý život člověk nevěřícím.⁸⁰ Pokud bychom totiž nahlíželi na tuto otázku s ohledem na dualistické uchopení těla a duše, pak je na úrovni spirituální / duchovní možné se i v momentu smrti rozhodnout pro vztah s Bohem stejně jako proti němu. Nicméně pokud by smrt

---

⁷⁵ BARNES, Michael. 1994. Demythologization in the Theology of Karl Rahner. Theological Studies, 55: 24-45. ISSN: 0259-9422.

⁷⁶ COLLOPSY, B.1978 .... s. 29.

⁷⁷ DECKER, R. J. 2007.

⁷⁸ GRISEZ, G. 2002.... s. 7.

⁷⁹ GRISEZ, G. 2002... s. 7.

⁸⁰ Tyto dvě označení mi osobně nejsou blízké, ale domnívám se, že vedou ke zjednodušením individuálních realit, ale pro účely této části textu se mi jeví jako použitelné. V podstatě naznačují to, zda během života člověk hledal vztah s Bohem, anebo nikoliv.

byla vnímána celostně (viz kap. 1.2), pak by tento krok ve chvíli smrti nebyl možný, neboť pokud bychom spolu s posledním „*vydechnutím vyslali duši k Bohu (...)* *neměl by člověk na takové rozhodnutí / rozhodování prostor ani čas ani možnost*“^{81, 82}

1.1.2 Model celostního dopadu (Death of whole person)

Oproti dualistickému modelu lze v podstatě formulovat buď tvrzení, že člověk neumírá vůbec, což by bylo v naprostém rozporu se zkušeností, nebo že umírá zcela, plně a celý. Smrt je v tomto pojetí chápána jako celostně dopadající či bytostně dopadající na umírajícího. Toto uchopení smrti v průběhu šedesátých a sedmdesátých let rozvíjel Rahner.⁸³ Výklady daného přístupu poukazují na to, že toto pojetí není otázkou znevažování či zpochybňování duše jako takové, ale dotknutí se „*stínů a temnoty smrti*“⁸⁴. Obecněji řečeno, na smrt je možné nahlížet (respektive na její lidskou interpretaci, včetně interpretace Body-soul modelu) jako na svého druhu mýtus. Mýtus ve smyslu způsobu nahlížení, které je neúplné a v podstatě ani úplně být nemůže.⁸⁵

Rahner předpokládá, že člověk je ze své podstaty svobodný, historicky ukotvený a vztahový, tedy existující ve vztazích (freedom, historicity and relationality). Tyto tři atributy jsou existenciální ve svých důsledcích, a to také umožňuje Rahnerovi zaměřit se na smrt nikoliv jako na fyzický a biologický proces, ale spíše jako na osobu zaměřený proces, v němž jsou tři výše uvedené atributy lidství ukončeny.⁸⁶ Ty jsou vztaženy jak k pozemskému, tak k transcendentnímu. Nicméně i přes transcendentní rovinu je „*existenciální charakteristikou jedince, že*

---

⁸¹ GRISEZ, G. 2002, s. 7.

⁸² Kromě této diskuse a pohledu na to, jestli je možné nebo není možné (s ohledem na povahu smrti) učinit toto finální rozhodnutí, vstupuje do diskuse a teologického uchopení ještě otázka, zda lze učinit toto rozhodnutí pouze duší, nebo zda je nutné se učinit toto rozhodnutí pro Boha celým já, celým self.

⁸³ RAHNER, Karl. 1965. On the Theology of Death. New York: Harder and Harder ISBN: nd.; RAHNER, Karl. 1975. Ideas for a Theology of Death. Theological Investigations, 13, 160-191. ISSN: nd.

⁸⁴ COLLOPSY, B. 1978.... str. 26.

⁸⁵ BARNES, M. 1994.

⁸⁶ LAWRENCE, Michael G., Todd A. SALZMAN. 2012. Karl Rahner's Theology of Dying and Death: Normative Implications for the Permanent Vegetative State Patient. Irish Theological Quarterly, 77(2): 141-164. ISSN: 1752-4989.

je *personou-ve-světě (person-in-the-world), ztělesněnou (...) osobností, která realizuje sebe ve svých ultimátních základech pouze a toliko ve ztělesněné existenci*⁸⁷. Z čehož ovšem také plyne, že jak narození, tak život, tak ale také smrt se zcela a úplně odehrává v rámci světa a života v něm. Protože i duše je realizována ve ztělesněné podobě (*person-in-the-world*), je logickým vyústěním tohoto pojetí, že smrt musí nutně být jak tělesná, tak spirituální a to v „*neuniknutelné, nevyhnutelné formě*“⁸⁸. Tím zároveň nepopírá „*solidaritú*“ a „*spásnou práci Ježíše Krista*“⁸⁹ v Jeho ukřižování a v Jeho smrti, stejně jako Boží solidaritu s lidstvem a člověkem. Smrt je tak „*absolutní konec temporální dimenze*“ života⁹⁰. Duši je totiž pro Rahnera možné chápat jako princip bytí, a nikoliv jako existenci samu o sobě (tak jak je tomu v rámci modelu Tělo-Duše).⁹¹

V takovém pojetí smrti se pak spojují a svým způsobem paradoxně integrují nejzákladnější znalosti i neznalosti a možnosti i nemožnosti lidských reakcí na úmrtí blízkého člověka.⁹² Protože naše znalosti a vědomosti o smrti jsou „*permanentně provizorní a permanentně otevřené korekcí*“⁹³. Pokud přijmeme tezi, že se dle Rahnera ve smrti zároveň setkáváme s transcendentální zkušeností, která nás přiblíží k „*plnému a konečnému vztahu s Bohem*“⁹⁴, je zřejmě nutné přijmout také to, že z pohledu lidské zkušenosti nelze říci jak o Bohu, tak o smrti vše a zcela a úplně. Zůstává tak svým způsobem neuchopitelná a nepopsatelná a tím pádem také neredukovatelná na jednotlivé atributy či charakteristiky. Dalo by se říci, že zůstává do určité míry opodstatněným a nutným tajemstvím a zároveň „*radikální (...) destrukcí a rupturou*“⁹⁵. Toto spojení zdánlivě nespojitelného, tento paradox pak, dle mého názoru, umožňuje Rahnerovi mluvit z pohledu jedince o

---

⁸⁷ LAWRENCE, M. G., SALZMAN, T. A. 2012... s. 147.

⁸⁸ O'DONOVAN, Leo. J. 1980. Orthopraxis and Theological Method in Karl Rahner. In. O'DONOVAN, Leo J. (Ed.). A World of Grace: An Introduction to the Themes and Foundations of Karl Rahner's Theology. New York: Seabury, s. 47-65. ISBN: 9-780-8-1642-0063.

⁸⁹ O'DONOVAN, Leo J. 1985. A Journey into Time: The Legacy of Karl Rahner's Last Years. Theological Studies, 46: 621- 646, ISSN: 0259-9422., s. 628

⁹⁰ RAHNER, Karl in BARNES, M. 1994... s. 42.

⁹¹ FISCHER, Mark F. 2008. Karl Rahner and the Immortality of the Soul. The Saint Anselm Journal, 6: 11-23. ISSN: 2689-6230.

⁹² O'DONOVAN, Leo. 1985...s. 639.

⁹³ ENDEAN, Philip. 2004. A Symbol Perfected in Death: Rahner's Theology and Alfred Delph., The Way, 4(4): 67-82, ISSN: 0043-1575; s. 77.

⁹⁴ BARNES, M. 1994...s. 35.

⁹⁵ RAHNER, Karl. 1965..., s. 40.

smrti jako o pasivní a aktivní zároveň, také za zničující stejně jako za projev zrání a sebe-realizace. Není to ovšem spojení za přítomnosti napětí a pohybu mezi krajními póly teze a anti-teze, ale spojení „*ultimátně deklarativní*“ zároveň spolu s „*vnitřním aktem člověka a jeho vnější pasivitou*“ za plné přítomnosti „*nevyřešitelných ambivalencí*“.⁹⁶ Smrt tak zůstává nevyřešitelná a nevysvětlitelná zcela, byť některé její aspekty (jak bude také uvedeno v kapitole 2) uchopitelné a vyřešitelné jsou. V tomto pojetí tak smrt zůstává „*neakceptovatelnou*“⁹⁷ a to také proto, že zvěst o vzkříšení a posmrtném životě není chápána jako nutně se vyjadřující ke smrti jako takové a tímto ji nerelativizuje.⁹⁸

Zároveň vzkříšení umožňuje pohled na duši jako na tu, která umožňuje zmrtvýchvstání v rámci eschatologické perspektivy. Dle Rahnera totiž i po smrti udržuje duše vztah s materiálním světem či hmotnou stránkou existence. A tento vztah následně ono vzkříšení umožňuje.⁹⁹

Podobně je popisována a definována smrt také v konceptu Ladislava Borose.¹⁰⁰ Ten, obdobně jak to činí zastánci Body-soul modelu, předpokládá, že lidská existence a její projevy a výtvořiny v kontextu života jsou vždy limitovány a omezovány, protože se na zemi nelze vyjádřit zcela, plně, bez omezení prostředí a stejně tak se zcela poznat. Smrt je pak pro něj prvním bodem, ve kterém se, dle Borose, poznáváme zcela a ve kterém dochází k celostní sebe-integraci. To je ale možné jen tehdy, pokud nejsme součástí času a vztahů směrem k prostředí, a to jak na úrovni tělesné, tak na úrovni duchovní. Smrt jako taková pro autora znamená (být terminologicky podobná procesu a dynamiky separace) totální a celostní přerod a zásah do existence člověka, do jeho životní trajektorie.

I přes výše popsané rozdíly mezi body-soul modelem a modelem celostního dopadu se zdá, že je určitý moment či součást modelů, který se jeví být pro obě dvě pojetí podobné či styčné. Touto podobností je porozumění smrti jako nezbytného předpokladu a kroku směrem ke konečnému lidskému naplnění. Z tohoto úhlu

---

⁹⁶ COLLOPSY, B. 1978 ... s. 37.

⁹⁷ COLLOPSY, B. 1978 ... s. 41.

⁹⁸ GRISEZ, G. 2002.

⁹⁹ RAHNER, K. 1965.; WILLIAMS, John W. 1971. Karl Rahner on the Death of Christ. Journal of Evangelical Theological Society, 14(1): 41-50. ISSN: 0360-8808.

¹⁰⁰ BOROS, Ladislaus. 1965. The Mystery of Death. New York: Herder and Herder. ISBN: nd.

pohledu je pak možné na smrt nahlížet jako na svého druhu přínos.¹⁰¹ Domnívám se ovšem, že model celostního dopadu v sobě integruje absolutní konečnost smrti a s ní spojené smutky, těžkost, náročnost a všechny ostatní prožitky jak pro umírajícího, tak pro pozůstalé, kdežto onen duální model (jak bylo ostatně výše naznačeno a konstatováno) z této temnoty utíká.

1.2 Teologická reflexe truchlení

Předtím, než se zaměřím na teologickou reflexi truchlení, je potřeba říci, že se zde vztahuji k tradici křesťanství řekněme západního charakteru. Tato poznámka je podstatná proto, že pokud bych usilovala o celkový pohled na křesťanství jako takové, bylo by potřeba sledovat také potenciální možné průběhy truchlení v kontextu východního křesťanství odlišujícího se v podání lamentace, které vychází z Mariina truchlení za mrtvého Syna.¹⁰²

Uvnitř teologie jako disciplíny či určitého náhledu na svět je možné se setkat s dvojitým způsobem uchopení truchlení. V prvním z nich se truchlení spojuje s eschatologií a vztahuje se k interpretaci skrze Ježíše Krista, jak je patrné třeba z článku Boersmaneho¹⁰³. Druhý pohled se pak zabývá především vlivem náboženství, víry a spirituality na prožívání a zvládání truchlení – tedy na mechanismy vyrovnání se se ztrátou jako takovou (pozitivní a negativní spirituální / náboženský coping) či potenciálním vlivem na spiritualitu jedince, tak jak je to patrné např. z článku Zármutek jako mystická cesta¹⁰⁴. Protože se tímto pohledem blíže zabývám v dalších částech tohoto textu, nebudu se zde tomuto aspektu více věnovat.

---

¹⁰¹ GRISEZ, G. 2002.

¹⁰² SMITH, Rachel. 2013. Lamentation and Annunciation: The Maternal and Virginal in Eastern Christian Theologies of Grief. *Theology and Sexuality*, 19 (3), s. 263-282. ISSN: 1355-8358.

¹⁰³ BOERSMAN, Hans. 2014. „Numbed with Grief“: Gregory of Nyssa on Bereavement and Hope. *Journal of Spiritual Formation and Soul Care*, 7(1), s. 46-59. ISSN: 1939-7909. PARK, Crystal, HALIFAX, Roshi Joan. 2011. Religion and Spirituality in Adjusting to Bereavement: Grief as Burden, Grief as Gift. In NEIMEYER, Robert et al. (Eds.). *Grief and Bereavement in Contemporary Society: Bridging Research and Practice*. New York: Routledge, 355-363. ISBN: 978-0-415-88480-8.

¹⁰⁴ DANIEL, Terri. 2017. Grief as a Mystical Journey: Fowler's Stages of Faith Development and Their Relation to Post-Traumatic Growth. *Journal of Pastoral Care and Counseling*, 7(4), s. 220-229. ISSN: 1542-3050

Z hlediska prvního výkladového uchopení (tedy propojování truchlení s eschatologií) je často odkazováno k 1 Te 4:13-15, ve které je vymezeno truchlení věřících křesťanů a těch, „kteří nemají naději“¹⁰⁵. Celkové vyznění se opírá o naději a spojení smrti a vzkříšení Ježíše Krista se smrtí a následným „přivedením k životu“ těch, kdo „zemřeli ve víře“¹⁰⁶. Jak píše Lochman: „*i tady jde o Boží věrnost smlouvě (...) zpečetěnou v Ježíšově kříži a definitivně stvrzenou v jeho zmrtvýchvstání. Smlouva je personálně dialogické dění. Mohli bychom tedy říci: Vzkříšení v kontextu smlouvy znamená, že Bůh se mne týká – i v hodině mé smrti. A zároveň, na druhé straně téhož dění: já – takový, jaký jsem – se týkám Boha, zvláště v hodině smrti. V to smím doufat.*“¹⁰⁷ Domnívám se, že je to právě onen odkaz k „personálně dialogickému“ aspektu v rámci smlouvy, který může zakládat naději v kontextu truchlení jako takového. Tak jak říká Lochman, i v rámci smrti se Bůh (do)týká umírajícího a tím i, dle mého názoru, pozůstalých v jejich „úmrtí“ vztahu zde na zemi.

Dle Boersmaneho to nicméně vedlo k rozdílné interpretaci v tom, jak daná naděje ovlivňuje, respektive má ovlivňovat proces truchlení u věřících. V našem kontextu to v jednom kázání vyjádřil Halík, když tvrdil, že „*apoštol neříká, že nemáme truchlit nad odchodem našich blízkých, to by bylo křečovitě a nelidské – jen v řídkých případech je smrt opravdu provázena oním pokojem, kdy cítíme, že odešel člověk v plnosti svého osudu, a okolo něho se rozhostí podivný mír. Jsou chvíle, kdy smrt v sobě nese smutek, zármutek, cosi, co je bolestným vpádem do našeho života – i Ježíš plakal nad hrobem svého přítele Lazara. Ano, máme právo truchlit, ale nemáme truchlit tak jako ti, kteří nemají naději, naše truchlení může být proměněno.*“¹⁰⁸ V jedné variantě jakoby ona naděje, jak pro Augustina, tak později pro Calvina, byla jakýmsi hranicemi ovlivňujícími průběh truchlení spojeného s nadějí ve vzkříšení. Nejde tedy o to netruchlit vůbec, ale truchlit

---

¹⁰⁵ 1 Te 4: 13

¹⁰⁶ 1 Te 4: 14

¹⁰⁷ LOCHMAN, Jan Milíč. 1996. Krédo: Základy ekumenické dogmatiky. Praha: Kalich. ISBN: 80-7017-960-0, s. 255-256

¹⁰⁸ HALÍK, Tomáš. kázání: Památka všech věrných zemřelých.

Dostupné z: halik.cz/cs/tvorba/proslovy-kazani/proslov/24

takovým způsobem, který nebude extenzivní, nebude mimo „*hranice pro křestany*“¹⁰⁹.

Zároveň se v tomto výkladovém rámci objevují radikálnější uchopení, které s ohledem na vyznění 1 Te 4:13-15 nabádají k vyloučení zármutku jako takového. Opírají se přitom o tvrzení, že pokud skutečně věříme ve vzkříšení, neměli bychom být ani jako pozůstalí smutní, neměli bychom truchlit. Tento přístup označuje Boersmane jako „kategorické zavržení truchlení“. Je možné ho nalézt v interpretacích sv. Jeronýma i v podání Jana Zlatoústého. Oba dva, dle Boersmaneho, argumentují tím, že pokud věříme, že se mrtví dostávají na lepší místo, než je svět vezdejší, neměli bychom pro tento posun truchlit či se pro něj trápit.¹¹⁰

To, že je toto kategorické zavržení přítomné i v současném kontextu, dokládá text Maxwella a Perrineho¹¹¹. Autoři upozorňují, že v kontextu spásy je stále některými truchlení vykládáno jako „*chyba v úsudku*“, jež je dána chybně zvolenou perspektivou (v případě akcentace pohledu na spásu). Autoři nicméně také dodávají, že v kontextu teologickém není pro truchlící věřící k dispozici příliš návodů a modliteb, jak by vlastně správné truchlení mělo vypadat. Navrhují proto, aby se pohled teologů obrátil v současnosti k sociálně-vědní literatuře o truchlení, kde lze čerpat informace o jeho průběhu. Tam má své místo i reflexe o různých způsobech interpretace lidského vnímání Božího postavení v souvislosti s truchlením. Tedy, zda je Bůh vnímán spíše jako opora nebo komplikace přijetí faktu smrti blízkého člověka.¹¹²

K obdobnému pojetí dochází také Jacobsen. Autor vnímá truchlení jako neukončitelný teologický úkol.¹¹³ Pokud vztáhnou teze autora výhradně k truchlení,

---

¹⁰⁹ BOERSMA, Hans. 2014. „Numbed with Grief“: Gregory of Nyssa on Bereavement and Hope. *Journal of Spiritual Formation and Soul Care*, 7/1, s. 47 ISSN: 1939-7909.

¹¹⁰ BOERSMA, H. 2014.

¹¹¹ MAXWELL, P., PERRINE, J. 2016. ..., s. 179.

¹¹² BURKE, Laurie, NIEMEYER, Robert. 2014. Complicated Spiritual Grief I: Relation to Complicated Grief Symptomatology Following Violent Death Bereavement. *Death Studies*, 38: 259-267. ISSN: 0748-1187.

¹¹³ JACOBSEN, David Schnasa. 2013. Praching as the Infonished Task of Theology: Grief, Trauma, and Early Christian TExts in Homiletical Interpretation. *Theology Today*, 70(4): 407-416. ISSN: 0040-5736.

příčemž autor zachází takto s celým širokým spektrem utrpení, lze aplikovat tři na sebe navazující kroky, v nichž (vztaženo ke kázání, protože autor sám vykládá truchlení v kontextu homiletiky) v prvním kroku popisuje truchlení takové, jaké je. V rámci druhého kroku je ale nucen následně „*doznat vlastní nemožnost vložit smysl a vysvětlit smysl*“¹¹⁴ určitého textu, resp. textu vztaženému k truchlení. Tento druhý krok vnímá autor jako zásadní. Na něj pak navazuje krok třetí, v němž je možné tvrdit, že sice nevíme, co přesně vše znamená a jaký je toho význam, ale toto víme přesně, neboli „*nevíme, co s daným textem udělat; ale toto víme*“¹¹⁵.

V podstatě lze říci, že debata mezi těmito dvěma póly vychází z výše uvedeného uchopování smrti z hlediska těla a smrti z hlediska duše, což jasně pojmenovává Weaver, když upozorňuje na to, že je to právě uchopení smrti, které jasně ovlivňuje to, jak by měl vypadat pohřeb a také truchlení¹¹⁶. A právě v rámci ztělesněného prožívání (in-the-body a nikoliv out-the-body prožívání, zážitky) je i v kontextu teologické diskuse nad mírou truchlení a spojení s nadějí často odkazováno k psychologické literatuře. Autoři často argumentují tím, že pokud je prožívání ztělesněné (in-the-body), nelze jej popisovat a vnímat jen na úrovni ducha, ale i na úrovni těla. Tak to činí například již jednou zmíněná Daniel, která se odkazuje k psychologickému pochopení truchlení a ztráty¹¹⁷. Stejně tak činí Carlin či Doka, kteří pro teologické uchopení truchlení vnímají jako podstatné nahlížet také na psychologické aspekty tohoto procesu¹¹⁸. To je předmětem následující kapitoly, která se sociálně-vědním (nejen psychologickým) uchopením smrti a truchlení věnuje.

---

¹¹⁴ JACOBSEN, D. S. 2013. ..., s. 413.

¹¹⁵ Neubráním se zde poznámce, že neodkazují a neparafrázuji Jacobsenův text jako teologické vyjádření Cimrmanovy filosofie externismu (že na konci poznávacího procesu sice nevíme nic, ale zato to víme správně), ale jako vyjádření paradoxnosti truchlení i v kontextu teologickém. Jako vyjádření paradoxnosti Boží přítomnosti v truchlení.

¹¹⁶ WEAVER, Natalie Kertes. 2013. *The Theology of Suffering and Death*. London: Routledge. ISBN: 978-0-415-78107-7.

¹¹⁷ DANIEL, T. 2017.

¹¹⁸ CARLIN, Nahtan. 2014. *Religious Mourning*. Eugene: WIPF and STOCK. ISBN: 978-1-62032-648-0. DOKA, Kenneth. 2013. *Religion, Spirituality, and Assessment and Intervention*. In Meagher, DAVID – Balk, DAVID (Eds.). *Handbook of Thanatology: The essential body of knowledge for the study of death, dying, and bereavement*. New York: Routledge, ISSN: 978-0-203-76730-6.

2 POJETÍ SMRTI, ZTRÁTY A TRUCHLENÍ V SOCIÁLNÍCH VĚDÁCH

Smrt, podobně jako zrození, je nedílnou součástí lidského života. Avšak na rozdíl od zrození bývá smrt vnímána a priori negativně. A je to pochopitelné, neboť smrtí někoho blízkého ztrácíme, a tím ztrácíme nejen blízkého člověka jako bytost, ale také osobní vztah k němu. Vzhledem k této dvojí ztrátě¹¹⁹ lze hovořit o velké zátěži, kterou člověk zasažený ztrátou blízkého člověka prochází. Přístup ke smrti je vždy ovlivněn dobou, místem i prostředím. V západní světě, dle Aramesh¹²⁰, došlo ke značnému posunu vnímání smrti v souvislosti s vývojem nejen historickým a kulturním. Smrt se od lidí odsunula pryč, vzestupem lékařské péče a možností medicíny se umírání dostalo z domovů do nemocnic a zařízení sociálních služeb. Od devadesátých let 20. století je snaha tuto institucionalizaci změnit a díky tomu se péče na pomezí zdravotnictví a sociálních služeb snaží i nevléčitelné nemocné lidi vracet zpět do jejich domovů. Smrt blízkého nenastává jen vlivem nemoci nebo stáří, kdy lékařská péče je již za hranicích svých možností. Smrt je také nečekané neštěstí, které je způsobeno násilnou událostí, jako jsou třeba hromadná neštěstí, autonehody, nehody, sebevraždy, vraždy. Na násilnou smrt není nikdo připraven, všichni jsou zaskočeni a zpochybnění smyslu, vlastní víry či identity je mnohem intenzivnější a adaptace ve vztahu k takto zátěžové krizové situaci¹²¹ je pozvolnější a má svá specifika. Smrt z důvodu nějakého neštěstí bývá popisována jako náhlá nevratná změna k horšímu. Právě nepředvídatelnost přináší náhlé uvědomění nezvratnosti a neštěstí je považováno za obtížnější než u přirozené smrti v důsledku např. věku.¹²²

---

¹¹⁹ Jedná se o dvojí ztrátu oproti třeba ztrátě ve smyslu rozpadu rodiny, rozvodu, kdy dojde ke ztrátě vztahu mezi lidmi, nikoli však člověka, neboť nezmizí

¹²⁰ ARAMESH, Kiarash. *History of attitudes toward death: a comparative study between Persian and western cultures*. Journal of medical ethics and history of medicine, 2016. PMID: 28523121 (dostupné dne: 22.3.2021 z <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/28523121>)

¹²¹ pozn. krizi je věnovaná samostatná následující kapitola této práce

¹²² BAŠTECKÁ, Bohumila a kol. *Psychosociální krizová spolupráce*. Praha: Grada, 2013. 317 s. ISBN 978-80-247-4195-6. s.53.

„Ztráta, jakou představuje smrt milovaného člověka, je jednou z nejtěžších životních zkušeností.“¹²³ Jako by se život smrtí dělil na před tím a po tom, člověk je donucen okolnostmi bilancovat, přemýšlet o věcech, které nebyly tak zjevné. Není to forma jeho osobních preferencí, osobního rozhodnutí. Smrtí blízkého člověka je této změně vystaven a nemůže ji vymazat či zrušit, musí nějak reagovat. „Nevíme, jak nám bude po vlastní smrti. Známe bolest toho, kdo přežil a zůstal, zatímco jeho blízký zemřel a odešel.“¹²⁴ Kübler-Ross¹²⁵ popisuje ještě jeden podstatný fenomén, kterým je strach ze ztráty. Strach, jenž je také hlubokou emoční zátěží, může vyvolat obdobné reakce a může být spouštěčem k hledání smyslu. Což může být jeden ze způsobů a nástrojů truchlení, respektive toho, jak smrt blízkého člověka přijmout a nalézt způsob, jak dál žít.

Bowlby na základě klinických studií zpracoval možné pohledy na ztrátu, hovořil o proměnných, které ovlivňují způsob truchlení, a rozdělil je do pěti kategorií.

- identita a úloha ztracené osoby
- věk a pohlaví osoby zasažené ztrátou
- příčiny a okolnosti ztráty
- sociální a psychologické okolnosti působící na postiženého v době ztráty a následně po ní
- osobnost postiženého, se zvláštním ohledem na jeho schopnosti navazovat milostné vztahy a reagovat na stresující situace.¹²⁶

Tyto faktory se zaměřují primárně na vztahy související se ztracenou osobou a okolím toho, který zůstal, a toho, který zemřel. Pokud však vztah já-ty (mezi lidmi) je vnímán jako obraz vztahu k Bohu, tedy k přesažnosti, mohou tyto vztahy být hybnou silou a motivací k hledání odpovědí.

---

¹²³ KÜBLER-ROSS, Elisabeth., KESSLER, David.: *Lekce života (O tajemstvích lidského bytí)*. Přel. J. Královec. Brno: Jota, 2013. 264s. ISBN 978-80-7462-327-1. s.91.

¹²⁴ BAŠTECKÁ, B. a kol.: *Psychosociální krizová spolupráce*. Praha: Grada, 2013. 317 s. ISBN 978-80-247-4195-6. s.53.

¹²⁵ KÜBLER-ROSS, E., KESSLER, D.: *Lekce života (O tajemstvích lidského bytí)*. Brno: Jota, 2013. 262s. ISBN 978-80-7462-327-1. s.93.

¹²⁶ BOWLBY, John. *Ztráta: smutek a deprese*. Praha: Portál, 2013. 420s. ISBN 978-80-262-0355-1. s.153.

2.1 Reakce na ztrátu – proces zármutku

V kontextu sociálních věd a pomáhajících profesí se minimálně od dob Freuda rozlišuje zármutek či truchlení od deprese či melancholie, jak ji označil Freud. Freud oba procesy rozlišoval tím, že v rámci truchlení vnímají lidé svět jako takový jako prázdny, resp. vyprázdněný, kdežto v rámci melancholia je vyprázdněné self – tedy pocit Já, respektive Já jako takové. Autor vnímal proces truchlení jako nezbytný a chápal jej jako způsob testování reality zasažené ztrátou. Již od počátků hlubšího zkoumání truchlení a zármutku (které je spojeno s pracemi Lindemanna, Bowlbyho, či Kübler-Ross) je patrná snaha rozdělit tzv. normální podobu (Lindemann mluvil o akutním a normálním truchlení) a podobu tzv. patologickou či nenormální (Lindemann v této souvislosti mluvil dokonce o morbidním truchlení)¹²⁷. Stejně tak je od počátku přítomno napětí mezi tendencí popsat obecné modely truchlení, které by odpovídaly těm, jenž ztrátu zažili, a tendence k individuálně pojatému truchlení (s označením rizikovosti apriorní aplikace modelů)¹²⁸.

V této části textu se budu věnovat hlavním modelům truchlení, které se ke ztrátě vážou. O rozlišování tzv. normálního a komplikovaného truchlení se zmíním v kapitole páté, a to v souvislosti s komplikovaným spirituálním truchlením. Obecně lze modely truchlení rozlišit na jedné straně na ty, které definují a popisují fáze procesu, a na straně druhé na modely nahlízející na proces truchlení a zármutku jako na celek, snažící se v něm definovat faktory či úkoly, které ho ovlivňují. Existují i přístupy, jež se snaží o spojení či jistou integraci jak fází, tak úkolů v rámci procesu truchlení, jako je například model, který navrhuje McBride a Simms. Ti vycházejí z kombinace úkolově pojatého truchlení od Wordena (viz

---

¹²⁷ WORDEN, William. 2015. Theoretical Perspectives on Loss and Grief. In *STILLION*, Judit, *ATTING*, Thomas (Eds.). *Death, Dying, and Bereavement: Contemporary Perspectives, Institutions, and Practices*. New York: Springer. ISBN: 978-0-8261-7141-2, s. 91-104.

¹²⁸ BREEN, L., O'CONNOR, M. 2007. The Fundamental Paradox in the Grief Literatura: A Critical Reflection. *OMEGA*, 55/3: 198-218. ISSN: 0030-2228

níže) a fází vnímaných ze své klinické praxe, které v zobecnění odpovídají těm, jež formulovala Kübler-Ross¹²⁹ a z mého pohledu také Verena Kast¹³⁰.

2.1.1 Modely popisující fáze truchlení

Tyto modely předpokládají, že je možné v rámci truchlení určit od sebe navzájem odlišitelné fáze (stádia), v nichž jedinci prožívají určité emoce pravděpodobněji než jiné, zabývají se některými věcmi více než v jiných fázích a rozdílně vnímají sebe a svět. Mezi základní představitele tohoto pojetí modelů truchlení patří již zmíněná Elizabeth Kübler-Ross a John Bowlby.

Byl to právě Bowlby společně s Parkesem, kteří jako první formulovali a publikovali teorii vztahující se k fázím reakce na ztrátu. Autoři předpokládali, že tou první je šok a znečitlivění. Tyto vnitřní procesy mají dle autorů ochránit jedince před silným emočním prožitkem spojeným se zážitkem ztráty. Po ní následuje fáze touhy a hledání. V ní dle autorů člověk hledá a pátrá po zemřelém s cílem se ujistit, že již není k dispozici, že jej není možné fyzicky najít. Po takto prožité konfrontaci s realitou přichází stádium desorganizace a zoufalství, při níž si lidé kladou otázky po tom, kdo vlastně jsou bez zemřelého, jaký má jejich život význam a kvalitu, jak mohou situaci vlastně zvládnout a přečkat. Poslední fází je reorganizace, během níž dochází k nové konstrukci vnitřního i vnějšího světa, a to již bez zemřelého člověka.¹³¹ Obdobně formuluje fáze také Kastová, když mluví o popření, fázi chaotických emocí, dále hledání a odpoutávání a nakonec fázi nového vztahu k sobě a ke světu.¹³² Fáze formuluje s tím rozdílem, že předpokládá, že po prvotním popření následují silné emoce a prožitky, které jsou v popředí prožívání, kdežto Bowlby a Parkes předpokládají před tímto emočním chaosem (jak jej označuje Kastová) ještě stádium, ve kterém je primárně pozornost obrácena do vnějšího

---

¹²⁹ MCBRIDE, Joseph, SIMMS, Steven. 2001. Death in the Family: Adapting a Family Systems Framework to the Grief Process. *The American Journal of Family Therapy*, 29, s. 59-73. ISSN: 0192-6187

¹³⁰ KASTOVÁ, Verena. 2000. Krize a tvořivý přístup k ní. Praha: Portál. s. 93-104. ISBN: 978-80-7367-800-5

¹³¹ MACIEJEWSKI, Paul et al. 2007. An Empirical Examination of the Stage Theory of Grief. *JAMA*, 297/7: 716-723. ISSN: 0098-7484; WORDEN, W. 2015.

¹³² KAST, V. 2000.

světa s tendencí vyhledat zemřelého (resp. s tendencí konfrontovat se se zážitkem ztráty a s realitou ztráty).

Psychiatřka Kübler-Ross¹³³ svůj profesní život zaměřila na práci s pacienty v terminálním stádiu nemoci a na jejich rodiny. Všimla si aspektů společných pro rodiny i pacienty a na základě této zkušenosti rozdělila reakce na ztrátu do jednotlivých níže uvedených stádií. Její pojetí fází reakcí na umírání (resp. později i úmrtí) je modifikací výše uvedeného modelu Bowlbyho a Parkese, který autorka původně představila pro situace přijetí oznámení smrtelného onemocnění¹³⁴.

První fázi nazvala šokovou, kdy člověk je paralyzovaný a nemůže se pohnout z místa (ani fyzicky, ani myšlenkami). V tomto stádiu není neobvyklé popření toho, co se stalo ve smyslu – „to nemůže být pravda“, „někdo se musel splést“ (policie, lékaři). Pravda je natolik nepochopitelná, tvrdá, že lidský mozek není v první chvíli schopen informaci zpracovat a popření je přirozenou reakcí. Druhou fází je agrese ve smyslu zlosti, zloby, vzteku. Pojí se s hledáním, avšak nikoli smyslu, ale především s hledáním viníka. V závislosti na odpovědi může agrese směřovat ven nebo dovnitř. Přičemž agrese mířená ven má za cíl atak na druhé lidi (třeba jen verbální, v myšlenkách), je zjevná a má různou intenzitu. Oproti tomu agrese mířená dovnitř může být nenápadná, plíživá, snadno přehlédnutelná. Člověk může zdánlivě vypadat smířený se situací, a přitom onen klid, který vyzařuje, je způsoben vědomím, že ví, co udělá. To může být cokoli, včetně suicidia. Třetí je fáze smlouvání, která má své velmi specifické projevy, kdy se člověk snaží ještě zvrátit fakt situace (fatální diagnóza, smrt) za pomoci iracionálních slibů (např.: uvěřím v Boha, pokud se to změní, on/a se uzdraví, pokud ji/ho zachrání a udělá zázrak, pokud se zjistí, že to byl omyl...). Projevy jsou velmi specifické a i lidé, kteří o sobě prohlašují, že jsou bezvěrci či ateisté, se v této fázi modlí a snaží se vyzkoušet všechny cesty. V tomto stádiu jsou lidé více zranitelní a zneužitelní. Je to patrné zvláště u fatálních diagnóz, kdy se otevírá velmi široké pole alternativních přístupů nejen k léčbě, ale i k víře a lidé mohou v takto zranitelné fázi být snadno

---

¹³³ KÜBLER-ROSS, Elisabeth. *About death and dying*. Abingdon: Routledge, 2010. 240 s. ISBN 978-0-415-46399-7.

¹³⁴ MACIEJEWSKI, P. et al. 2007.

vmanipulování do situace nebo řešení, které nehledali. Kvůli intenzitě prožívání a jisté paralýze z hluboké ztráty jsou lidé méně odolní vůči manipulaci. Čtvrtou fází Kübler-Ross nazvala depresí a její projevy jsou jednoznačně uzavírání se před vnějším světem. Člověk je tak moc ponořen do sebe sama a své bolesti, že nechce hledat, nechce s nikým mluvit. Lorenc upozorňuje na rizika tohoto období, neboť jsou podobná jako u druhé fáze agrese, pokud je zacílená dovnitř. Protože člověk trpící těžkými depresemi zažívá už samotným bytím tak velikou bolest, že smrt může být jedinou cestou z této bolesti (může se jednat o suicidium nebo o rezignaci, výsledek je totožný).¹³⁵ Poslední fáze je akceptace¹³⁶, takové ideální přijetí faktu a neměnnosti situace. Na popsání fází je velmi podstatná skutečnost, že nemusí přicházet v uvedeném pořadí. U někoho může být některá fáze vynechána, přeskočena a u někoho dalšího se naopak může vyskytovat opakovaně.¹³⁷

Neexistuje jeden univerzální způsob přijetí těžké informace a truchlení, stejně jako neexistují dva stejní lidé. Každý člověk je jiný, reaguje jinak, má jiné potřeby a vzhledem ke kombinaci faktorů, jakými jsou čas či místo, mohou být reakce odlišné. Například pokud jeden ze členů rodiny je ve fázi agrese a druhý ve velké fázi zoufalství až deprese, může dojít k rozpadu vztahů uvnitř rodinného systému. Jednou z funkcí rodiny je emočně podpůrný prostor, ten tímto nesouladem může být narušen. Místo toho se prohlubují neshody, které mohou bránit skutečnému přijetí situace. Baštecká¹³⁸ upozorňuje na specifika, kdy tento model nemusí být platný, jako příklad uvádí jakékoli neštěstí, respektive násilné ukončení života, a odkazuje na So-kum Tanga a jím zmiňované faktory komplikující proces vyrovnání se se ztrátou (např. násilí, náhlost, smrt/ztráta dítěte, vícenásobná smrt a troufám si dodat i sebevraždu).

S tématem smrti je úzce spojena otázka viny, především subjektivně vnímané viny. Neboť součástí hledání odpovědí na otázky po smyslu a pochopení situace je

---

¹³⁵ LORENC, Jan. in VODÁČKOVÁ, Daniela. a kol. *Krizová intervence. Krize v životě člověka: Formy krizové pomoci a služeb*. Praha: Portál 2012. 544 s. ISBN 978-80-262-0212-7 s. 410-411.

¹³⁶ V českých překladech je psáno slovo smíření, které vnímám jako nepřesný překlad, protože nevystihuje podstatu. V originálním textu je slovo „acceptance“, tedy přijetí a ve vztahu ke ztrátě zdraví či blízkého člověka je obsah slova akceptace=přijetí přesnější.

¹³⁷ KÜBLER-ROSS, Elisabeth. *About death and dying*. Abingdon: Routledge, 2010. 240 s. ISBN 978-0-415-46399-7.

¹³⁸ BAŠTECKÁ, B. a kol. 2013... s.53.

nepochybně práce s vinou, hledáním viníka (ať již konkrétního jiného člověka, sebeobviňování a v neposlední řadě obviňování Boha), který by byl odpovědný a nesl následky za nastalou situaci. Králi Davidovi¹³⁹ onemocnělo dítě, věděl, že umírá, a seděl vědom si své role, podílu viny, který mu Hospodin sdělil. Skutečnost vnímání viny hrála v jeho reakci roli, neboť každý člověk má své potřeby i své limity, jak je schopen reagovat. V případě smrti někoho blízkého nejde při procesu přijetí faktu o objektivně pojímanou vinu, ale naopak o vinu pojímanou subjektivně. Jinými slovy nezáleží na tom, zda má člověk pocit viny založený na reálném základu, podstatná je přítomnost faktu, že vinu pocituje, neboť to ho v životě ovlivňuje. Baštecká¹⁴⁰ rozebírá různé možné přístupy k vině s ohledem na filosofii či různé terapeutické přístupy. Popisuje i skutečnost, že vina je přítomným společenským regulátorem, tedy že jednotlivé kultury se odlišují v tom, co je důležité, ale nikoli v tom, co lidé prožívají. Podstatná ve vztahu k cíli této práce je část spojená s otázkou: Proč? Tedy otázkou zaměřenou na hledání viníka i hledání smyslu. S tím se pojí nutnost vinu neodsouvat stranou (např. útěchou zaměřenou na konfrontaci s objektivní skutečností: „Ty za to nemůžeš...“), ale pracovat s ní, přijímat ji, přičemž možnými způsoby může být lítost, pokání, odpuštění. „*Vyhlídkou na konci cesty viníka i oběti je smíření.*“¹⁴¹

2.1.2 Modely zaměřující se na úkoly a faktory

Oproti výše uvedeným modelům, které akcentují fázovost procesu truchlení, jsou tyto modely postaveny na předpokladu, že nelze bezpečně určit fáze truchlení, protože ty jsou pro každého značně individuální (resp. proces truchlení je značně individuální). Věnují se proto procesu truchlení z hlediska obecnějších faktorů či úkolů, se kterým(i) se pozůstalí musí určitým způsobem vyrovnat. Přičemž je potřeba dodat, že ono vyrovnání se může být charakterizováno i tendencí se vyhnout určité oblasti úkolu či faktoru. Mezi zásadní představitele tohoto přístupu

---

¹³⁹ *BIBLE, Písmo svaté Starého a Nového zákona, včetně deuterokanonických knih.* Český ekumenický překlad. 16. (7. opravené) vyd. Praha: ČBS, 2008. 1387 s. ISBN 978-80-85810-83-7 2Sam, 12, 1 s.1-25.

¹⁴⁰ BAŠTECKÁ, B. a kol. 2013 .... s.59-65.

¹⁴¹ BAŠTECKÁ, B. a kol. 2013 .... s.65.

lze zařadit Wordena, Rando, Rubina i Attiga. Jak Rubin, tak Attig nahlíží na proces truchlení jako na potřebu se znovu naučit žít ve světě, což není „pouhým kognitivním procesem“ jako takovým.¹⁴² Oba dva se v podstatě vztahují k fungování (functioning) a vztahům (relationship) a věnují se základně těmto dvěma aspektům truchlení. Blíže definují úkoly či procesy truchlení Wordena a Rando.

Worden předpokládá, že se v rámci truchlení a zármutku lidé vyrovnávají se čtyřmi navzájem provázanými úkoly. Byť i v jeho textu lze vysledovat jistou možnost tyto úkoly chápat jako fáze, sám je takto neoznačuje a nechápe. Worden předpokládá, že pozůstalí potřebují:

- přijmout realitu ztráty,
- prožít bolest a ostatní emoce se ztrátou spojené,
- přizpůsobit (si) prostředí, ve kterém chybí pozůstalý a
- přesunout emocionální vazbu z takové části mimo zemřelého, aby jedinec mohl dále žít v nových vztazích s ostatními.

Tyto úkoly v podstatě popisují potřebu vytvořit si nové vztahy k sobě, ke světu (včetně praktických činností jako jsou platby složenek atp.), k druhým, ale také (v rámci třetího zmíněného úkolu) ke spirituální rovině lidské existence.¹⁴³

Stejně jako Worden, tak i Rando předpokládá, že ony úkoly, či jak je autorka označuje, procesy, je potřeba úspěšně zvládnout pro zdravý průběh truchlení a pro možnost otevřeně a bezpečně fungovat ve světě. Autorka předpokládá, že jedinec musí rozpoznat, uvědomit si a pochopit, že ke smrti došlo (rozeznání ztráty¹⁴⁴). Musí prožít bolest, která je se ztrátou spojená, stejně jako ostatní emoční prožitky a emočně se potkat s tzv. druhotnými ztrátami, tedy o co všechno jedinec přišel tím, že dotyčný blízký zemřel (reagovat na separaci). Spolu s tím si musí realisticky a znovu nalézt vztah k zemřelému, tedy také to, kým doopravdy pro pozůstalého byl, jaké byly jeho silné stránky, ale také v čem byl vztah jako takový

---

¹⁴² WORDEN, W. 2015... s. 95.

¹⁴³ WORDEN, William. 2009. Grief Counseling and Grief Therapy: A Handbook for the Mental Health Practitioner. New York: Springer. ISBN: 978-0-8261-2456-2.

¹⁴⁴ Pojmenování procesů je podtrženo v závorkách.

problematický (znovu-zažití zemřelého a vztahu s ním). Stejně tak je v rámci truchlení potřeba opustit staré – tedy uvědomit si ukončení vztahu v jeho fyzické podobě a uvědomit si a připustit si, že svět, tak jak ho pozůstalý znal, již není (vzdát se starých pout a starého světa). Jedinec v rámci truchlení si také musí vytvořit nový vztah k zemřelému, najít nové formy identity a revidovat svět (adaptivní přizpůsobení se novému světu). V neposlední řadě pak plně, tak jak je to možné, investovat energii do nových vztahů (reinvestice).¹⁴⁵

2.2 Potřeby v kontextu smrti a zármutku (existenciální pohled)

Frankl¹⁴⁶ se na počátku formulování svého přístupu věnoval tématu smrti a utrpení v publikaci popisované jako osobní svědectví lékaře, který přežil koncentrační tábor. Všiml si, že lidé vystavení obrovskému strádání a utrpení v koncentračních táborech přežívají. Začal tedy zkoumat lidské potřeby, které před ním podrobně popisoval Maslow¹⁴⁷ a definoval je v rámci teorií motivace. Ten poukazoval na to, že než se stanou podstatným zdrojem pro motivaci potřeby umístěné v horních částech pyramidy potřeb (viz obr. 1 níže), je nutné, aby byly alespoň částečně uspokojeny níže ležící potřeby.

Maslow dospodu na základnu umístil základní fyziologické potřeby, které je třeba uspokojovat, aby bylo možné vůbec vnímat potřeby další. Pokud bychom si pyramidu postavili z kostek stavebnice a zkusili kteroukoli z kostek uprostřed či v základně vytáhnout, pyramida spadne. Jinak řečeno, teorie Maslowa stojí na předpokladu, že je třeba sytit základní fyziologické potřeby, aby bylo možné uspokojovat potřeby bezpečí, zázemí, lásky. Každá potřeba umístěna výše musí mít pevnou základnu pod sebou. A na samé špici jsou spirituální potřeby, tedy potřeby duchovního uspokojení spojené s hledáním smyslu.

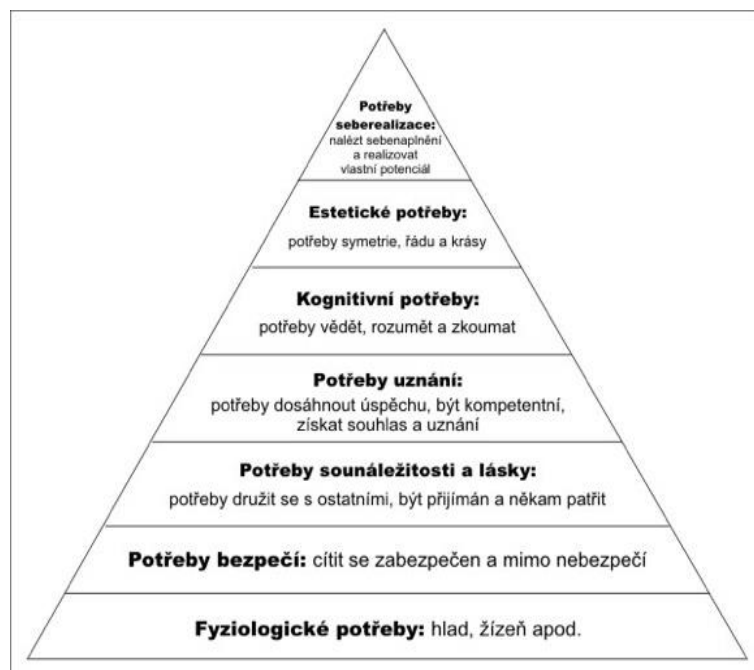
¹⁴⁵ SOLOMON, Roger, RANDO, Theres. 2007. Utilization of EMDR in the Treatment of Grief and Mourning. *Journal of EMDR Practice and Research*, 1 / 2: 109-117. ISSN: 1933-3196; WORDEN, W. 2015.

¹⁴⁶ FRANKL, Viktor E. *A přesto říci životu ano*.

¹⁴⁷ ATKINSON, Rita L. a kol. *Psychologie*. Přel. H. Antonínová. 2. vyd. Praha: Portál, 2003. 751 s. ISBN 80-7178-640-3. s.471.

Proti takto uspořádanému hodnotovému řazení stojí postřehy Frankla z koncentračního tábora, které poukazují na odlišné potřeby, neboť ty základní (fyziologické, potřeba bezpečí, přijetí, lásky apod.) v těchto podmínkách uspokojovány nebyly, a přesto lidé měli velkou potřebu zachování základní lidské důstojnosti a potřeb, jež uspokojovaly jejich duši. Všiml si, že pro ně bylo nutností věnovat svůj čas, pozornost a energii modlitbám, Bohu, své víře. Jako lékař pracoval na ošetřovně a všiml si i skutečnosti, že v případě ztráty víry (osobní spirituality) neuspokojování základních potřeb vede ke ztrátě života mnohem rychleji. Např. lidé, kteří věřili, že budou do Vánoc doma, a nestalo se tak, ztratili svou naději a tím i víru a podléhali nemocem mnohem rychleji a častěji než ti, kteří si svou víru udrželi.¹⁴⁸

Obrázek 1 Pyramida potřeb

Zdroj: autorka dle Atkinson¹⁴⁹

¹⁴⁸ FRANKL, Viktor E. *A přesto říci životu ano.*

¹⁴⁹ ATKINSON, Rita L. a kol. *Psychologie.* s.471.; MASLOW, Abraham. H. *O psychologii bytí,* 1. Vyd. Přel. H. Antonínová. Praha: Portál, 2014. 320 s. ISBN 978-80-262-0618-7 s. 205-211.

Baštecká se také vymezuje vůči hierarchickému uspořádání pyramidy slovy: Kdo ví, zda Maslow tušil, že jeho hierarchie potřeb je uspořádána podle (jeho) hodnot a je tudíž hodnotící.“¹⁵⁰ Což dokresluje Franklovu zkušenost, jež vycházela z okolností internace v koncentračním táboře, kde byl jiný hodnotový žebříček.

Hledání smyslu v náročných situacích je jejich přirozenou součástí a pomáhá přijetí zátěžové situace smrti blízkého. Přesto je nutné, aby nastal správný okamžik pro konkrétního člověka, aby onen smysl a vůli k životu mohl nalézt. Svatošová¹⁵¹ mluví o moudrosti a umění, aby člověk dokázal být nad věcí a nehledal smysl ve věcech samých. K takové moudrosti člověk může dospět, zaleží na něm a tento proces je často spjat s nějakým utrpením. Detailně a široce rozpracoval Frankl¹⁵² hledání smyslu života a vůli k životu v návaznosti na existenciální analýzu, a to konkrétně ve svém logoterapeutickém přístupu, kdy hledá smysl v samotném utrpení. Přičemž člověk hledá smysl způsobem jemu nejpřirozenějším, pomocí otázek, ve kterém tkví terapeutický přístup práce. Frankl klade důraz na způsob práce s druhým, kdy hledání smyslu je propojeno se spirituálními potřebami, jež jsou součástí lidského rozměru, a tím je spiritualita přirozenou součástí života. Má osobní charakter, a tedy hledání každého člověka přináší individuální odpovědi, nejedná se o univerzální náboženský směr, neboť náboženství je vnímáno jako objekt zájmu, nikoli jako terapeutický směr a postoj.¹⁵³

Smrt blízkého člověka může být spouštěčem řady otázek, na které člověk hledá odpověď. Je podstatné znát kulturní, historické i rodinné prostředí a tradice, aby případný dialog s pozůstalým byl dostatečně respektující a zachovávající prostor svobod a názorů člověka, který již samotnou ztrátou blízkého člověka trpí. Například Šimr má potřebu se vymezit vůči cíli spirituální pomoci definované

---

¹⁵⁰ BAŠTECKÁ, Bohumila, MACH, Jan a kol. *Klinická psychologie*. 1.Vyd. Praha: Portál, 2015. 742 s. ISBN 978-80-262-0617-0. s.434.

¹⁵¹ SVATOŠOVÁ, Marie. *Víme si rady s duchovními potřebami nemocných?*. 1. Vyd. Praha: Grada, 2012. 112 s. ISBN 978-80-247-4107-9 s.36.

¹⁵² FRANKL, Viktor E. *Lékařská péče o duši*. Přel. V. Jochman. 1.vyd. Brno: Cesta, 2006. 237 s. ISBN 80-7295-085-1.

¹⁵³ FRANKL, Viktor E. *Psychoterapie a náboženství*. Přel. L. Koubek a J. Vander. 1. vyd. Brno: Cesta, 2007. 87 s. ISBN 80-7295-088-6 s. 46-52.

Robertsem, Ashleyem¹⁵⁴ s ohledem na specifika českého prostředí, kde vztahování se k Boží lásce, péči a útěše může znít cize. A hovoří o duchovních potřebách a lidských reakcích na ně v kontextu s neštěstím a řadí mezi ně např. potřebu důstojnosti, vyrovnání se s vinou, odpuštění, smíření, potřebu smyslu či potřebu vědět, co je se zemřelým a jak se proměnil jejich vztah.¹⁵⁵

---

¹⁵⁴ ŠIMR se vymezuje vůči tomuto textu: „Cílem pomoci spirituální (duchovní) je pomoci zasaženým čerpat z jejich osobních spirituálních zdrojů a nenabízet vlastní pohledy a obřady. Znamená to „s úctou k tradici a hodnotám zasažených nabízet přítomnost (a někdy slova), doporučení na další služby a modlitbu s nadějí, že skrze to lidé pocítí Boží lásku, péči a útěchu“ (ROBERTS, Stephen. B., ASHLEY, Willard. W. C. (eds.) *Disaster spiritual care*. Skylight Paths Publishing. 2017. 384s. ISBN 978-1-59473-240-9)

¹⁵⁵ ŠIMR, Karel. *Neštěstí, náboženství a duchovnost* in BAŠTECKÁ, Bohumila. a kol.: *Psychosociální krizová spolupráce*. 1. Vyd. Praha: Grada, 2013. 320 s. ISBN 978-80-247-4195-6. s.39.

3 NÁVRH MODELU POSVÁTNĚ-SEKULÁRNÍ SMRTI A TRUCHLENÍ

S ohledem na teze uvedené v předchozích dvou kapitolách se nyní pokusím zformulovat model, který by v sobě integroval tak jak to je vůbec možné, teologický pohled, stejně jako pohled sociálních věd. Již z obecného vztahu mezi oběma přístupy k pohledu na svět, stejně jako z charakteristik výše uvedených lze vyvodit, že tento model nelze formulovat jinak, než že v sobě bude integrovat jistá napětí. Předpokládám, že jsou tato napětí přítomna v následujících čtyřech oblastech či faktorech, a to jak v uchopení a náhledu na smrt, tak v náhledu na truchlení jako takové (byť je např. v rámci prvního napětí více poznatelné a popsatelné, než smrt a její dopady na zemřelého):

- **A)** napětí mezi (Poznatelným a popsatelným) a (Nepoznatelným)
- **B)** napětí mezi (Fragmentací a zjednodušováním) a (Celostností)
- **C)** napětí mezi (Konečnou a finální smrtí) a (Smrtí jako fází)
- **D)** napětí mezi (Normativitou) a (Nenormativitou) smrti a truchlení (nebo také mezi obecným a konkrétním)

Na teoretické úrovni předpokládám, že jsou tyto čtyři faktory přítomny zároveň. Nicméně lze také předpokládat, že na individuálních úrovních se jednotlivé faktory mohou projevovat různě a je také možné, že někteří lidé tato napětí prožívat nebudou či nemusí. Domnívám se, že na obecné rovině modelu jsou ve své podstatě platné obě dvě strany jednotlivých napětí už proto, že jedna strana napětí potřebuje tu druhou, minimálně v tom smyslu, v jakém je náš kulturní kontextu ovlivněn existencí polarit a dichotomizací, tak jak to popsali Lévi-Strauss¹⁵⁶. Domnívám se, na základě tezí prezentovaných v první a druhé kapitole výše, že základní dynamikou smrti a následného vyrovnávání se s ní u pozůstalých je dynamika napětí. Napětí z toho důvodu, že na teoretické rovině nelze říci, která z

---

¹⁵⁶ YAN, Hairong. 1997. On Three Major Dichotomies. *Dialectical Anthropology*, 22: 51-78. ISSN: 0304-4092.

polarit je užitečnější nebo pravdivější, a to buď proto, že to možné není s ohledem na limitované znalosti a poznatelnost celého stvoření, anebo proto, že každá z polarit přináší jiný druh užitečnosti. Například fragmentace smrti může být velmi nápomocna v rámci zvládnání procesu truchlení a zármutku, zároveň může být pro některé ohrožující v tom, že se bude přehlížet celek (jak se lidově říká, pro stromy neuvidíme les). Zároveň celostní pojetí může být užitečné tím, že si budeme vědomi komplexnosti smrti jako situace i jako fenoménu, ale můžeme zároveň této komplexnosti podlehnout a v konkrétních situacích se se smrtí jako takovou nevypořádat a jaksi v ní ustrnout.

Navrhuji proto ono napětí akceptovat a přijmout jako přítomné a nevyhnutelné v rámci obecného modelu. Nehledat odpovědi na otázky, která polarita má více pravdu, ba co více, ani si tyto otázky neklást. Přijmout to, že pro někoho bude některá z polarit jednotlivých faktorů bližší a bude více odpovídat jeho pojetí světa, nicméně obecně a „objektivně“ určit odpověď nelze.

3.1 Poznatelné a nepoznatelné

První pojmenovaný faktor (A) vychází z napětí mezi tendencí (nejen) soudobé společnosti poznávat, popisovat a definovat jevy a situace okolo sebe na straně jedné a z možnosti připustit nepojmenovatelnost, nepopsatelnost, nedefinovatelnost jevů nebo situací jako takových. Jak v rámci výše uvedených či spíše zmíněných modelů reakce na smrt, tak z obecněji pojatých tezí o soudobé společnosti lze vyzorovat tendenci definovat, popsat, konceptualizovat poznatelné a předpokládat, že i když toto poznatelné není možná objektivně platné pro všechny, lze ale popsat individuální reality či varianty toho, co pozorují a co se snažím popsat. Výchozími jsou pro mne především teze o rizikové společnosti¹⁵⁷ a její tendence popsat a zkoumat veškerá rizika a zajistit pohodlí a spokojený život. Dále pak také text Atkinsona a Silvermana¹⁵⁸ pojednávající o představě, v podstatě

---

¹⁵⁷ BECK, Ulrich. 1992. *Risk Society: Toward a New Modernity*. London: SAGE. ISBN: 08-039-83-468

¹⁵⁸ ATKINSON, Paul, David SILVERMAN. 1997. *Kundera's Immortality: The Interview Society and the Invention of the Self*. *Qualitative Inquiry*, 3(3): 304-325. ISSN: 1077-8004

mylné, že lze rozhovorem dojít k reálnému, objektivnímu popisu jevu, společnosti a teorie.

Oproti tomu stojí předpoklad, že je svět a stvoření v některých svých aspektech paradoxní, nepopsatelný a neuchopitelný / nepochopitelný, stejně jako Bůh ve svých veškerých aspektech. Svět a lidské situace jsou obestřeny do jisté míry tajemstvím, pro které není v lidské mysli koncepce, koncept ani slov, skrze která by je bylo možné uchopit a vyjádřit a manipulovat s nimi, stejně jako není možné poznat a využívat Boží jméno tak, jak to je akcentováno ve Starém zákoně, ale nejen v něm.

Jistý náznak nebo spíše přítomnost tohoto napětí je ovšem možné najít i v kontextu sociálně-vědního uchopení světa. A to především v rámci teorie redukce nejistoty a teorie managementu nejistoty. V těchto teoriích je formulován nejprve předpoklad, že lidé nejsou zcela schopni s nejistotou (která je spojená s paradoxností a nepoznatelností) dobře fungovat, proto vyhledávají informace, které jim umožní mít komplexní představu o situaci a lidech v ní. Nicméně v některých případech je toto hledání spojeno s rizikem, že získání většího množství informací povede ke snížení možnosti dobře fungovat, proto se lidé uchylují také k postupu, kdy se vyhledávání informací aktivně vyhýbají.¹⁵⁹ Tato akceptace nejistoty a nepoznatelného ovšem není přesně tím, co je myšleno v odstavci výše, protože s paradoxem a nepoznatelností spojené napětí spíše vyvolává otázky, jež jsou v posledku nezodpověditelné, jak to formuluje v kontextu obecnějších filosoficko – teologických úvah Halík.¹⁶⁰

V neposlední řadě se na úrovni truchlení projevuje toto napětí v možnosti, respektive nemožnosti, sdělit a popsat prožitek ztráty blízkého člověka komukoliv druhému. Celostní zásah do lidského života činí některé prožitky spojené s truchlením a se zážitkem ztráty v podstatě nesdělitelné. Jsou tedy pro ostatní nepoznatelné, nepopsatelné, nezkoumatelné. Stejně tak ale samotné emoční prožívání a situace truchlení může být i přímo pro pozůstalé nepoznatelné zcela.

---

¹⁵⁹ POWELL, Kimberly A., Ashley MATTHYS. 2013. Effects on Suicide on Siblings: Uncertainty and the Grief Process. *Journal of Family Communication*, 13, s.321-339. ISSN: 1526-7431.

¹⁶⁰ HALÍK, T. 2009.

Jak tendence k silné kontrole¹⁶¹, tak tendence k instrumentálnímu typu truchlení¹⁶² mohou výrazně přispět k tomu, že truchlíci nahlédne zrovna tolik, kolik je mu v tu chvíli umožněno unést.

3.2 Fragmentace a celostnost

Druhý faktor (B) v podstatě navazuje na první zmíněný. V případě, že vycházíme z pohledu poznatelnosti a popsatelnosti světa, máme také často tendenci ke zjednodušování. Tendence popisovat fáze truchlení, jejich obsah, jejich délku atp. umožňuje strukturovat i tak složitý děj a proces jako je truchlení a s ním související prožitek zármutku. Nicméně tato zjednodušování jsou spojena s rizikem, že nám mezi všemi těmi částmi unikne podstata celku, která je navíc, jak bylo výše řečeno, nepoznatelná zcela ve všech svých aspektech a částech. To pak může zapříčinit, že se od komplexního prožitku a situace jednotlivce ve svých bio-psycho-sociálně-spirituálních rozměrech utíká k předem definovaným předpokladům o průběhu zármutku a truchlení v těchto rozměrech s tím, že často bývá vylučován onen spirituální (na jehož změny je tato práce zaměřena).¹⁶³ Davis v podstatě podobné napětí krátce komentuje ve své monografii o smrti a její historii. Upozorňuje, že právě rozdělováním a zjednodušováním se často můžeme snažit „*fixovat nefixovatelné*“. Toto tvrzení v sobě nese, dle mého soudu, jak ono napětí, tak ale zároveň jeho popření, protože jasnou odpovědí, která z ní plyne, je nefixovat.¹⁶⁴

---

¹⁶¹ MACHIN, Linda. 2014 *Working with Loss and Grief a Theoretical and Practical Approach*. London SAGE ISBN 978-1-4462-4888, s.60.

¹⁶² GAMINO, Louis at all. 2018. Intuitive and Instrumental Grief: A Study of the Reliability and Validity of the Grief Pattern Inventory. *OMEGA*, ročník 81, č. 4, ISSN 0305-0483, s. 532-550

¹⁶³ AGNEW, A. ET AL. 2009. Bereavement needs assessment in specialist palliative care: a review of the literature. *Palliative Medicine*, 0(00): 1-14. ISSN: 0269-2163

¹⁶⁴ DAVIS, Douglas J. 2005. *A Brief History of Death*. Malden: Blackwell Publishing, ISBN: 1-405-0182-2.

3.3 Konečnost nebo fáze

Třetí faktor (C) tak, jak je definován, vychází z dialogu, respektive možného dialogu, mezi modely popsány v kapitole první a mezi tezí o tom, zda je smrt fází v lidském vývoji, který dále kontinuálně (alespoň v kontextu existence duše) pokračuje i po smrti, nebo zda je smrt konečná a definitivní (a to bez ohledu na teze o posmrtném životě a vzkříšení a na eschatologické předpoklady a tvrzení). Do jisté míry to ovšem souvisí i s tím (jak bylo naznačeno v části věnující se teologické reflexi truchlení), jak moc si můžeme dovolit truchlit s ohledem na víru v naději – tedy ve vzkříšení. Výše byly popsány dva přístupy, z nichž jeden preferuje v hranicích naděje umožněné truchlení (tedy emoční prožitky, které jsou spojené s onou in-the-body zkušeností ze světa), přičemž druhý vede k radikálnímu odmítnutí truchlení (zdá se, že je pro tento přístup a pro jeho zastánce truchlení zásadním nepochopením radostné zvěsti vzkříšení).

3.4 Normativnost a nenormativnost

Poslední faktor (D) reflektuje diskusi, resp. zjištění popisované především sociálně-vědními výzkumy a to sice, že jsou v kulturách (včetně té naší) přítomny předpoklady či jakási pravidla a návody o tom, jak by mělo truchlení a zármutek vypadat. Jak dlouho by měly trvat, jak by měl vypadat obvyklý zármutek a jak vypadá zármutek a truchlení, které je označováno jako komplikované. V odborné literatuře tak lze najít texty definující, co a v jakém časovém horizontu je v rámci truchlení obvyklé či normální a co je již známkou komplikovaného vyrovnávání se se ztrátou blízkého člověka. Jak již bylo výše uvedeno, existují modely popisující průběh truchlení, ať již se jedná o fáze či o proces jako takový. Spolu s tím jsou ale artikulovány teze o tom, že záleží především na individuálním prožitku ztráty a truchlení a že není zcela bez rizika tyto modely aplikovat na postupy práce s lidmi, kteří truchlí.¹⁶⁵ Na jednu stranu je tak patrná tendence uchopit a popsat a do jisté

---

¹⁶⁵ BELVINS, Sharon. 2008. A Personal Journey through the Grief and Healing Process with Virginia Satir, Dr. Kubler-Ross, and J. William Worden. *The Satir Journal*, 2/2, 89-100. ISSN: 178-2050. KILLIKELLY, Clare, MEARKER, Andreas. 2018. Prolonged grief disorder for ICD-11. *European Journal of Psychotraumatology*, 8, 1-9. ISSN: 2000-8066; McBRIDE, J. SIMMS, S. 2001.

míry porozumět procesu truchlení, umět jej definovat a poznat, co je obvyklé a zdravé a co již není. Na stranu druhou pak tendence poukázat na to, že individuální prožitky jsou ze své podstaty důležitější, než možnost a schopnost uchopit tento proces obecně.

MOOA, N. 1995. An Integrative Model of Greif. *Death Studies*, 19: 337-364. ISSN: 0748-1187;
POWELL, K., MATTHYS, A. 2013. WALTER, Tony. 2006. What is Complicated Grief? A Social Constructionist Perspective. *OMEGA*, 52/1, 71-79. ISSN 0305-0483

4 SPIRITUALITA

Zdá se být jednoduché zde uvést definici spirituality, ale právě samotné slovo spiritualita i jeho význam nelze jednoduše definovat. Na mezinárodní konferenci o spiritualitě v roce 2007¹⁶⁶ (r. 2007, ČMPS a KTF UK) jednoznačně vyplynulo, že obecná definice spirituality neexistuje, neboť se jedná o jedinečnou osobní kvalitu každého člověka. K obdobným závěrům došel také v poměrně rozsáhlém výzkumu co do zkoumaného jevu i co do vzorku Pargament¹⁶⁷. Jeho závěr, byť by bylo možné jej považovat za očekávatelný, empiricky potvrzuje předchozí tvrzení, že je definování spirituality silně vázáno na osobnost jedince (kdy utváření osobnosti, a tedy i jeho postoj, vztah, přístup ke spiritualitě ovlivňuje řada faktorů, např. výchovných, vztahových, sociálních), tedy, jak již bylo řečeno, na jedinečnou osobní kvalitu každého člověka.

Spiritualita zasahuje do více oblastí vědeckých oborů a ztotožňují se v tomto směru se Svatošovou¹⁶⁸, která upozorňuje na potřebu vzájemné spolupráce na poli duchovních potřeb. Z toho důvodu vidím jako podstatné stručně popsat jednotlivá východiska spolupracujících oborů ve vztahu k člověku, kterému někdo blízký zemřel, a jeho spiritualitě. Stejně tak obory zkoumající téma spirituality, ať již primárně nebo jako součást svého zájmu z hlediska jiných oblastí (např. vliv spirituality na zvládání krizových situací), spiritualitu jako takovou definují různě, především v dopadech na přímou práci jejich oboru. V některých případech akcentování medicínského či sociálního kontextu zátěžové situace neumožní člověku rozhodovat se dle toho, co považuje za důležité. A právě spirituální pohled může být tím základem, v němž lze nalézt smysl.¹⁶⁹ Jako podstatné pro konečné definování spirituality považuji uvědomění si, v jakých oblastech se definuje spiritualita mimo teologii. Ve vztahu systematické teologie a spirituality Pospíšil

---

¹⁶⁶ Konference se uskutečnila na půdě KTF UK v roce 2007 a odkazuje na ni např. MUDr. Eva Kalvínská ve své presentaci na konferenci: Paliativní medicína v Ústí nad Labem 8.4.2010, dostupné na: <http://slideplayer.cz/slide/2741182/> dne 6.1.2018

¹⁶⁷ PARGAMENT, Kenneth. I. 1999. *The Psychology of Religion and Spirituality? Yes and No*. The International Journal for the Psychology of Religion, Vol.9, 1999 - Issue1, s. 3–16

¹⁶⁸ SVATOŠOVÁ, Marie. *Víme si rady s duchovními potřebami nemocných?*

¹⁶⁹ KAŇÁK, J., STRETTI, S. 2015. Nástroje posouzení spirituální dimenze klientů v pomáhajících profesích. *Acta theologica et religionistica*. Prešov: Prešovská universita. IV. č. 1, ISSN 1338-7251, s. 42-56.

poukazuje na potřebu definovat spiritualitu, neboť pro potřeby práce je nutné definovat, na jakém poli se pohybují. Kdy odlišuje spiritualitu jako prožívanou osobní zkušenost a spirituální teologii jako vědecké studium.¹⁷⁰ A v praktickém dopadu je nutné popsat východiska, která mne vedou k definici spirituality tak, aby byla v celé práci chápána jednotně. V teologii jde v praktickém dopadu o pole specifických duchovních služeb (nemocnice a hospice, sociální služby, armáda ČR, Policie ČR, Vězeňství apod.), které pracují s přítomností spirituální dimenze člověka, a tedy i spirituálních potřeb. Dále pak jde o teoretická uchopení, z nichž mohou vycházet pracovníci pomáhajících profesí, sociální práce, psychologie, psychoterapie, kteří jsou součástí týmů celostní péče o člověka. Proto je nutné si říci, co spiritualita je, zda je spojená s vírou v Boha (bohy), nebo je od náboženství a víry oddělená. Někteří autoři odborných textů bez ohledu na profesi či vědní obor tvrdí, že spiritualita splývá s procesem hledání a nalézání, či nenalézání smyslu.¹⁷¹ V tomto smyslu pak zpravidla tito autoři dodávají, že de facto nelze být nespirtuální a že se spiritualita jako taková týká všech lidí a je možné ji považovat za všeobecně lidskou zkušenost.

Právě tento fakt je důvodem, proč se v kapitole věnuji i pojmové mezioborové analýze, ze které vyplyne i definování a pojmenování spirituality a z ní vycházejících spirituálních potřeb, které budu využívat pro účely této práce. V této kapitole tak představím konceptualizaci termínu „spiritualita“, jejíž rozvoj či proměňování v kontextu ztráty ve své práci zkoumám.

4.1 Význam termínu spiritualita

Význam slova spiritualita lze chápat z různých úhlů pohledu. První zamyšlení tedy vychází z jazykového základu samotného slova spiritualita, tedy z definování významu termínu skrze jeho kořeny v tzv. klasických jazycích. Východisko v hebrejštině je slovo "*ruach*", jehož významem je duch, dech (např. již

---

¹⁷⁰ POSPÍŠIL, Ctirad Václav: *Hermeneutika mystéria*. 2005, s.126.

¹⁷¹ DU TOIT, Cornel W. 2006. *Secular spirituality versus secular dualism: Towards postsecular holism as model for natural theology*. HTS, 62(4). 2006. (s.1251-1268). DOI10.4102/hts.v62i4.416 s. 363–375.

v Genesis, kdy Bůh vdechl člověku život, je uvedeno slovo "*ruach*" – Boží dech). Zároveň Mánek poukazuje na vztah se slovem „*nefeš*“, které bývá někdy překládáno spíše jako duše, a poukazuje na různé teologické definování vztahu těchto dvou termínů. Není zcela zřejmé, zda se jedná o dvě složky, spirituální a vegetativní, či zda jsou v jiném vztahu, kdy *ruach* je pramenem *nefeš*.¹⁷² V řečtině se jedná o slovo "*to pneuma*", jehož význam je stejný, tedy duch. A na závěr význam z latiny, slovo "*spiritus*" je také duch nebo dech, neboť sloveso "*spirare*" má význam dýchat, volně dýchat. Další slovo spjaté se spiritualitou je transcendence, pochází z latinského *transcendo* – přestupuji, překračuji. Významově by se tedy dalo říci, že transcendence znamená přesah bytí. Rahner¹⁷³ popisuje transcendenci jako svébytné, plné bytí, na němž má člověk v konečném důsledku účast. Není vázána na smysly, ale na subjektivní zkušenost. Víra je brána jako osobní rozhodnutí, není samozřejmostí a projevuje či uplatňuje se až tehdy, když se začnou objevovat otázky: Co vlastně je po smrti? Zda je to hranice, za kterou něco je, nebo není¹⁷⁴.

Na pojem spiritualita lze nahlížet významově i s ohledem na změny společnosti v průběhu staletí, podobně jako se proměňoval lidský vývoj a vnímání světa. Protože spiritualita jakožto teologický, respektive náboženský a biblický pojem, získávala širší význam v kontextu dalších vědních disciplín, které se věnují člověku, vztahům a interakcím. Štampach odkazuje na základ jednoznačně zakotvený v římskokatolické tradici v teologii duchovního života (též "*theologia spiritualis*" = duchovní teologie dříve rozlišovaná na asketiku a mystiku) – jedná se o bezprostřední osobní prožívání vztahu k transcendentní skutečnosti, konkrétně k trojjedinému Bohu.¹⁷⁵ Dále upozorňuje, že spiritualita relativně odpoutaná od jednotlivých náboženství může tento prožitek vztahu obtížně nahradit. Vymezuje se tím jak proti výše zmíněné spiritualitě tzv. sekulární, pro kterou vazba na náboženství ani transcendenci není nezbytně nutná, tak vůči spiritualitě, chápané jako víra v sílu, která na člověka působí a přesahuje ho, ale

---

¹⁷² MÁNEK, Jindřich. *Ze smrti do života*. Praha: Blahoslav, 1998. 167 s. ISBN 80-7000-026-0. s.19.

¹⁷³ RAHNER, Karl. *Základy křesťanské víry*. Přel. F. Jirsa, V. Petkevič, D. Pohunková, K. Říha, 2. Vyd. Svitavy: Trinitas, 2004. 644 s. ISBN 80-86036-99-5. s.638-639

¹⁷⁴ MÁNEK, Jindřich. *Ze smrti do života*. s.61-62.

¹⁷⁵ ŠTAMPACH, Odilo, I. *Nahradila spiritualita náboženství?* In: Babyrádová, Hana-Havlíček, Jiří eds., *Spiritualita*. Brno: Masarykova univerzita, 2006 (s. 99-109). ISBN 80-210-4206-0 s. 99-109.

není vázána na náboženství (s nímž se pojí vlastní rituály sloužící jako oslava Boha či bohů, jimiž se posiluje intenzita vztahu s Ním či s nimi). V tomto smyslu popsal spiritualitu třeba Lahav.¹⁷⁶ Štampach tedy předpokládá, že podstatou a povahou spirituality je prožívání vztahu k transcendenci, z křesťanského pohledu tedy k Trojjedinému Bohu.

Cílem této kapitoly není filosoficky pojímat vztah mezi spiritualitou a náboženstvím, ať se jedná o téma jakkoli zajímavé, ale především se zaměřit na fakt, jak je spiritualita vnímána dnes (s ohledem nejen na Evropský kontext, ale především na kontext v České republice, kde se k organizovaným církvím hlásí stále méně občanů ČR, vycházíme-li z údajů ČSÚ ohledně sčítání lidu naposledy v roce 2011)¹⁷⁷. Historické souvislosti stojící za změnou chápání víry by, podobně jako filosofické pojetí, stály za samostatné bádání a samostatnou práci. V této souvislosti ho zmiňuji s ohledem na fakt, že některé události historie¹⁷⁸ ovlivnily mnoho věcí, spiritualitu nevyjímaje. V kontextu krize křesťanství poukázal ve své době Trtík¹⁷⁹, že následkem propojení křesťanství a řecké filosofie došlo k nahrazení osobního vztahu k Bohu poměrem subjektu a objektu. Pokud by se nahlédlo na osobní vztah k Bohu v kontextu doby a dějin, tak právě tento vztah by procházel obrovskou proměnou. Z hlediska rozpadu iluzí, představ, plánů lze nahlížet na smrt blízkého podobně, a tedy je podstatné vnímat možnou proměnu tohoto vztahu. Neboť v souvislosti ztráty blízkého člověka a rozvoje spirituality může být osobní vztah k Bohu tím základním spouštěčem řady otázek. Jedná se o propojení ztráty jakožto krizové situace a spirituality, jehož úhelným kamenem je osobní vztah já a ten druhý. Smyslem této práce je poukázat na propojení hlubokého krizového prožitku, jakým je smrt blízkého člověka, a osobní

---

176 LAHAV, Hagar. (2017) *William James in the Holy Land: Religious Experience and Secular-Believer Jewish Women in Israel*. Israel Studies, 22(2) 2017: 55-77. Project MUSE, muse.jhu.edu/article/652038. s. 55-77.

177 <http://www.scitani.cz>, respektive: <https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/cs/index.jsf?page=vystup:objekt-vyhledavani&vyhltext=vyznani&bkv=dnl6bsOhbsOt&katalog=all&pvo=SLD9100PU-OK>

178 např. celé dvacáté století, zatížené konflikty celosvětového rozsahu měl podíl na změně vnímání spirituality a víry

179 TRTÍK, Zdeněk. *Vztah já-ty a křesťanství*. Praha: Blahoslav, 1948. 208 s. ISBN nd. s.10.

spirituality. V tomto kontextu ji lze také chápat jako „hledání smyslu, jednoty, propojenosti, transcendence a nejvyššího lidského potenciálu“¹⁸⁰

4.2 Východiska a formy spirituality

Stále se opakuje otázka týkající se vztahu mezi spiritualitou a náboženstvím, což je podstatné si uvědomit a zmínit, aby bylo možné konkrétně pojmenovat pojmová východiska pro tuto práci. More¹⁸¹ popisuje spiritualitu jako otázky ve vztahu ke vznešeným vizím, univerzálním morálním principům a osvobození od mnoha omezení lidského života. Roberts, Ashley hovoří o spiritualitě jako o „*osobní cestě k nalezení smyslu svého života ve světle vztahu k transcendentnu*“¹⁸².

Filosofická východiska transcendence Poláková¹⁸³ shrnuje z pohledu evropské filosofie (respektive z pohledu různých evropských filosofů), která může ukázat cestu k uchopení transcendence z pohledu dnešního člověka. Zmiňuje podstatné hodnoty jednotlivých filosofických škol a přístupů, jenž dnešního člověka formovaly. Začíná Platónovým pohledem na transcendenci jako pravé bytí, Kantovým přínosem v podobě svobody, umožňující člověku se rozhodovat. Navazuje pohled Jasperse, jenž transcendenci odtrhuje od náboženské konfese a vnímá ji čistě jako filosofickou víru, a v závěru shrnuje Lévinase, který transcendenci vidí jako hlavní základ, podstatu, vztah. Všechny tyto historické a filosofické milníky mají své nezastupitelné místo a význam, neboť takto lze nahlížet na celou společnost.

Souvislost mezi spiritualitou a náboženstvím představuje také Carroll¹⁸⁴, která navrhuje svůj pohled poté, co postupně popsala šest modelů spirituality

---

¹⁸⁰ EMMONS, Robert A. *The psychology of ultimate concerns: motivation and spirituality in personality*. New York: Guilford Press, 1999. 230 s. ISBN 15-723-0456-1. s.44.

¹⁸¹ MOORE, Thomas. *Kniha o duši. Pohled hlubinné psychologie a spirituálních tradic na problémy všedního života*. Přel. J. Jandourek. Praha: Portál, 2013. 304 s. ISBN 978-80-262-0526-5 s.247

¹⁸² ROBERTS, Stephen. B., ASHLEY, Willard. W. C. (eds.) *Disaster spiritual care*.

¹⁸³ POLÁKOVÁ, Jolana. *Perspektiva naděje. Hledání transcendence v postmoderní době*. Praha: Vyšehrad, 1995. 128 s. ISBN 80-7021-150-4. s. 20-27.

¹⁸⁴ CARROLL, Maria. M. 2001. *Conceptual Models of Spirituality*. *Social Thought*, 20(1-2): 5-21. DOI 10.1300/J131v20n01_02 s.5-21.

dalších autorů.¹⁸⁵ Představované definování spirituality řešilo otázku, zda je možné na spiritualitu nahlížet jako na oblast nadřazenou ostatním dimenzím lidské existence (psychologické, biologické, sociální), nebo je-li „spirituální dimenze jako aspekt rovnocenná ostatním dimenzím“¹⁸⁶. Pokud by spiritualita byla brána jako nadřazená oblast, byla by sumou zahrnující všechny dimenze lidské existence, jak uvádí např. Canda, Furman.¹⁸⁷ Pokud by byla na rovině s ostatními dimenzemi lidské existence, doplňovala by celistvost, komplexnost člověka jako bytosti vícedimenzionální, přičemž jsou jednotlivé složky na jedné rovině.¹⁸⁸ Carroll ještě nabízí další model pohledu na spiritualitu, tzv. holistický, a popisuje ho jako otevřený s tím, že bio-psycho-sociální dimenze člověka se s tou spirituální nestřetávají v jednom bodě, ale souhrn výše uvedených dimenzí a dimenze spirituální roste směrem k nekonečnu. Tento růst vzniká z prostoru vytvořeným takto mezi dimenzemi.¹⁸⁹

---

¹⁸⁵ Carroll ve své stati, ke které se zde odkazují, popisuje tzv. diagramatické modely spirituality. Mezi první patří Vertikálně-horizontální přístup definovaný Ellison. Spiritualita je v něm zasazena do horizontální a vertikální přímky, přičemž vertikální definuje vztah k Bohu a horizontální pak všechny ostatní vztahy. Vazba mezi přímkami není jasně definována – tyto dimenze nejsou odděleny a zároveň nejsou zcela propojeny. Čtenáři jejího textu je tak ponechána relativní svoboda a zároveň otázky nad tím, jestli vůbec lze vazbu mezi horizontální a vertikální osou naší vztahové existence zcela popsat a pochopit. Nelze tedy říci, že by posun na jedné ose měnil polohu na ose druhé. Druhým modelem je model Centrováných kruhů (popsaný Vaughan), přičemž v centru je fyzický stav, následuje ho emocionální, mentální, existenciální a spirituální oblast. Oblasti jsou sice vzájemně v kontaktu, nicméně každá vyrůstá z kruhu blíže k centru. Třetí a čtvrtý model definovali Farran, Fitchett, Quiring-Emblen a Bruck. Integrovaný model vnímá spiritualitu jako dimenzi, která je adekvátní ostatním dimenzím (bio, psycho, sociálním), kdežto Unifikovaný model vnímá spiritualitu jako totalitu ovlivňující všechny ostatní dimenze. Pátý model popsáný Kilpatrick a Holland je autory označen jako Kruh SOCS. Spiritualita je dána do souvislosti s druhými, self jedince a kontextem, přičemž každá z oblastí musí být pro dobré fungování člověka dotýcným uchopena a prozkoumána. Posledním modelem, který Carroll ve své stati popisuje a z něhož při formulování svého modelu vychází, je model Holistický od autorů Candy a Furman. Uchopení spirituality vnímají také v kruhovém modelu, v němž je uprostřed Spiritualita jako centrální aspekt osobnosti jedince. Širší kruh, který je okolo centrálního aspektu osobnosti, je rozdělen do 4 oblastí, tedy do biologických, sociálních, psychologických a spirituálních aspektů jednání jednotlivce a jeho života. Posledním kruhem je Spiritualita jako jednota v kontaktu s ostatními (myšleno celé stvoření). Pro Candy a Furmana je tak spiritualita prostoupena celkově veškerým fungováním člověka. S ohledem na jejich vlastní text, ke kterému se odkazují níže, je ale nutné konstatovat, že chápou spiritualitu nejen v jejím pojetí návaznosti na transcendentno, ale také jako hledání smyslu situací či života, přičemž u některých se nemusí projevit obě dvě charakteristiky spirituality.

¹⁸⁶ CARROLL, Maria. M. 2001. *Conceptual Models of Spirituality*. Social Thought, s. 9

¹⁸⁷ CANDA, Edward. R., FURMAN, Leola. D. *Spiritual Diversity in Social Work Practice: The Heart of Helping*. Smith College Studies in Social Work. New York: Oxford University Press, 2010. ISSN 1553-0426

¹⁸⁸ CARROLL, Maria. M. 2001. *Conceptual Models of Spirituality*. Social Thought, s. 5-21

¹⁸⁹ CARROLL, Maria. M. 2001. *Conceptual Models of Spirituality*. Social Thought, s.16

Na spiritualitu lze také nahlížet jako na péči o ducha nebo péči o člověka při hledání jeho cesty zpět k sobě. Přičemž základním kritériem je vztah – osobní vztah k Bohu a k blízkým. V Buberově smyslu¹⁹⁰ je základem vztah mezi člověkem a druhou osobou či přesažnem. Buber rozlišuje slovní spojení Já-Ono a Já-Ty (užívá jako slovo v singuláru). První (Já-Ono) je charakteristické, dle autora, pro poznávání světa pomocí zkušenosti, a to jak věcí, tak druhých lidí, pokud je vnímáme nikoli jako účel sám o sobě, ale jako prostředek k dosažení určitého cíle. Druhá dvojice (Já-Ty) pak odkazuje ke vztahu dvou jedinců, kteří zažívají vztah jako účel sám o sobě, nikoli jako prostředek k dosažení cíle. Tedy ani jeden účastník vztahu není zažíván jako prostředek k dosažení cíle, ale jako účel sám o sobě. Vztahem tedy vzniká jedinečné spojení, jedinečný celek.

4.3 Stránky lidské existence jako předpoklad vzniku spirituality

Člověk je vícedimenzionální bytostí a jednotlivé stránky lidské existence potřebují koexistovat v jakémisi homeostatickém stavu, aby člověk mohl být vnímán celistvě. Je nutné se na chvíli zastavit a zamyslet nad tím, jak popsat jednotlivé dimenze „Já“ ve vztahu ke spiritualitě, neboť na ně lze nahlížet z různých úhlů. Jedna oblast se zabývá fyzickou stránkou a s ní ruku v ruce jde oblast druhá zaměřená na psychickou stránku, na kterou si nelze sáhnout, přesto však je uchopitelná ve své podstatě skrze emoce, stavy, nálady a skrze tyto projevy se také viditelně manifestuje. Poslední třetí oblastí, která je spjatá s člověkem a která má blíže k *soma* než k *psýché*, je oblast duchovní. Oblast zaměřená na hledání ducha, ona transcendentní součást já, jež si člověk nejvíce všímá v okamžiku, kdy sám vnímá, že něco hledá, něčemu nerozumí a hluboce uvnitř sebe cítí touhu, potřebu nalézt.

Obvykle se v oněch dimenzích lidské podstaty hovoří o další oblasti, a to sociální, vztahové. Jako by se člověk v tento okamžik točil v kruhu, neboť podobně jako ve výše popsaném pojmosloví se propojuje oblast spirituální s oblastí lidské *psýché* a otevírá se potřeba blízkých vztahů. Jednotlivé stránky života jsou definovány různě, ale jedno mají společné, člověk jako celistvá bytost má více

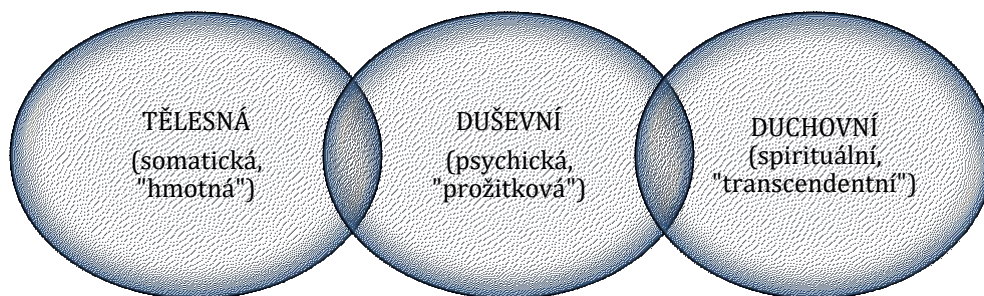
---

¹⁹⁰ BUBER, Martin. *Já a Ty*. 3.vyd. Praha: Kalich, 2005. 164 s. ISBN 80-7017-020-4.

dimenzí spoluutvářejících lidskou osobnost a identitu. Ač se vědecky mohou jednotlivé dimenze oddělovat podle potřeby různých oborů (teologie, medicína, psychologie, sociální práce aj.), v praktickém dopadu je nutné všechny výstupy, poznatky a potřeby spojit zpět v jedno, tedy v důsledku: pokud je třeba pečovat o tělo, je podstatné nevynechat ani ostatní oblasti, včetně té spirituální.

Moore¹⁹¹ popisuje úsilí, které je třeba vyvinout k rozvoji spirituality, a poukazuje na spojení emočního prožitku se spiritualitou. „*Nediagnostikujeme emoční záchvaty jako „ztrátu náboženské citlivosti“ nebo jako „nedostatek spirituálního vědomí“.* Je však zřejmé, že duše, sídlo nejhlubších emocí, může velice těžit z darů živého spirituálního života a může trpět, když jsou potlačeny.“¹⁹² Tedy by se dalo říci, že hluboký prožitek nesoucí velký emoční potenciál, může být startovacím okamžikem, spouštěčem spirituality, kterou lze vnímat i díky uvědomování si svých prožitků.

Obrázek 2 Dimenze člověka

Zdroj: autorka dle Wonga¹⁹³

Pokud shrnu výše popsané, jednotlivé stránky lidského života, jeho dimenzionální podstata a komplexní ucelený pohled na člověka jako celistvou

¹⁹¹ MOORE, Thomas. *Kniha o duši. Pohled hlubinné psychologie a spirituálních tradic na problémy všedního života.* s.214.

¹⁹² MOORE, Thomas. *Kniha o duši. Pohled hlubinné psychologie a spirituálních tradic na problémy všedního života.* s.213.

¹⁹³ WONG, Paul. T. P., FRY, P.S. *The human quest for meaning: A handbook of psychological research and clinical application.* Mahwah, New Jersey-London: Lawrence Erlbaum Associates, 1998. 462 s. ISBN 0-8058-2503-7. s.366.

bytost by měly být, dle mého názoru, základem pro jakoukoli pomáhající profesi. Pouze pokud budu respektovat jeho jednotlivé potřeby a složky jako součást celku, může si druhý člověk plně připouštět vědomé aspekty svého bytí ve všech oblastech. Dle Frankla být člověkem znamená být bytostí, která je utvořena a nasměrována k něčemu víc, než je člověk sám. Je bytostí hledající smysl svého života¹⁹⁴ - smysl, který přesahuje bytí a pouhou existenci, a při tomto hledání člověka doprovází otázky jako nástroj využívaný při hledání odpovědí. Obdobně Rahner¹⁹⁵ definuje člověka jako bytost hledající a směřující k transcendenci, bytost s nekonečnými rozměry.

Wong, kanadský terapeut hlásící se k odkazu Frankla, se také věnoval propojení a vazbám mezi jednotlivými stránkami života. Popisoval tři základní dimenze života, které se prolínají: Somatická, Psychická a Spirituální. Tyto dimenze ve svých průsečících otevírají ještě další oblasti: Noetická a Psychosomatická (viz obr. 2 výše).

Každá oblast má svůj obsah, ale nemohou existovat jedna bez druhé. Somatická oblast zahrnuje fyzické zdraví, biologické pudy a biochemické procesy. Psychická oblast obsahuje vnímání, učení, usuzování, sociální a vyšší kognitivní procesy. Spirituální dimenze zahrnuje kontakt s transcendentem, schopnost poznání Boha a uvědomování si duchovního přesahu a duchovní oblasti. A jejich styčné body noetika a psychosomatika zahrnují ony průsečíky jednotlivých dimenzí. Noetika zahrnuje vůli ke smyslu, mravní usuzování, duchovní hodnoty a psychosomatika zahrnuje emoční stavy, fyzickou bolest, čítí a fyzické reakce na stres.¹⁹⁶

Oblast mající nezastupitelné místo v lidském vnímání člověka jako celku je oblast sociální, zahrnující právě vazby a vztahy. A naplno souvisí se všemi výše uvedenými oblastmi lidského života, neboť člověk je bytostí společenskou, a právě sociální vazby a interakce ovlivňují lidskou osobnost a identitu.

---

¹⁹⁴ FRANKL, Viktor. E. *Psychoterapie pro laiky*. Přel. V. Smékal. Brno: Cesta, 1998. 158 s. ISBN 80-85319-80-2. s.11.

¹⁹⁵ RAHNER, Karl. *Základy křesťanské víry*. s. 101-109.

¹⁹⁶ WONG, Paul. T. P., FRY, P.S. *The human quest for meaning: A handbook of psychological research and clinical application*. s.366.

Pokud základem je svobodné rozhodnutí¹⁹⁷ a vědomé přijetí své duchovní podstaty na základě subjektivně žité transcendentní zkušenosti, je emoční propojení s touto lidskou součástí neoddiskutovatelné. Benner¹⁹⁸ poukazuje na nutnost uvědomit si, jakou roli mají emoce ve spirituální rovině. Poukazuje na riziko, kterým je souvislost emočních aspektů s psychickou stránkou člověka. Jak je již výše uvedeno, člověk je celistvá bytost, kterou lze sice vnímat např. dle výše popsaného dělení, ale existuje jednotně. A emoce se projevují ve všech rovinách, nejsou pouhou součástí jedné z nich. Pokud člověk zažívá radost, tak ta radost je vnímatelná a pozorovatelná jak na fyzické rovině, tak na té psychické i spirituální a nepochybně i na té sociální. Fyzicky cítí a vnímá např. teplo, uvolněné svaly, snazší dýchání, na té psychické rychlejší myšlení, vnímání, touhu sdílet, na té spirituální vnímá např. pochopení a porozumění, pokoru, vděk, potřebu sdílet a dávat dál a na té sociální potřebu sdílet s blízkými, dávat dalším lidem radost, oslavovat. A jen z těch pár výše uvedených aspektů je zřejmé, že jednotlivé prožitky se netýkají výhradně nějaké určité oblasti, ale všech a emoce je mohou vzájemně propojovat.¹⁹⁹

4.4 Vztahová rovina spirituality – svoboda, vztah, emoce

Lze bezesporu říci, že spiritualita je termín, jehož konceptualizace jsou mnohé a rozličné. Liší se jak v zaměření na to, zda je definována pouze ve vztahu

---

¹⁹⁷ Pozn.: Téma svobodné vůle, svobodné volby, dlouhodobě zajímá nejen teology, etiky, ale také další profesionály z oblasti přírodních či exaktních věd. Libet takto například realizoval výzkum (publikovaný v článku *Do We Have a Free Will?*), ve kterém se snažil dokázat na základě odezvy nervové soustavy, zda svobodnou vůli máme, či nikoliv. Sám svůj výzkum uzavírá tvrzením, že nikoliv, ale potíží těchto výzkumů je, že lze sice přesně definovat a měřit reakce nervové soustavy, ale bez tohoto zkoumání adekvátního definování „svobodné vůle“ nelze de facto zjistit, jestli vůbec svobodu, svobodnou vůli, měříme, či ne. Svobodná vůle tak zůstává konceptem, jemuž de facto věříme, či nevěříme, protože (alespoň toliko základní námitky vůči tomuto druhu experimentů), pokud budeme chápat svobodou vůli jako entitu či oblast lidské existence, která není zcela měřitelná a popsitelná vědecky, nemůžeme pak kombinovat exaktní měření odezvy nervových vzruchů s pojmem, který není možné přesně změřit, definovat. K samotnému experimentu viz LIBET, Benjamin. W. 1999. *Do We Have Free Will?* *Journal of Consciousness Studies*, 6 (8-9): s. 47-57. Myse

¹⁹⁸ BENNER, David G. *Desiring God's will: Aligning Our Hearts with the Heart of God*. USA Madison: InterVarsity Press 2005. 120 s. ISBN 978-0-8308-3261-3. s.106-107.

¹⁹⁹ Pozn. Sama jsem na setkáních s některými duchovními (napříč církvemi) v rámci setkávání nemocničních kaplanů zažila, jak bylo pro mnohé těžké mluvit o emocích, jak odbíhali, a když už nešlo odběhnout, tak se zlobili, že je to "psychologizování víry".

k transcenci, či nikoliv²⁰⁰ a také s ohledem na počet faktorů či oblastí, skrze které je definována²⁰¹. Mayhew (dle Craftové a Corkenbachové) debaty v tomto poli doplnil o fenomenologický náhled na spiritualitu a svoje zkoumání shrnuje v tvrzení, že lze u spirituality rozlišit její vztahovou a vysvětlovací rovinu, resp. kategorie²⁰². Ona tzv. vysvětlovací (explikační) rovina / kategorie se týká kognitivního nahlížení na spiritualitu a svět. V tomto ohledu se na tuto rovinu zaměřují předchozí tři kapitoly 4.1 až 4.3. Je tedy vhodné konceptuálně definovat také onu rovinu vztahovosti (connectedness). Pro autorku²⁰³(v návaznosti na Mayhew) je to rovina popisující spiritualitu na úrovni vztahu a emocí. Mayhew²⁰⁴ se ve své studii odkazuje k těm výrokům, které směřují k potřebě vztahu k sobě, vztahu k místu jako takovému, vztahu a prožitku emocí, vztahu k transcenci. Na základě tohoto tvrzení jsem jako další oblasti, skrze které lze nahlížet na spiritualitu, určila právě vztahovost / vztah a emoce.

Jak bude ukázáno níže, především v návaznosti na Rahnera²⁰⁵, ale také Kučeru²⁰⁶, není vztah, respektive vztahovost, možný bez podmínky existence svobody. Vintges pak svobodu se spiritualitou výslovně spojuje.²⁰⁷ Frankl se zaměřuje na důležitou roli svobody, kdy člověk nežije ve vzduchoprázdném prostoru, ale nachází se uprostřed velkého množství vazeb. Tyto vazby člověka utvářejí a jsou opěrnými body pro jeho svobodu. Svoboda vůle je důležitou součástí

---

²⁰⁰ CANDA, Edward, FURMAN, Leola. *Spiritual Diversity in Social Work*. Oxford: Oxford University Press. 2010. ISBN: 978-0-19-537279-3.

²⁰¹ STEWART, Chris, LAWRENCE, Shawn. 2020. A multi-dimensional exploration of spirituality to empathy. *Journal of Spirituality in Mental Health*. DOI: 10.1080/19349637.2020.1732266. ISSN: 1934-9645.

²⁰² CRAFT, Christy, ROCKENBACH, Alyssa. Conceptualizations of Spirituality, Religion, and Faith: Comparing Biblical Notions with the Perspectives of Protestant Christian Students at a Lutheran College. *Christian Higher Education*, 2010, 10: 444-463. ISSN: 1536-3759.

²⁰³ CRAFT, C., ROCKENBACH, A. 2010.

²⁰⁴ MAYHEW, Matthew. 2004. Exploring the Essence of Spirituality: A Phenomenological Study of Eight Students with Eight Different Worldviews. *NASPA Journal*. 2004, 41, 3: 647-674. ISSN: 1940-7882.

²⁰⁵ RAHNER, K. 2004... s.155-159.

²⁰⁶ KUČERA, Zdeněk. *Pravda a iluze moderní teologie: Emil Brunner - Paul Tillich - obrat teologie ČČSH*. s.86

²⁰⁷ VINTGES, K. Freedom and Spirituality. In TAYLOR, D. (Ed.). *Michel Foucault: Key Concepts*. 2010. Acumen Publishing. 99-110.

lidského bytí, protože se staví proti osudovosti.²⁰⁸ Na základě těchto východisek jsem popsala tři oblasti spirituality, které budou reflektovány ve výzkumné části.

4.4.1 Svoboda

Svobodu chápeme jako základní lidské právo rozhodovat se a volit podle sebe samého. Tak jako v čemkoli v životě, i k víře je zapotřebí bezpodmínečné svobody, aby člověk mohl volit a aby také mohl svou volbu nést se vším, co k ní přísluší. „*Ale také nepřísluší náboženství nutit k náboženství, protože ono má být přijato dobrovolně a nikoli z přinucení.*“²⁰⁹ Rahner²¹⁰ klade důraz na svobodu rozhodování, kdy o ní hovoří jako o svobodě v dějinách časoprostoru, právě proto je svobodou subjektu vůči sobě samému. Člověk má neoddiskutovatelné právo se rozhodnout, zda cestou chce nebo nechce hledat svou osobní spiritualitu. Buber²¹¹ dává do souvislosti se svobodou osud a hovoří o svobodě a osudu, že jsou si vzájemně zaslíbeny. Neboť pouze člověk, který svobodu cítí, žije, uskutečňuje (jak pojmenovává tento fenomén Buber), se s osudem setkává. Konkretizuje osud i svobodu tím, že při objevování činu mířícím na člověka (což je pohyb svobody) se zjevuje tajemství. Svobodné rozhodnutí se k odpovědi na Boží zavolání, osobní zavolání a zcela osobní povolání je projevem poslušnosti založené na duchovně-osobním rozhodnutí jedince.²¹² Kučera ve svém pojednání o Tillichovi²¹³ propojuje výše popsané, neboť říká, že Tillich popsal kvalitu, kterou zakoušíme v osobních vztazích, jako kvalitu konečné svobody, a říká, že Boží transcendence je identická se svobodou stvoření.²¹⁴

---

²⁰⁸ FRANKL, Viktor, Emil.: *Lékařská péče o duši*. 1996 Brno: Cesta s. 88-90.

²⁰⁹ HRDINA, Ignác A. *Texty ke studiu konfesního práva I. Evropa a USA*. Praha: Karolinum, 2006. 321s. ISBN 80-246-1095-7 s.28.

²¹⁰ RAHNER, Karl. *Základy křesťanské víry*. s.155-159.

²¹¹ BUBER, Martin. *Já a Ty*. s.44.

²¹² RAHNER, Karl. *Poslání a milost. Příspěvky k pastorální teologii*. 1. Vyd. Olomouc: Refungium Velehrad-Roma s.r.o., 2011. 558s. ISBN 978-80-7412-073-2. s.101.

²¹³ pozn. Paul Tillich – významný systematický teolog navazující na K. Bartha, původně působící v Německu, za války emigroval do USA (Princeton – New Jersey) – viz např. Kučera, Z.: *Pravda a iluze moderní teologie*.

²¹⁴ KUČERA, Zdeněk. *Pravda a iluze moderní teologie: Emil Brunner - Paul Tillich - obrat teologie ČČSH*. s.86.

4.4.2 Vztah

Bůh stvořil člověka, aby byl jeho obrazem (Gn 1,27). Od počátku je v centru všeho biblického dění výjimečný vztah, který je mezi Bohem a člověkem. Z pohledu rodinného je nasnadě otázka, jak moc blízko musí mít Bůh k člověku, když ho stvořil jako obraz sebe sama. Jak je uvedeno v Knize moudrosti: *"Svůj lid jsi naopak nasytil pokrmem andělů, aniž se museli namáhat, poskytovals jim hotový chléb z nebe, přinášející plné uspokojení a vyhovující každé chuti. To, cos jim daroval, ukázalo tvůj láskyplný vztah k tvým dětem, splňovalo přání toho, kdo to přijímal, a měnilo se podle jeho libosti."*²¹⁵ Z citace je zjevné, jak osobní je vztah Boha k člověku. Podstatou vztahu je dynamika mezi subjekty, která probíhá a vyvíjí se, a vzájemnost. Vztah mezi Já a Ty vycházející z principů existenciální filosofie Trtík²¹⁶ rozpracovává a definuje v souvislosti se základy křesťanství: *„Ukáže-li se, že osobní vztah já-ty je i v základech křesťanství považován za jedinou cestu k transcenci, bude tím potvrzen názor, že existenciální filosofie představuje některými svými thesemi onen druh filosofického myšlení, jaký křesťanství potřebovalo hned od svého vstupu na evropskou půdu, jaký však ke své škodě na této půdě nenalezlo.“* Buber²¹⁷ poukazuje na základ samotného slova Já-Ty značící vztah, který je úhelným kamenem křesťanské tradice, ve němž je člověk spojen s Bohem jako Boží obraz. Jedná se o osobní vztah mající dva hlavní znaky – vědomí vůle druhého, která může klást odpor mé vůli, a respekt k vůli druhého.²¹⁸ Tedy svoboda a respekt, bez kterých by hluboký osobní vztah nemohl existovat. Vztah je základním parametrem lidského soužití, neboť z pohledu sociálních interakcí, ke kterým dochází mezi lidmi, je vztah tou základní proměnnou ovlivňující lidské konání a fungování.

4.4.3 Emoce

Jakkoliv by se mohlo zdát, že jsou emoce zkoumány výhradně v kontextu psychologickém, psychoterapeutickém, nebo obecně pomáhajících profesí, jejich

---

²¹⁵ BIBLE, Knih moudrosti 16,20-21 (ČEP)

²¹⁶ TRTÍK, Zdeněk. *Vztah já-ty a křesťanství*. s. 44.

²¹⁷ BUBER, Martin. *Já a Ty*. s.9.

²¹⁸ TRTÍK, Zdeněk. *Vztah já-ty a křesťanství*. s. 87.

propojení s teologií je zásadní. Na potřebu zabývat se emocemi i v kontextu teologických témat či spirituality poukazuje např. Williams²¹⁹. Autor dokonce tvrdí, že právě psychologové v podstatě chybně ignorují vazbu emocí na vztah k Bohu či k transcendentnu. Emocí, kterou je provázena Biblická zvěst již od stvoření, je od počátku Láska. Ta nabyla v Novém Zákoně další rozměr. Boží Láska má charakter hlubokého prožitku vzájemného sdílení. „*Jestliže Bůh miluje, je jeho láska v pravdě tvůrčí. Jeho láska činí toho, kdo je takto milován, ve všem, co reálně prožívá, tím, kdo je jím takto milován.*“²²⁰ Emoce provázejí lidstvo od počátku, jsou spojeny s velkým množstvím projevů. V souvislosti s tématem práce, tedy smrti blízkého člověka, je třeba zmínit například lásku, kterou člověk ztratil, dále bolest, smutek, zoufalství, hněv či bezmoc. Projevy jednotlivých emocí si mohou být podobné, nebo naopak velmi rozdílné, neboť těžko lze na první pohled rozlišit, zda člověk pláče smutkem, zklamáním, strachy nebo vzteky. Kübler-Ross ukazuje souvislost mezi přijetím zátěžové krizové události, kterou bezpochyby smrt blízkého je, a prožitkem, emocemi napomáhajícími situaci přijmout a řešit: „*To, co prožíváte, vždycky směřuje k hojení těch oblastí vašeho nitra, které jsou nějak zraněné. Pokrok ale není vždycky zřejmý na první pohled a často také nebývá nijak hladký a plynulý. Láska uchopí všechno, co s ní neladí a nesouzní, co se jí nepodobá, a položí to na váš práh, abyste se s tím museli vypořádat a napravit to.*“²²¹

4.5 Vstupní definování spirituality

Na základě teoretických konceptů výše popsaných a výstupů z mého výzkumu osobní spiritualitu definuji takto:

Spiritualita je interní součást života, kdy je člověk v procesu hledání a nalézání toho, co jej přesahuje, hledání a nalézání cesty k pochopení nebo hledání nalézání smyslu. Spiritualita je subjektivně vnímaná, může vycházet z hlubokého prožitku,

---

²¹⁹ WILLIAMS, Sam. 2003. *Toward a Theology of Emotion*. The Southern Baptist Journal of Theology, 7(4): 58-73 ISSN 1520-7307 s. 58-73

²²⁰ RAHNER, Karl. *Poslání a milost. Příspěvky k pastorální teologii* s.100.

²²¹ KÜBLER-ROSS, Elisabeth., KESSLER, David.: *Lekce života (O tajemstvích lidského bytí)*. s.72

utrpení (například smrti blízkého člověka) nebo tlaku, díky nimž si uvědomí, že je duchovní bytostí se spirituálními potřebami. Člověk se může svobodně rozhodnout, jakou cestou se vydá. Tedy hledá odpověď na otázky: Co chce hledat? Jak dlouho? Jak hluboko? S kým? Na této cestě člověka ovlivňují vztahy, zkušenosti i prožitky a osobní uchopení spirituality, jako cesty k transcendenci. Spiritualita nemusí být vztahována k institucionalizované církvi.

5 ZTRÁTA JAKO KRIZE A SPIRITUÁLNÍ ROZVOJ

V této kapitole teoretické části disertační práce se zabývám situací krize, specificky pak krize, která pramení ze ztráty a krizových stavů spojených s tématem spirituality. Právě ztráta a krize z ní pramenící a případně také pak spirituální rozvoj jsou rámcem, v němž na spiritualitu nahlížím. Nejprve v této kapitole definuji krizi obecně, následně základně konceptualizuji smrt blízkého člověka jako krizi a budu se dále zabývat psychospirituální krizí a spirituálním rozvojem. Tato část práce by následně měla sloužit především k interpretaci získaných kvalitativních dat, protože nabízí pojmenování rámce, v němž se změna chápání spirituality odehrává.

5.1 Základní konceptuální vymezení krize²²²

Krize bývá v odborné literatuře vymezována dvěma způsoby. První z nich vychází z česky psaného odborného kontextu, kdy je chápána jako stav nebo situace, se kterým si jedinec není schopen poradit sám, či za pomoci blízkých v přiměřeném čase a navyklými způsoby.²²³ Anglicky psaná literatura je na definování krizového stavu poměrně přísnější v tom smyslu, že omezuje rozsah jevů, které je možné za krizi považovat, nejen tím, že je to situace, s níž si člověk neumí poradit sám v přiměřeném čase, ale že se zároveň jedná o situaci, kdy jedinec zažívá svět jako nestabilní, dochází u něj k prožitku nejistoty, nestability a vnitřního rozkolísání nebo dokonce rozpadu.²²⁴

Pro česky psaný kontext je tak příznačné, že za krizi považuje i situace mající povahu potíže například v nedostatku informací či ve složitosti, jak si vybrat mezi nabízenými způsoby řešení situace. Anglicky psaná literatura by pak tyto situace označila spíše za stres, jenž ke krizi a krizovému prožívání vést může. Procesně se jedná o stav, jehož délka je obvykle stanovena na 6 týdnů (k tomu také

---

²²² V práci vycházím z pojmu krize, který vychází z definování krizové intervence

²²³ ŠPATENKOVÁ, Naděžda., a kol. *Krizová intervence pro praxi* 1. Vyd. Praha: Grada, 2004. 200 s. ISBN 80-247-0586-9 s. 27-41.

²²⁴ ROBERTS, S. B., ASHLEY, W.. W. C. 2017.

viz níže u krize ze ztráty úmrtím blízkého). Po těchto šesti týdnech dochází (i bez zásahu odborné pomoci) k jakémusi ustálení prožívání, byť se může jednat také o to, že dojde k zásadnímu zhoršení fungování jedince.²²⁵ Na počátku krize se jedinci snaží aplikovat doposud jim známé způsoby řešení situace (tzv. coping – neboli vyrovnávací mechanismy). To zpravidla nevede k očekávanému efektu, a tak jedinci tyto mechanismy zmnoží, což zpravidla také nepomáhá. V průběhu krize a spíše pak v průběhu pokrizové fáze, označované jako cognitive mastery (neboli jakési kognitivní zvládnutí, růst) může docházet k pocitu zisku z prožité krize a k posunu hodnot, postojů, ale také ke změně vnímání určitých důležitých segmentů života jedince, spiritualitu nevyjímaje.²²⁶

Podstatou krize je také to, že se jedná o subjektivně vnímanou situaci, respektive reakci na subjektivně vnímanou záležitost.²²⁷ Neboť co pro jednoho člověka krizí není, jiného člověka může zasáhnout tak niterně a hluboko, že je paralyzovaný pro další fungování v životě. Krize je specifická svou dynamikou a náhlými výkyvy emocí a pohledu na situaci. Díky této dynamice má krize obrovský potenciál změny vzhledem k faktu, že krize je vývojovou součástí života a její zvládnutí může pomoci k přechodu do dalšího vývojového stadia.²²⁸

5.2 Smrt blízkého člověka jako krize a spirituální rozvoj

Smrt blízkého člověka z pohledu definice krizových událostí je krizovým stavem zasahujícím do různých oblastí krizových situací. V rámci chápání krize v kontextu úmrtí někoho blízkého je velmi podstatné se zastavit a říci si, co je obvyklý čas (viz stav, kdy jedinec není s to vyřešit situaci v obvyklém či přiměřeném čase navyklým způsobem), neboť je to velmi relativní. O krizi se obvykle říká, že v průběhu šesti týdnů dochází ke změně nebo pominutí akutní fáze krizového stavu (viz výše). Velmi podstatnou roli hraje jeho příčina. Třeba v případě překonání a přijetí krize v tom smyslu, že člověk nahlédne i její přínosy,

---

²²⁵ ROBERTS, A. R. 2005.

²²⁶ ROBERTS, A. R. 2005.

²²⁷ VODÁČKOVÁ, D. a kol.... s. 27-42.

²²⁸ BAHBOUH, Radvan. in VODÁČKOVÁ, D. a kol. 2007... s. 31.

se většinou hovoří o čase mnohem delším.²²⁹ V případě smrti je oněch šest týdnů od úmrtí blízkého dobou, kdy dochází obvykle k přijetí faktu a změny pohledu, rozhodně nelze hovořit o překonání krizového stavu.

5.2.1 Truchlení a klasifikace krizí

Z pohledu klasifikace krizí lze v souvislosti se smrtí, podobně jako u dalších krizí, které mohou přerůst v trauma, hovořit o existenciální krizi a krizi pramenící z náhlého traumatizujícího stresoru. Existenciální krize, respektive existenciální vakuum či frustrace tak, jak ji pojímal Frankl²³⁰, byla ovlivněna a spuštěna zážitkem směřujícím k bilancování, hledání odpovědí, smyslu života. Z tohoto pohledu se jedná o situace, jako je ztráta svobody, rodiny, zdraví, života.²³¹ Ve Franklově pojetí se ovšem v kontextu existenciální krize nepotkáváme jen s vazbou na spiritualitu vztaženou k transcendenci (byť s ní autor značně zachází ve svých dílech – např. A přesto říci životu ano²³² atp.), ale také se spiritualitou tzv. sekulární vázanou na hledání smyslu obecně. Krize pramenící z traumatizujícího stresoru se liší od obvyklé situační krize především svou hloubkou, intenzitou prožitku, následky a primárně se spiritualitou neoperuje vůbec. V neposlední řadě je třeba zdůraznit krizi psychospirituální, která bývá někdy zaměňována s psychotickou atakou.²³³

S ohledem na mnou vymezené uchopení spirituality v kontextu této práce (viz kapitola 4.5 výše) se existenciální krize (myšleno ve vztahu k hledání smyslu obecně, viz výše) ve Franklově slova smyslu, stejně jako krize pramenící z náhlého traumatizujícího stresoru jeví jako příliš široké. A pro propojování se spiritualitou v rámci této práce se nejeví jako zcela adekvátní. Jejich pojmenování zde slouží spíše jako upozornění na typy krizí popsaných v odborné literatuře, které by mohly

---

²²⁹ YEAGER, Kenneth, R., ROBERTS, Albert, R. *Differentiating Among Stress, Acute Stress Disorder, Acute Crisis Episodes, Trauma, and PTSD: Paradigm and Treatment Goals*. In A. R. Roberts (Ed.) *Crisis intervention Handbook: Assessment, Treatment, and Research*. s. 90-118,

²³⁰ FRANKL, Viktor E. *Lékařská péče o duši*. s. 25-27.

²³¹ Tento výše uvedený text z počátku kapitoly jsem v kratší formě prezentovala na konferenci Jednota v mnohosti na půdě HTF UK.

²³² FRANKL, V. E. 2006.

²³³ VANČURA, Michael. *Psychospirituální krize*. (s. 329-357) In VODÁČKOVÁ, D. a kol. 2007... s.329-357.

být spuštěny následkem zážitku úmrtí někoho blízkého. Propojení spirituality a krize je nejvíce patrné v kontextu psychospirituální krize a spirituálního růstu. Obecně sice o spojení krize a spirituálního rozvoje referuje Homa²³⁴, ale ten tak činí spíše teoreticky a s ohledem na vývojové fáze v ontogenezi jedince vztažené k vývojovým fázím spirituality v téže oblasti.

5.2.2 Krize a spirituální růst/rozvoj

Homa se zabývá především otázkou, jak se spiritualita vyvíjí v kontextu psychologického vývoje člověka. Zároveň silně propojuje spiritualitu s identitou jedince a v tomto ohledu je z jeho práce pro mé zkoumání podstatný především jeho předpoklad, že v rámci krizového stavu může dojít k přeměně identity jedince a tím také k jinému uchopení spirituality. V návaznosti na práci Robinsona a Smithse definuje čtyři stadia změny identity, která spojuje s kontextem krize. Domnívám se, že lze tento posun, který Homa učinil, využít pro účely této práce především proto, že je možné předpokládat, že i v kontextu rozvoje spirituality bude tato zažívána dle fáze, v níž se jedinec z hlediska své identity nachází. Fáze jsou shrnuty v Tabulce 1 níže. Domnívám se, že po fázi transformace by bylo možné mluvit o jakési fázi plató²³⁵, kdy je transformační proces již dokončen. S ohledem na tvrzení Homa lze ovšem předpokládat, že by obsah svobody, emocí a vztahu byl v této fázi obdobný jako ve fázi transformace.

Velmi obdobně uvažuje nad spirituálním rozvojem či změnami spirituality Pargament, který rozlišuje postupy, jenž zachovávají současné pojetí spirituality, a postupy vedoucí ke změně spirituality jedince. V podstatě také Pargament předpokládá, že na počátku je stav, ve kterém jedinec aplikuje spiritualitu do života takovým způsobem a takovým obsahem, jakým byl zvyklý (bez ohledu na vývojové stádium spirituality). Po střetnutí se s překážkou (autor sám se odkazuje terminologicky ke spirituálnímu střetávání – viz níže v textu) a nemožností aplikovat současné pojetí spirituality, podle autora, dochází k tendenci

---

²³⁴ HOMA, I. 2013.

²³⁵ Tedy o fázi, ve které dochází k jakési větší stabilizaci změn, ke kterým došlo v oblasti spirituality u daného jedince.

restrukturovat spirituální rozměr. Nicméně tato restrukturalizace může vést jak k integraci, tak k desintegraci a následné stabilizaci stavu.²³⁶

Rozdíl mezi psychospirituální krizí (termín je u nás používán především zásluhou Vančury) a spirituálním růstem či spirituální změnou nebo v kontextu této práce změnou vnímání spirituality, začal být popisován a zkoumán v kontextu transpersonální psychologie, a to především Stanislavem a Christinou Grofovými. Pod termínem psychospirituální krize (v angličtině jsou pro tento stav používány obraty spiritual emergency nebo psychospiritual crisis) je zahrnut stav jedince, který v mnohém může připomínat psychotické prožitky.

Tabulka 1: fáze transformace identity v kontextu vztahu, svobody a emocí (spirituality)

Fáze	Zažívání vztahu	Zažívání svobody	Emoce
Fáze uzavření	Spíše omezující, tendence vnímat jako kontrolní pokyny zvenčí a chování se dle role	Svoboda není vnímána jako dostačující	Pocit být chycen v pasti
Fáze traumatické separace	Vztah je zažíván jako narušený, rozbořený	Svoboda skrze silný emoční prožitek nemusí být uvědomována	Vina, strach, naděje v posun
Fáze otevřenosti a zkoumání	Vztah je spíše hledán, než pociťován jako aktuálně přítomný	Svoboda je vnímána jako přítomná a jako plně využitelná, s tím se ovšem pojí také úzkost z takto silně vnímané svobody	Úzkost a vzrušení
Fáze transformace	Vztah je zažíván jako nalezený a svobodný	Svoboda nebývá chápána jako ohrožující, ale jako ohraničená	Vyrovnanost

Zdroj: autorka dle Homa²³⁷

²³⁶ PARGAMENT, K 2007.

²³⁷ HOMA, Ildikó. *Crisis – opportunity or threat to the spiritual development of the person?* s. 93-108.

Lidé v psychospirituální krizi mohou zažívat intenzivní kontakt s nadpřirozenými silami (ať už se jedná o UFO, svaté, Boha), slyšet hlas(y) radící jak postupovat, jak jednat. Přičemž tyto prožitky jsou vždy vázány na spiritualitu. Zažívají intenzivní kontakt s něčím či někým, co je přesahuje, Ten ovšem bývá chápán zároveň jako ohrožující. Lidé slyší a vidí věci, které nejsou, jak se lidově říká, z tohoto světa. Centrální pro jejich život v kontextu psychospirituální krize se stává vazba či vztah na entitu související se spiritualitou. Zároveň ale dokáží reflektovat, že tyto prožitky, byť je zažívají jako reálné, mohou připadat ostatním lidem jako nemožné. Obvyklou větou, jíž lidé, pokud takový prožitek popisují, mohou začít rozhovor s odborníkem, je: „Možná si budete myslet, že jsem blázen, ale já skutečně slyším“ atp. Podstatné je, že lidé v psychospirituální krizi nemají k dispozici rámeček, do kterého by mohli zážitky vložit tak, aby pro ně byly akceptovatelné.²³⁸

Tato práce a výzkum nejsou na stav psychospirituální krize zaměřeny. Věnuji se změnám ve vnímání vlastní spirituality u lidí, kteří procházejí krizí pramenící ze ztráty někoho blízkého úmrtím. Stav krize v tomto kontextu, byť navázán na umírání, není brán automaticky jako stav krize psychospirituální. Oproti psychospirituální krizi nedochází u spirituálního rozvoje k situaci, v níž by jedinec nebyl s to zarámovat si zažívaný stav jako akceptovatelný či zvládnutelný nebo pochopitelný. Steindl-Rast psychospirituální rozvoj definuje jako zážitek „zrození (...), ve kterém (jedinec) prochází k plnějšímu životu, k hlubšímu životu“.²³⁹ Autor chápe spirituální rozvoj jako proces, ve kterém jedinec nakonec dospěje k „plnosti života“, přičemž tato plnost života a tento nový stav ega je „integrován“, tedy zpracován jedincem tak, že obohacuje, ale neohrožuje život. Grofovi jej označují jako přirozený proces vnitřního růstu. Domnívám se, že právě ono označení „přirozený“ jasně vystihuje, že se nejedná o stav, ve kterém by bylo značně ohroženo fungování jedince.

---

²³⁸ LUKOFF, David. 1998. From Spiritual Emergency to Spiritual Problem: The Transpersonal Roots of the New DSM-IV Category. *Journal of Humanistic Psychology*, 38, 2, 21-50. ISSN: 0022-1678

²³⁹ LUKOFF, D. 1998. ..., s. 33.

Dříve než se budu spirituálním rozvojem blíže zabývat, považuji za podstatné poukázat na rozdíl mezi psychospirituální krizí (emergency) a rozvojem (emergence) z hlediska mnou definovaných tří oblastí spirituality. Změny jsou pro přehled shrnuty v tabulce 2. Z hlediska vztahu jedinec v psychospirituální krizi zažívá umenšení kontaktu se světem a s ostatními lidmi, a to ve prospěch vztahu ke spirituální dimenzi. U spirituálního rozvoje je vztah se světem a druhými lidmi zachován. Jakkoliv může být umenšen, zachován je. Z hlediska svobody lidé psychospirituální krizi zažívají jako relativně málo svobodný stav, v němž buď zažili něco, co nemohli ovlivnit, nebo zažívají stav, který je nutný k některým činnostem, či jim v některých činnostech zabraňuje.

Tabulka 2: Tři oblasti spirituality ve vztahu k psychospirituální krizi a spirituálnímu rozvoji

Oblast	Psychospirituální krize	Spirituální rozvoj / růst / změna vnímání
Vztah	Vztah ke světu bývá značně narušen Akcentován vztah k nadpřirozenu Vztahy s ostatními mohou být značně narušeny, většinou jsou redukovány	Vztahy se světem i s druhými bývají většinou zachovány Vztah se spirituální rovinou bývá zažíván jako nový, či jako měnící se
Svoboda	Prožitek svobody je umenšován Zažíván pocit ztráty kontroly nad vlastním životem a svobody jako takové	Jedinec neztrácí pocit kontroly nad svým životem, přičemž pocit svobody je zachován
Emoce	Převažuje pocit ohrožení, strachu, nejistoty, zároveň silný prožitek vztahu k přesažnu	Emoce mohou jít celým spektrem prožitků od negativních k pozitivním, ale nejsou vnímány jako ohrožující či nezvládnutelné, jakkoliv mohou být zažívány jako dramatické

Zdroj: autorka dle Lukoff²⁴⁰)

U spirituálního rozvoje dotyčný nezažívá stav jako nesvobodný pro možnost rozhodnutí. Jak poukazují výše Grofovi, situace je vnímána jako „přirozený“ stav – resp. je tak zažívána. Z hlediska emocí mohou jak psychospirituální krizi, tak

²⁴⁰ LUKOFF, D. 1988.

spirituální rozvoj provázet silné emoce, někdy vnímané jako zatěžující. Rozdíl je ovšem v tom, že u psychospirituální krize mají emoce ohrožující a místy ochromující charakter, zatímco u spirituálního rozvoje tomu tak není.

5.2.3 Modely spirituálního růstu/rozvoje

Mayselles a Russo-Netzer²⁴¹ definují na fenomenologii založený model spirituálního růstu. Růst vnímají jako předefinování vztahu ke spiritualitě a změnu v jejím vnímání, čímž koncepčně odpovídají potřebám této práce a výzkumu. Autoři upozorňují na to, že spirituální rozvoj či změny ve vnímání spirituality jsou často chápány stejně tak jako kontinuální vývoj a stejně tak jako přechod mezi jednotlivými fázemi vývoje spirituality. Upozorňují na existenci autorů a autorek vnímající jej jako kontinuální proces, ale také na autory a autorky, kteří jej vnímají jako proces přechodu mezi fázemi či stadii. Benson a Roehlkepartain²⁴² tak například chápou spirituální rozvoj jako proces, ve kterém dochází k integraci tří dějů, a to 1) jakéhosi uvědomění, nebo vědomí něčeho nového (v kontextu spirituality), 2) postupného propojování a vnímání spirituality jako přináležející k existenci jedince a 3) jako způsobu života. Toto fázové vnímání tedy předpokládá, že si je jedinec nejprve kognitivně, emočně, vztahově vědom nového druhu zážitku či nového definování obsahu spirituality. Následně tento prožitek začíná vnímat jako sobě vlastní (tedy nikoliv jako vztah k něčemu externímu, ale jako vztah k sobě dovnitř s novou kvalitou sebe sama) a v poslední fázi dochází k takové integraci výše uvedeného, že spiritualitu chápe jedinec jako způsob života, nikoliv jako jeho jednu část.

Autoři sami předpokládají, že spirituální rozvoj, či změny ve vnímání spirituality, jsou procesem, který není lineární. Jsou procesem odehrávajícím se ve fázích – tedy je možné v něm určit konkrétní body zlomu, či body přechodu z jedné

---

²⁴¹ MAYSELESS, Ofra, RUSSO-NETZER, Pninit. 2017. A Vision for the Father Reaches of Spirituality: A Phenomenologically Based Model of Spiritual Development and Growth. *Spirituality in Clinical Practice*, 4(3): 176-192. DOI 10.1037/scp0000147s.176-192. ISSN: 2326-4500

²⁴² BENSON, Peter. L., & ROEHLKEPARTAIN, Eugene. C. 2008. Spiritual development: A missing priority in youth development. *New Directions for Student Leadership*, 2008. DOI 10.1002/yd.253. s. 13–28.

fáze do druhé. Zároveň dodávají, že tento proces není jednosměrný. V procesu je možné „jít jeden krok nahoru (ať již termín nahoru znamená cokoliv) a dva kroky dolů“²⁴³. Nicméně obraz fází by neměl evokovat dojem, že je možné dojít k nějakému konečnému bodu spirituálního rozvoje, ve kterém vše končí a v němž člověk dosáhne maximálního spirituálního obsahu vlastního života. Autoři upozorňují, že proces je v podstatě nekončící. Proces je to jak vědomý na úrovni rozhodnutí (rovina kognitivní), tak méně kognitivně vedený na úrovni aktivit úmyslného jednání. Autoři rozlišují tzv. Prostorové aspekty spirituálního rozvoje a Obecné kvality spirituálního rozvoje.

Mayselles a Russo-Netzer²⁴⁴ v kontextu prostorových aspektů definují tři fáze, které níže základně definují:

a) fáze hluboko uvnitř

První fáze se vztahuje ke kapacitě lidí jednat takovým způsobem, který je zažíván, či hodnocen, jako vyrovnaný (balanced) a harmonický (harmonious). V rámci této fáze jedinec dosáhne (či se snaží dosáhnout) stavu, v němž je schopen naslouchat svému self, a to bez ohledu na externí vlivy kultury, ohrožení, norem společnosti atp. Autoři upozorňují na to, že lidé v této fázi mají často dojem, že o něco přicházejí spíše, než že by něco získávali. To, o co přicházejí, pak chápou jako určité nánosy kulturně-sociálně-politického a ekonomického kontextu.

b) fáze nahoru a za hranice

Druhá fáze je charakteristická rozvojem schopnosti propojit naše já (tělesné i netělesné) s vyššími principy, posvátnem, ideálem, transcendentnem. Na tomto místě bych ráda podotkla, že autory nabízený model je, dle jejich vlastních slov, zároveň oproštěn i neoproštěn od konkrétního náboženství či spirituality. To je důvod, proč využívají obraty, které mohou pro ostatní působit značně obecně (jako právě onen zmíněný vyšší princip). Jak sami autoři dodávají, „*tato fáze zahrnuje jakési přerůstání (nad rámec dosavadního zažívání sebe ve světě) a přibližování božskému* (s malým „b“ s ohledem na předchozí větu) *s veškerou jeho energií a*

---

²⁴³ MAYSELESS, O., RUSSO-NETZER, P. 2017...., s. 178.

²⁴⁴ MAYSELESS, O., RUSSO-NETZER, P. 2017.... s.176-192.

přítomností a budování kapacity vidět věci z nadhledu“ spirituálna.²⁴⁵ Tato fáze je často spojena s příjemnými emocemi a pocity naplnění, radosti a přítomnosti spirituálního momentu v životě.

c) fáze bokem a propojené

Třetí a poslední fáze je charakteristická rozvojem kapacity zažívat vlastní propojení s existující realitou. Autoři tím mají na mysli druhé lidi (ve smyslu vztahu Já-Ty či jeho dosahování v Buberově smyslu), dále komunitu jako takovou a v neposlední řadě i obecně vzato existenci – jak lidskou, tak de facto jakoukoliv živou (human and non-human). Toto propojení je charakteristické tím, že se v něm nikoli z vypočítavosti, ale z podstaty stírají rozdíly mezi lidmi a komunitami, mezi lidmi a přírodou atp. Podstatné je vnímání společné hodnoty.²⁴⁶

Kromě výše uvedených tří fází Mayseless a Russo-Netzer²⁴⁷ dále popisují Obecné kvality spirituálního vývoje. Stejně jako v rámci fází i zde mluví o trojici kvalit:

a) vzájemná propojenost fází

První obecnou kvalitou či charakteristikou spirituálního rozvoje je dle autorů fakt, že tyto fáze jsou navzájem ovlivňovány samy sebou a tím jsou de facto propojeny. Je nutné podotknout, že nad fázemi uvažují jako nad odlišitelnými stadii vývoje, u kterých je možné hledat bod, kdy se jedinec posouvá z jedné fáze do druhé.

b) důležitost vyjadřování spirituality ve vlastním životě a v jednání

Druhá obecná kvalita poukazuje na proces spirituálního vývoje. Aby mohl probíhat, je nutné, aby se spiritualita (bez ohledu na jednotlivé fáze) projevovala v životě jedince a v jeho chování, v interakcích s druhými. „*Protože je celý proces*

---

²⁴⁵ MAYSELESS, O., RUSSO-NETZER, P. 2017... s. 180.

²⁴⁶ MAYSELESS, O., RUSSO-NETZER, P. 2017... s.176-192.

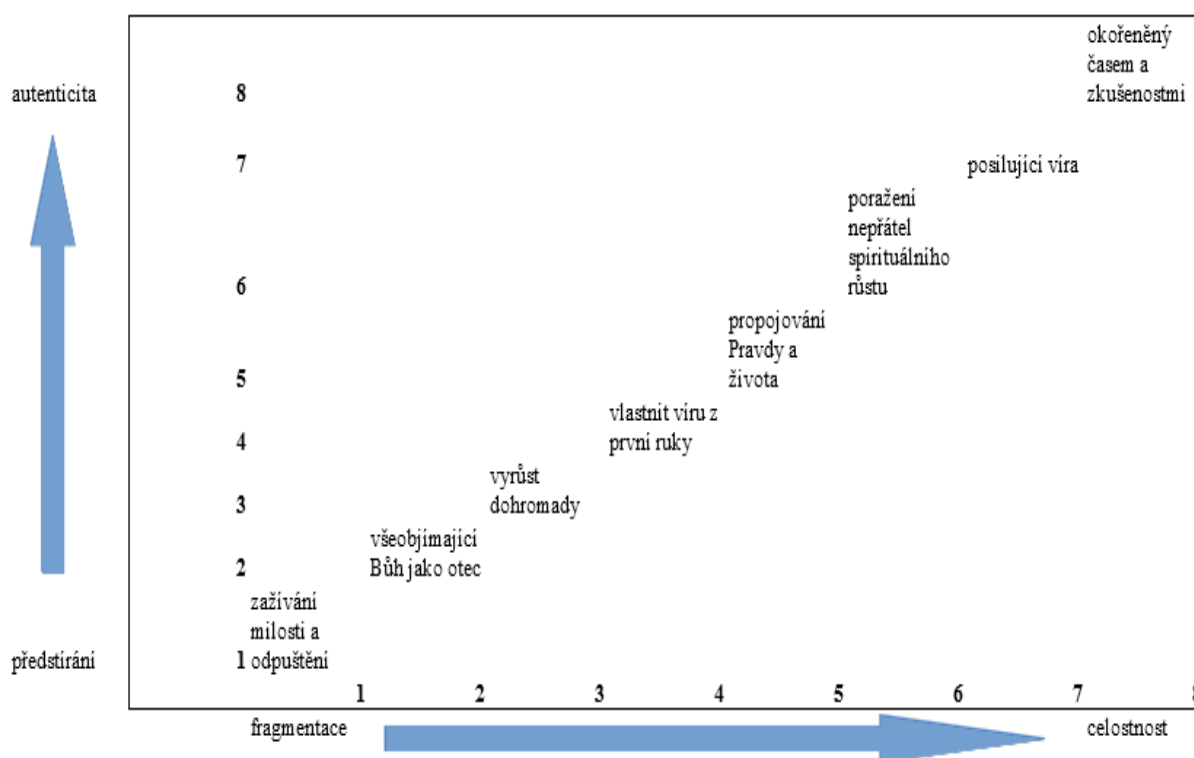
²⁴⁷ MAYSELESS, O., RUSSO-NETZER, P. 2017... s. 182-183.

spirituálního rozvoje nekonečný ve své podstatě (...) je asi nejlépe jej popisovat jako kontinuální vývojový proces stávání se (becoming)*. ²⁴⁸

c) jiskřivá, úmyslná myšlenka zacílená na pravdu, propojení a posvátno

Autoři takto uvádějí poslední obecnou charakteristiku spirituálního vývoje. Tento vývojový proces stávání se předpokládá na straně jedince vědomé rozhodnutí, respektive opakované rozhodování se jednat v souladu s přesažným, s transcendencí.

Obrázek 3 Epigenetické pojetí spirituálního rozvoje

Zdroj: autorka dle tezí Willett²⁴⁹

Biblický pohled na spirituální rozvoj nabízí Willett²⁵⁰. Spirituální rozvoj je pro autora cestou směrem k dosažení „křesťanské zralosti“. Autor vychází z Prvního

²⁴⁸ MAYSELESS, O., RUSSO-NETZER, P. 2017. s. 183.

²⁴⁹ WILLETT, Don. 2010. A Biblical Model of Stages of Spiritual Development: The Journey According to John. *Journal of Spiritual Formation and Soul Care*, 3(1), s 88-102. ISSN: 1939-7909, s. 94.

²⁵⁰ WILLETT, D. 2010.

Janova listu (2,12-14), k němuž se vztahuje z hlediska periodizace tohoto rozvoje. Rozlišuje takto děti, mládež („mládence“) a rodiče („otcové“) a tyto tři metaforická stádia navíc rozlišuje do celkově osmi stupňů (milníků). Byť Jan využívá označení, které se v běžném jazyce pojí spíše s konkrétním věkem v rámci vývoje jedince, Willett nahlíží, v návaznosti na další komentátory a autory, na daná pojmenování jako na označení stádií, které se primárně s věkem nespojují. Spíš jsou spojeny s růstem ve víře, a to bez ohledu na to, zda jedinec vyrůstá ve víře od narození, nebo až od pozdějšího věku. Willett v Janově textu určuje tři milníky pro dětské stádium (Childhood Stage), tři milníky pro mladou dospělost (Young Adulthood Stage) a dvě pro rodičovské stádium (Parenthood Stage). Předpokládá, že na sebe navazují z hlediska přiblížení se k ideálu víry. Definuje tak následující níže uvedené milníky. Považuji za vhodné podotknout, že z celkového vyznění textu plyne (byť je to formulováno implicitně), že v jednotlivých milnících se jedná o převažující či hlavní a zároveň nová témata ve víře. Nemusí to znamenat, že nejsou přítomna i témata jiná. V podstatě by je, dle mého soudu, bylo možné znázornit formou epigenetické tabulky v Eriksonově²⁵¹ slova smyslu, kdy jedno stádium navazuje na druhé a zkušenost předchozího je stále přítomna.

Zažívání milosti a odpuštění (milník první): týká se self-konceptu a identity. V rámci této části vývoje či růstu jedinec zažívá to, že je Boží syn, nebo Boží dcera a že je Bohem „*bezpodmínečně milován*“. Je tedy primárně definován jako subjekt Boží milosti a tento vztah je vnímán jako jednostranný (resp. je upřednostněn zážitek Boží aktivity směrem k životu jedince).

Všeobjímající Bůh jako Otec (milník druhý): V rámci tohoto vývojového stupně si jedinec vytváří vlastní koncepci Boha. Willett tvrdí, že je v této fázi jedinec nucen revidovat „*falešné, zavádějící ideje, pocity o Bohu*“. Vzniká tak jakási představa znalosti o Bohu.

Vyrůstat dohromady (milník třetí): V tomto období si jedinec vytváří „vzájemný podpůrný vztah“ a to směrem ke spirituálnímu růstu a celostnosti. Tento milník je poslední v tzv. Dětském stádiu

---

²⁵¹ ERISKON, Erik. H. 2002. Dětství a společnost. Praha: Argo. ISBN: 80-720-33-808

Vlastnit víru z první ruky (milník čtvrtý): První milník fáze mladé dospělosti označuje Willett tímto obratem především proto, že obsahem čtvrtého milníku je vlastní rozhodnutí pro život ve víře. To v sobě nese „*vlastní rozhodnutí spíše než následování nepromyšlené poslušnosti konformity s přesvědčením ostatních věřících*“²⁵².

Propojování Pravdy a života (milník pátý): V rámci této části spirituálního rozvoje jedinec přechází mezi „*znalostí o Bohu*“ k „*znalosti Boha*“²⁵³ (a to s plným respektem k tomu, že v rámci zdejšího života je Bůh v podstatě nepoznatelný a pro některé teology také prostoupený paradoxy – tedy z našeho úhlu pohledu). Tato znalost je žitá, což v podstatě značí, že získaný posun / rozvoj v předchozím milníku je zde nadále integrován do existence a rozšiřován o osobní zkušenosti vztahu s Bohem, o osobní zkušenost dotknutí se Boha a dotknutí se Bohem.

Poražení nepřátel spirituální růstu (milník šestý): v rámci této fáze se jedinec ve své spiritualitě obrací k tzv. vnějším nepřátelům spirituálního růstu a víry. Fokus se tedy od niterného uchopení vztahu k Bohu a s Bohem obrací navenek a na hrozby, které pro spiritualitu / víru a její růst v externí realitě jsou.

Posilující víra (milník sedmý): Tímto milníkem otevírá Willett v návaznosti na Jana poslední fázi spirituálního rozvoje, a to sice Stádium rodičovství. Po vytvoření koncepce o Bohu, která je jedinci vlastní a po jejím přehodnocování a zažití vztahu s Bohem naplněném i jinými zážitky než prožitou milostí od Boha, je v rámci víry možné dosáhnout stádia, kdy víra / spiritualita jedince může být zdrojem opory pro spirituální rozvoj u druhých.

Okořeněný časem a zkušenostmi (poslední, osmý milník): Willett jej v podstatě definuje jako závěrečnou fázi a dosažení zdravé a plné víry / spirituality. V této části spirituálního rozvoje dochází k integraci předchozích milníků a zkušeností, zážitků, jimiž jedinec prošel.²⁵⁴

---

²⁵² WILLETT, D. 2010... s. 94.

²⁵³ WILLETT, D. 2010... s. 94.

²⁵⁴ WILLETT, D. 2010... s. 94-95.

Willett zároveň nabízí určité faktory či trajektorie, okolo kterých dochází ke spirituálnímu rozvoji / růstu. Předpokládá, že cesta rozvoje směřuje od „*rozdělení k celostnosti*“, od „*předstírání k autenticitě*“ a od fragmentovaného k plnému „*zažití a poznání Boha*“²⁵⁵. Dalo by se tedy říci, že první z faktorů je o vnitřním nastavení (interní faktor), kdežto druhý se týká více vnějšího projevu spirituality (externí faktor).

5.3 Komplikované spirituální truchlení

Jak již bylo výše naznačeno, s rozvojem zájmu o truchlení jako takové se postupně dostalo do popředí také rozlišování toho, co je normální, nebo lépe řečeno obvyklé truchlení, a kdy lze mluvit o truchlení komplikovaném (používají se termíny jako *complicated grief*, či *prolonged greif*). Podle Killikelly a Mearcker se diagnostická rozvaha o komplikovaném truchlení objevovala od devadesátých let minulého století, a to především zásluhou práce Horowitza a kolegů²⁵⁶. Společně s komplikovaným truchlením se dále rozvíjí (z hlediska zájmu o spirituální rovinu lidské existence) také komplikované spirituální truchlení (*complicated spiritual grief*), které je s prvně jmenovaným, dle dostupných zdrojů, úzce spojeno. V této kapitole tak krátce představím oba dva koncepty s větším zaměřením se na spirituální rovinu. V souvislosti s truchlením se ještě hovoří o nedovoleném truchlení, ke kterému dochází v případě, že není možné truchlit oficiálně a výrazně se tím redukuje možnost být vnímán jako pozůstalý.²⁵⁷ Vzhledem k absenci souvislosti se spiritualitou tento typ truchlení dále nerozvádím.

O komplikovaném truchlení se z hlediska diagnostických kritérií uvažuje, pokud je v délce přesahujících šest měsíců od prožité ztráty přítomna neschopnost přijmout realitu ztráty (úmrtí blízkého) či přetrvává silná touha po zemřelém. Stejně tak přetrvávají silné emoce smutku, viny, zlosti, obviňování za prožívanou

---

²⁵⁵ Opět nutno podotknout, že toto tvrzení formulují s plným vědomím nepoznatelnosti Boha, jeho paradoxnosti z pohledu lidské zkušenosti.

²⁵⁶ KILLIKELLY, C., MEARCKER, A. 2018.

²⁵⁷ KAŇÁK, J., RACKOVÁ, B., STRETTI, S.: 2020. Nedovolené truchlení: když kolektivní normy ztěžují individuální truchlení. In Smutková, L. (Ed.). Sociální práce jako nástroj prosazování lidských práv. Hradec Králové: Gaudeamus, s. 45-51. ISBN 978-80-7435-802-9 s.45-51.

ztrátu. Stále zůstávají pocity, že člověk ztratil významnou část sebe (self), která ale není ničím, či nikým nahrazena. Celkově je vše provázáno sníženou funkčností a zapojením se do sociálních aktivit a neschopností zažívat pozitivní emoce. Studie se rozcházejí v tom, kolika procent truchlících (tzv. truchlící populace - bereaved population) se komplikované truchlení týká. Odhady se pohybují v rozmezí 4 až 15%, přičemž některé studie identifikují jako ohrožené dokonce 76% truchlících a to s ohledem na nečekanou či násilnou smrt nebo povahu vztahu se zemřelým.²⁵⁸ Zjednodušeně řečeno se o komplikovaném truchlení mluví tam, kde jsou přítomny obvyklé reakce na ztrátu, které ale trvají dlouho (tuto obecnost koneckonců využívá i DSM-V²⁵⁹, když se odvolává k reakcím, které z hlediska času přesahují obvyklou dobu uznávanou v dané kultuře či náboženství za dobu potřebnou pro truchlení nebo pro truchlení normální).

V rámci truchlení hraje spirituální / náboženská dimenze poměrně důležitou roli, a to jak v pozitivním, tak negativním slova smyslu. Rozhodně nelze říci, že by spiritualita jedince vždy podporovala proces truchlení, stejně tak jako nelze říci, že by truchlení vždy vedlo k znejistění stávajícího uchopení či obsahu spirituality a jejím změnám.²⁶⁰ S ohledem na to, že se zde zabývám komplikovaným spirituálním truchlením, jen krátce lze zmínit, že mezi pozitivní spirituální copingy podporujícími zvládnutí procesu truchlení lze zařadit modlitby, vnímání posmrtného života (jak již bylo řečeno), zapojení a podpora ze strany církve či náboženské obce, akceptace paradoxnosti životních událostí, přehodnocení, vnímání stávající situace prizmatem spirituality nebo spirituální purifikace (očistění skrze spirituální rituály)²⁶¹. Jak ale upozorňují Burke a Neimeyer, u některých truchlících prožitá ztráta vyvolává krizi víry a stav, který bývá

---

²⁵⁸ BURKE, Laurie, NEIMEYER, Robert. 2013. Prospective risk factors for complicated grief: a review of the empirical literature. In STROEBE, Margaret, SCHUT, Henk, VAN DEN BOUT, Jan (Eds.). *Complicated Grief: Scientific Foundations for Health Care Professionals*. New York: Routledge, s. 145-161. ISBN: 978-0-20-3105115; HOROWITZ, M. et al. 1997. Diagnostic Criteria for Complicated Grief Disorder. *American Journal of Psychiatry*, 154/7, s. 904-910. ISSN: 0002-953X; KILLIKELLY, C., MEARCKER, A. 2018.; ROBINAUGH, D. et al. 2012. Recognizing and treating complicated grief. *Current Psychiatry*, 11/8: 30-35. ISSN: 1523-3812.

²⁵⁹ Diagnostický a statistický manuál – V. revize (využívaný v USA v rámci zdravotních služeb a diagnostiky chorob a onemocnění, obdobně jako u nás MKN-10).

²⁶⁰ WORTMANN, Jennifer, PARK, Crystal. 2008. Religion and Spirituality in Adjustment Following Bereavement: An Integrative Review. *Death Studies*, 32: 703-736.

²⁶¹ PARGAMENT, K. 2007.

označován jako komplikované spirituální truchlení²⁶², případně také někdy jako reakce vedoucí k transformaci Posvátného.²⁶³

Bez ohledu na pojmenování či označení takového stavu je základní charakteristikou prožitek narušení vztahu s Bohem, konfliktu nebo sváru. Tedy jakýsi prožitek vnitřního konfliktu uvnitř vlastní spirituality.²⁶⁴ Právě Burke a Neimeyer se domnívají, že pozitivní spirituální coping je možný tam, kde je vztah s Bohem zažíván jako vztah bezpečný a podporující (ať již s akceptací, či bez akceptace paradoxnosti Boha z pohledu člověka, nebo nepoznatelnosti Boha). V situacích, kdy takto vztah zažíván není, může docházet k tomu, co Abu-Raiya, Pargament a Exline označují jako náboženské a spirituální střetávání (Religious and Spiritual Struggles) ve formě nadpřirozené. To je právě charakterizováno jako narušení vztahu s Bohem. Kromě této nadpřirozené formy rozlišují autoři ještě formu interpersonální (potíže plynoucí ze vztahů s ostatními členy náboženské obce či církve) a intrapersonální (pocity viny nebo pocity nejasnosti ohledně vlastního přesvědčení a vlastní víry).²⁶⁵

Komplikované spirituální truchlení je provázeno postoji a s nimi spojenými emočními prožitky (zpravidla komplikujícími průběh truchlení), které se týkají zavržení (odvržení) Bohem či církví, prožitkem trestu a s tím spojeným pocitem vlastní nedostatečnosti (nejsem dobrý křesťan, kdybych byl, Bůh by mne takto netrestal), nejasnostmi týkajícími se toho, jestli jsem Bohem opravdu milován zda je Bůh skutečně milostivý, případně pocity hněvu vůči Bohu a odmítnutí Boha (nikoliv jen ve smyslu existence, ale také ve smyslu odmítnutí účasti na Bohoslužbách nebo praxi, která má podporovat vztah k Bohu či jej oslavovat). Stejně tak se objevují náhledy na situaci jako na způsobenou ďáblem, čemuž se v podstatě nelze nikterak bránit.

Pargament pak předpokládá, že tyto situace a prožitky mohou vést ke změně náhledu na vlastní spiritualitu a ke spirituálnímu posunu či růstu. Předpokládá,

---

²⁶² BURKE, Laurie, NIEMEYER, Robert. 2016. The Inventory of Complicated Spiritual Grief: Assessing Spiritual Crisis Following Loss. *Religions*, 67/7: 1-10. ISSN: 2077-1444

²⁶³ PARGAMENT, K. 2007.

²⁶⁴ BURKE, L., NIEMEYER, R. 2014.

²⁶⁵ ABU-RAIYA, H., PARGAMENT, K., EXLINE, J. 2015. Understanding and Addressing Religious and Spiritual Struggles in Health Care. *Health and Social Work*, 40/4: 126-134. ISSN: 0360-7283.

že prožitek tzv. spirituálního distresu, který je s komplikovaným spirituálním truchlením spojený, může vést k potřebě přehodnotit stávající vztahy k sobě (v kontextu spirituality) i k Bohu, případně k církvi jako takové.²⁶⁶ Přičemž ale není jisté, že tento posun bude možné vnímat v kontextu rozvoje – tedy směrem k trans-egoistickému stádiu. Burke a Neimeyer v tomto kontextu poukazují, že komplikované spirituální truchlení vede u zhruba 20 % těch, kteří jej zažijí, ke snížení žití spirituality (ve smyslu poklesu intenzity, či absolutní absence spirituálně laděných aktivit nebo účasti na církevní praxi).²⁶⁷ Pargament v této souvislosti mluví o možnosti integrace (nalezení nového východiska v posílení spirituality směrem k rozvoji), či des-integrace, tedy jakéhosi rozrušení spirituality a její koheze a struktury.

Specifikou terminologii ve spojení teologie, resp. spirituality, a komplikovaného truchlení formuluje Daniel²⁶⁸. Autorka ve své analýze využívá termínu „*toxická teologie*“. Toto označení ale vztahuje ke komplikovanému truchlení jako takovému a lze tedy říci, že pro autorku není (v jejím textu) teologie objektivně toxická nebo netoxická, ale toto členění vyvstává na povrch až s ohledem na návaznost na komplikované truchlení. Autorka jako toxické označuje ty aspekty teologie, které vedou ke komplikacím ve vyjadřování truchlení a v jeho průběhu. Pro Daniel jsou to především aspekty hříchu, jenž mohou truchlení komplikovat, a to v případě, že a) by projevy truchlení mohly být hodnoceny jako hřích či jako hříšné; b) sama smrt je, resp. může být, spojována s hříchem (např. smrt na rozvíjející se AIDS, předávkování drogami atp.). To autorka spojuje s představami o věčném zatracení. Obecně pak o toxické teologii mluví tehdy, pokud její dopady zaviňují člověka. I v tomto kontextu je ale toxicita dána vztahovostí – tedy dopadem na jedince a jeho prožívání či stav.

---

²⁶⁶ PARGAMENT, K. 2007.

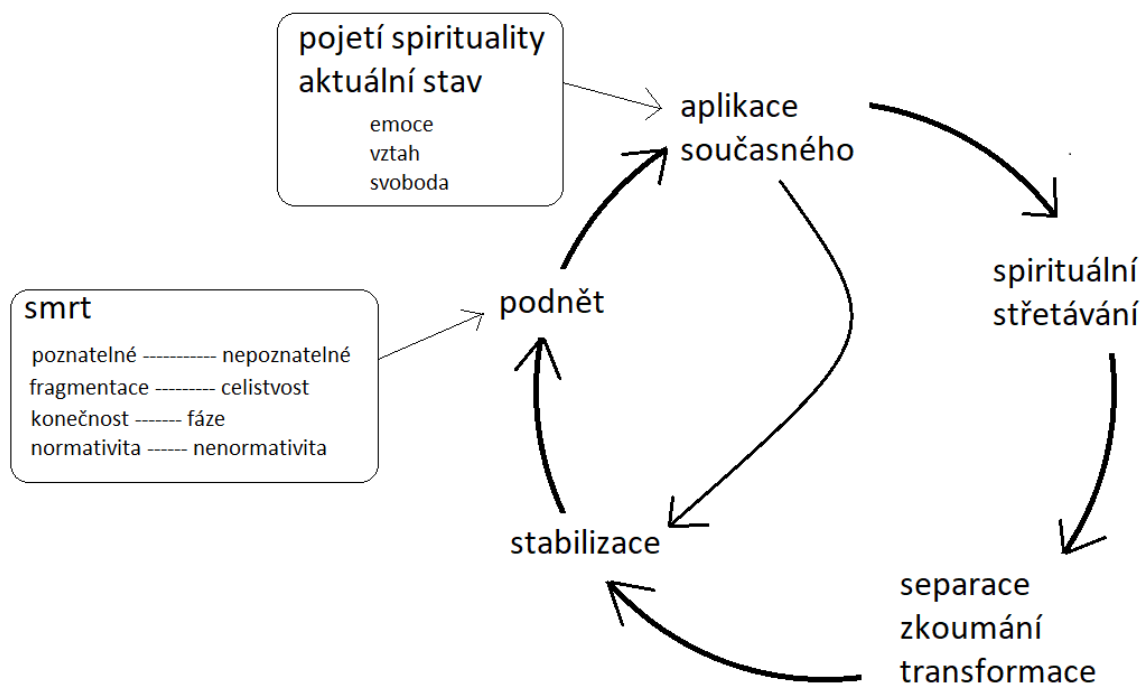
²⁶⁷ BURKE, L., NIEMEYER, R. 2014.; BURKE, L., NIEMEYER, R. 2016.

²⁶⁸ DANIEL, Terri. 2019. Toxic Theology as a Contributing Factor in Complicated Mourning. *Journal of Pastoral Care and Counseling*, 73(4): 196-204. ISSN: 1542-3050

6 ZMĚNY SPIRITUALITY V KONTEXTU TRUCHLENÍ – SHRNUTÍ

V této části práce představím integrující převyprávění výše uvedených tezí a modelů, které se týkají konceptuálního rámce termínů základní výzkumné otázky. Výše uvedené části je totiž množné nahlížet a vnímat poněkud fragmentárně a navíc celkový počet modelů či přístupů je roven pěti, což by následné analýzy poměrně znesnadnilo. Nabízí se proto integrovat výše uvedená tvrzení, teoretické modely, konstrukty do jednoho, jenž bude blíže popisovat změny spirituality v kontextu truchlení a zároveň bude jakýmsi jejich zobecněním.

Obrázek 4 Spirituální změna v kontextu truchlení / reakce na ztrátu

Zdroj: autorka

Na obrázku 4 je zachycen proces změny v kontextu spirituality s ohledem na podnětovou událost, kterou je v případě této práce situace úmrtí blízkého člověka.

S ohledem na tvrzení Homa a Pargamenta lze předpokládat, že v různých situacích lidé využívají vlastní spiritualitu jako způsob, jak se k dané situaci vztáhnout, jak ji rozumět / porozumět či jak ji přijmout. V některých z těchto situací je stávající pojetí spirituality dostačující pro akceptování situace, její porozumění a fungování v životě (znázorněno šipkou vedoucí od aplikace současného ke stabilizaci). To vede následně k tomu (s ohledem na zde zkoumané téma), že spiritualita není měněna a zůstává ze své podstaty stejná. Takto tomu lze alespoň rozumět s ohledem na výše postulované teze, resp. především s ohledem na tvrzení Pargamenta.²⁶⁹ To ovšem samo o sobě nevyklučuje určité posuny uvnitř spirituálního rámce, který zůstává nezměněn.

V jiných situacích nicméně využití stávajícího spirituálního náhledu či rámce nevede ke zvládnutí situace a dojde ke stavu diskursivního střetnutí či střetávání, které vede k potřebě přehodnotit stávající pojetí spirituality.²⁷⁰

Tento proces je možné chápat jako proces separace od starého, zkoumání nových variant, které jsou k dispozici, a transformace pojetí spirituality do spirituality nové, přičemž kvalita a směr posunu nemusí být vždy směrem k prohloubení spirituality ve smyslu posunu k trans-egoistické fázi (či fázi bokem a propojené²⁷¹). Ve fázi separace dochází k odpoutání se (zde vlivem prožité ztráty, prožitého úmrtí) od původního pojetí spirituality, ať již bylo jakékoliv, ať už bylo v jakékoliv fázi vývoje či rozvoje. Toto odpoutání se neboli separace nemusí nutně znamenat ztrátu spirituality jako takové nebo úplnou disorganizovanost, ale prožitek nemožnosti, či neschopnosti udržet stávající pojetí spirituality jako pro sebe platné. S ohledem na výše uvedené teze lze předpokládat, že v této fázi bude přítomen prožitek označovaný jako spirituální distress.²⁷²

Následující fázi stabilizace lze pak vnímat jako ustálení nového nalezeného tvaru či pojetí spirituality, a to v jakémkoliv smyslu – tedy jak ve smyslu růstu směrem k vyšším stádiím spirituality, tak jak je např. uvedeno v epigenetické

---

²⁶⁹ PARGAMENT, K. 2007.

²⁷⁰ HOMA, I. 2013; PARGAMENT, K. 2007.

²⁷¹ MAYSELESS, O, RUSSO-NEITZER, P. 2017.

²⁷² HOMA, I. 2013; PARGAMENT, K. 2007.

tabulce v předchozí kapitole²⁷³, nebo také k nižším stádiím či fázím spirituality. Může tak docházet ke stabilizaci tzv. negativních spirituálních copingů²⁷⁴ či ke komplikovanému spirituálnímu truchlení.²⁷⁵

Z hlediska v třetí kapitole navrženého a popsaného modelu Posvátně-sekulární smrti a truchlení lze předpokládat, že je to minimálně dynamika mezi Konečnou a finální smrtí a Smrtí jako fázemi, která je úzce spojená se spirituální rovinou, resp. uchopením spirituality. Jak bylo ukázáno v kapitole první, lze v kontextu spirituality předpokládat (v Křesťanském slova smyslu), že je to především ono pojetí naděje, jež ovlivňuje míru truchlení či by „mělo ovlivňovat“ – čímž se dostáváme do kontaktu s dynamikou a napětím, mezi Normativitou a Nenormativitou – tedy tím, jestli lze očekávat a předpokládat, že by se lidé měli v rámci truchlení, a tedy i v rámci truchlení v kontextu spirituality, pohybovat na očekávatelných prožitcích a postupech a zda by si měli být v tomto bytí podobní, nebo nikoliv²⁷⁶. Navíc ani sama teologie nedává na tuto otázku, toto napětí, jednoznačnou odpověď. Zmíněná „chyba v úsudku“ a oproti tomu postavené teze o „neukončeném úkolu teologie“ a paradoxnosti truchlení a smrti nabízejí možnost obojího vyústění zmíněného napětí.

---

²⁷³ WILLETT, D. 2010.

²⁷⁴ DANIEL, Terry. 2017. Greief as a Mystical Jourany: Fowler's Stages of Faith Development and Their Relation to Post-Traumatic Growth. *Journal of Pastoral Care and Counseling*, 7/4: 220-229. ISSN: 1542-3050.

²⁷⁵ BURKE L., NIEMEYER, R. 2016.

²⁷⁶ Nechme nyní stranou možnou diskusi o tom, že i striktně individualisticky pojaté truchlení může být ve svém důsledku normativní, protože předkládá normu individualizovaného truchlení a staví mimo normu podobnost truchlení jako takového.

ČÁST II.

METODOLOGICKÝ RÁMEC

VÝZKUMU

Je třeba začít od konkrétního, aby se ukázalo obecné, abychom nebyli zbytečně abstraktní a stáli pevnýma nohama v realitě.

(Jiří Vogel²⁷⁷)

---

²⁷⁷ VOGEL, Jiří. *Církev v sekularizované společnosti (studie k husitské eklesiologii)*. 1.Vyd. Brno: L. Marek, 2005. (Pontes pragenses). 247 s. ISBN 80-86263-64-9 s.11.

7 POZADÍ VÝZKUMU

V této části práce popíši svůj výzkum k tématu kontextu spirituality a smrti blízkého člověka. Jako počátek této myšlenky lze označit podzim roku 2016. V této době jsem si při práci s rodinami, které zažily ztrátu v podobě smrti blízkého člověka, uvědomila spojení spirituality s tématem smrti někoho blízkého, respektive změnu popisu spirituality. Je to téma, které může být součástí procesu přijetí či akceptace smrti blízkého člověka a následného návratu k běžnému fungování v životě.

7.1 Výzkumný kontext

Od devadesátých let dvacátého století je jednoznačná společenská změna ve vnímání kontextu spirituality a zátěžových okamžiků lidského života. Vrátila se podpora do specifických oblastí jako např. v Armádě České republiky²⁷⁸, v péči o vězně skrze vězeňskou duchovní péči²⁷⁹ nebo v péči o nemocné díky nemocničním kaplanům²⁸⁰. Duchovní péče (termín používaný PIT²⁸¹) má své jedinečné místo při zásazích PIT²⁸² u hromadných neštěstí. V takovýchto situacích je třeba pomoc krizových interventů, psychologů a nepomíjitelně i duchovních, pracujících s účastníky a případnými pozůstalými i delší čas po hromadném neštěstí, a to při individuálních konzultacích, skupinových či výročních setkáních. Všechny tyto oblasti propojuje mimořádná událost, které jsou lidé vystaveni a která v procesu vyrovnávání se se zátěžovou událostí může být jakýmsi spouštěčem hledání vlastní spirituality, hledání odpovědí na otázky, hledání smyslu. A pomoc duchovních není misijní cesta hlásání víry, ale podpurná cesta průvodce nejniternějšími pochybnostmi a otázkami.

Smrt blízkého člověka je osobním neštěstím dotýkajícím se mnoha lidí a specificky rodiny, rodinného systému, neboť lidé z rodiny mají tendenci se

---

²⁷⁸ více: <http://www.kaplani.army.cz> (dostupný 13.1.2018)

²⁷⁹ více: <http://www.vdpcr.eu/index.html> (dostupný 13.1.2018)

²⁸⁰ více: <http://www.nemocnicnikaplan.cz>, <http://kaplan-nemocnice.cz> (dostupný 13.1.2018)

²⁸¹ PIT: psychosociální intervenční tým

²⁸² více: <http://pitcr.cz/index.php?section=21&module=navigationmodule> (dostupný 13.1.2018)

vzájemně chránit, nezraňovat. Přitom smrt zasáhne všechny členy rodiny, všichni jsou vystaveni cestě hledání odpovědi na mnoho otázek, hlubokému smutku a někdy i ztrátě smyslu. Při hledání se tedy může objevit otázka spirituality, spirituálních potřeb v tom nejširším smyslu. Tato práce do jisté míry zasahuje do více oborů, podobně jako dimenze člověka přesahuje více oborů. S přibývajícimi kontexty spirituality a mimořádných událostí od devadesátých let bude tato práce přínosem nejen pro akademickou obec, ale také pro organizace působící v praxi, jež se setkávají a pracují s lidmi, kteří zažili ztrátu blízké osoby. Přínos shledávám v zaměření na osobní spiritualitu, ve zvědomení faktu vývoje osobního přístupu a možné uplatnění těchto informací při přímé komunikaci a práci s lidmi, jimž někdo blízký zemřel.

7.2 Výzkumný problém a výzkumná otázka

V teoretické části byla definována smrt blízkého člověka jako krizová událost, která má potenciál změny, rozvoje. Zároveň je popsána a definována jako situace, neštěstí, které může být hybatelem v hledání odpovědi, hledání smyslu, hledání, co nás převyšuje, hledání spirituality. Spiritualita jako pojem byla konceptualizována a definována ve druhé kapitole tak, že je subjektivně vnímaná, může vycházet z hlubokého prožitku, utrpení (například smrti blízkého člověka) nebo tlaku, díky čemuž si pozůstalý uvědomí, že je duchovní bytostí se spirituálními potřebami a má potenciál růstu. Takto definovaná spiritualita může změny svého popisu pozorovat na třech rovinách – svobodě, vztahu, emocích, jež jsou v kontextu rozvoje spirituality možným měřítkem.

Podoby a formulace výzkumných otázek v narativním přístupu jsou různé a odvíjejí se od tématu a perspektivy analýzy. Někdy bývá žádoucí výzkumnou otázku reformulovat s ohledem na vývoj narativního procesu.²⁸³ Pakliže se nahlíží na spiritualitu, jako na subjektivně vnímanou skutečnost a rovněž tak na specifika

---

²⁸³ ČERMÁK, Ivo., CHALUPNÍČKOVÁ, Lenka., CHRZ, Vladimír., PLACHÁ, Veronika. *Narativní analýza. (s.75-105) In ŘIHÁČEK, Tomáš., ČERMÁK, Ivo., HYTYCH, Roman. a kol. Kvalitativní analýza textů: čtyři přístupy*. 1. Vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2013. 190 s. ISBN 978-80-210-6382-2 s.77.

zátěžové situace, jakou je smrt blízkého člověka, nabízí se řada otázek v propojení těchto dvou témat: Jak člověk vnímá svou spiritualitu? Jak ji vnímal před smrtí blízkého člověka? Jaké otázky se otevřely po zažití smrti blízkého? Jaké odpovědi našel a jaké hledá?

Výzkumnou otázku formulují: *„Jak lidé, kterým někdo blízký zemřel, popisují změny spirituality v kontextu krize vyvolané touto ztrátou?“* Přičemž slovo „popisují“ chápou v kontextu narativního přístupu a narativního rozhovoru. Nejde o deskripci v kontextu např. zakotvené teorie, ale o to, jak lidé, kteří zažili smrt blízkého člověka, chápou spiritualitu ve vyprávění svého příběhu.

7.3 Širší rámec výzkumu

V obecné definici kvalitativního výzkumného přístupu se ztotožňují s Miovským, jenž se vymezuje vůči negativnímu definování kvalitativního přístupu, konkrétně vůči té části, že se jedná o popis, analýzu a interpretaci nekvantifikovaných a nekvantifikovatelných vlastností předmětu zkoumání.²⁸⁴ A jako podstatné při definování kvalitativního přístupu ve výzkumu definuje klíčové termíny vystihující podstatu zkoumaného fenoménu. Těmito klíčovými termíny jsou jedinečnost, neopakovatelnost, kontextuálnost, procesuálnost, dynamika a v neposlední řadě reflexivnost. Přičemž každý z těchto termínů přispívá k hlubšímu pochopení zkoumaného jevu.²⁸⁵ V obecné rovině tento rámec, ze něhož vycházím, zní:

„Kvalitativní výzkum je situovaná aktivita, která umísťuje pozorovatele do světa. Sestává ze sady interpretativních, materiálních praktik, které svět zviditelňují. Tyto praktiky svět zároveň proměňují. Mění jej v sérii reprezentací, zahrnujících terénní poznámky, rozhovory, konverzace, fotografie, nahrávky a osobní poznámky. Na této úrovni vyžaduje kvalitativní výzkum interpretativní,

---

284 MIOVSKÝ, Michal. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada, 2006. 329 s. ISBN 80-247-1362-4. s.17.

285 MIOVSKÝ, M. 2006. s.17-18.

*naturalistický přístup ke světu. To znamená, že kvalitativní výzkumníci studují věci v jejich přirozeném prostředí a jednotlivým fenoménům zkoušejí dát smysl, interpretovat je prostřednictvím významů, které do nich lidé kladou.*²⁸⁶

Zájem o příběh, což je hlavní princip narativního přístupu, je člověku blízký, neboť lidé si od pradávna vždy vyprávějí příběhy. Avšak rozvoj na poli výzkumném probíhá až na rozhraní dvacátého a dvacátého prvního století, kdy si své místo mezi výzkumnými metodami vydobylo právě vyprávění životního příběhu, kde hlavní akcent narativní perspektivy se může projevit v narativním interview.²⁸⁷ Příběhová perspektiva může nabídnout konkrétní pohled v kontextu příběhu, tedy nikoli vytržená z faktorů, které ovlivňují celkové pojetí situace s ohledem na vztahy. Z pohledu konstrukcionistické perspektivy by základní ontologická premisa vycházela z tvrzení, že nemůže fenomén fungovat izolovaně od lidských vztahů. Z toho vyplývá, že nelze oddělit podstatu jevu (materiální i nemateriální), jež je v poli zájmu.²⁸⁸

Čermák²⁸⁹ shrnul bádání dvou skupin výzkumníků (Gergen a Gergen(ové) v roce 1988 a Libich(ové), Tuval-Mashiach(ové) a Zilber(ové) v roce 1998), kdy první skupina začala analyzovat příběh na základě zápletky a z životního příběhu jim vyšly charakteristiky třech vzorců vyprávění: progresivní, regresivní a ustálený. Mimo tyto tři vyvstala ještě řada různých kombinací, díky kterým vznikají komplexnější zápletky. Těmto zápletkám se věnovala druhá skupina badatelek, zachytila je v narativním interview a pojmenovala je například moratorium, pokus a omyl, pozvolný vzestup nebo trvalý sestup, risk a zisk. Autorky tvrdí, že vyprávění příběhů je interpretací zapamatovatelných faktů. Čímž lze nahlížet na různé možnosti ztvárnění životních krizí.

---

²⁸⁶ DENZIN, Norman. K. a LINCOLN, Yvonna. S. (2005) in NEPUSTIL, Pavel. *Proces změny po ukončení dlouhodobého užívání pervitinu bez odborné pomoci – disertační práce*. Brno: MUNI FSS, 2013 s.32.

²⁸⁷ ČERMÁK, Ivo., CHALUPNÍČKOVÁ, Lenka., CHRZ, Vladimír., PLACHÁ, Veronika. *Narativní analýza. (s.75-105) In ŘIHÁČEK, Tomáš., ČERMÁK, Ivo, HYTYCH, Roman. a kol. Kvalitativní analýza textů: čtyři přístupy*. 2013. Brno: MUNI Press. ISBN: 978-80-210-6382-2, s.75.

²⁸⁸ McNAMEE, Sheila. (2010), in NEPUSTIL, P. 2013... s.33.

²⁸⁹ ČERMÁK, I., CHALUPNÍČKOVÁ, L., CHRZ, V., PLACHÁ, V. 2013.

Dle epistemologie, tedy nauky o povaze a významu poznání, lze vycházet ve výzkumném přístupu ze vztahového východiska. Tedy že odpovědi, které lze sledovat, nejsou ani objektivní, ani subjektivní, ale vztahové. Nelze tedy vědění či poznání v tomto kontextu oddělit či odtrhnout od vztahů, neboť záleží nejen na nich samotných, ale také na jejich povaze.²⁹⁰ „*Tato epistemologická pozice je vzdálená představě, že by bylo možné předložit hotové, uzavřené, obecné, objektivní, či subjektivní vědění. Důraz je kladen spíše na lokální poznání respektující kontext a vztahy, ve kterých vzniklo a je vystavené dalším následným proměnám.*“²⁹¹

Narativní pohled prezentuje životní zkušenost, kdy v centru zájmu je lidský příběh, jeho jednání včetně proměnlivosti, nestálosti a konsekvence v jeho životě. Specifickým momentem narativního pohledu na příběh je jedinečnost okamžiku v konkrétním čase a místě a to, že zachycuje zkušenost v různých perspektivách.²⁹² Z tohoto pohledu lze hovořit o třech vzájemně se překrývajících perspektivách vyprávění v narativním výzkumu: vyprávěný příběh respondenta, výzkumníkova interpretace a čtenářův konstrukt příběhu, jak mu rozumí. Tedy jedná se o společný výsledek participanta, výzkumníka a čtenáře.²⁹³ Narativní přístup, jak již bylo uvedeno, se dotýká příběhu vyprávěného respondentem, nejedná se o nějakou absolutní pravdu o lidské realitě nebo jediný pohled na smysl textu. Podstatou narativního výzkumu je naopak subjektivismus, pluralismus a relativismus. Proto je nutné mít přesně stanoven výzkumný postup a zvolit přesnou výzkumnou metodu, v mém případě narativní interview, na jejímž základě dojde ke zpracování narativního materiálu. Ten může mít různou podobu – rozhovor, životní příběh, literární práce, deníky, pozorování nebo osobní dokumenty.²⁹⁴ Je s ním nakládáno různě, cílem je vyprávěním či analýzou popsat

---

²⁹⁰ McNAMEE, Sheila. (2010), in NEPUSTIL, P. 2013 .... s.33.

²⁹¹ McNAMEE, Sheila. (2010), WILSON, Shawn. (2008) in NEPUSTIL, P. 2013 .... s.33.

²⁹² ČERMÁK, Ivo. (2002). *Myslet narativně (kvalitativní výzkum „on the road“)*. in ČERMÁK, Ivo., MIOVSKÝ, Michal. (Ed). Sborník z konference Kvalitativní výzkum ve vědách o člověku na prahu třetího tisíciletí. Brno: Psychologický ústav AV ČR, Nakladatelství Albert, 2002. (s.11-25) ISBN 80-86620-03-4)

²⁹³ HILES, David., ČERMÁK, Ivo., CHRZ, Vladimír. 2017. *Narrative Inquiry*. in WILLIG, Carla., STAINTON-ROGERS, Wendy. (Eds.). *The Sage Handbook of Qualitative Research Psychology*. (s.147-164). London: Sage, 2017. 631 s. ISBN 978-1-4739-2521-2 ČERMÁK, Ivo., CHALUPNÍČKOVÁ, Lenka., CHRZ, Vladimír., PLACHÁ, Veronika. *Narativní analýza*. s.76

²⁹⁴ ČERMÁK, I. 2002.

specifika sděleného příběhu. „*Cílem narativního výzkumu pak je rekonstrukce významu zkoumaného jevu.*“²⁹⁵ Smysl narativního přístupu tkví v zaměření na jedinečnou, živou, osobní a subjektivní zkušenost účastníka výzkumu.²⁹⁶

Jednou z možností narativního výzkumu je narativní interview, které je specifickou formou nestrukturovaného rozhovoru s cílem podporovat vyprávění respondenta.²⁹⁷ Vyprávění, popis příběhu musí obsahovat interpretaci, proč byl vyprávěn, jaký je jeho smysl pro všechny zúčastněné (respondenta, výzkumníka, čtenáře). Zpracování výzkumu mívá podobu případové studie, jejíž přínosem je hlubší porozumění zkoumanému jevu a to, že rozšiřuje obecné vědění.²⁹⁸

7.4 Limity a validita výzkumu

Jak je výše popsáno, narativní výzkum probíhá ve třech perspektivách a jedná se o společný výstup participanta, výzkumníka a čtenáře. Jedná se tedy dle Čermáka a kol. o „*participativně-dialogickou interpretaci, v rámci které jsou výzkumná zjištění závislá na zpětné vazbě participantů výzkumu a utváří se v dialogu. Z toho následně vychází specifické pojetí validity v narativním výzkumu. Klasické pojetí validity je nahrazeno širším pojmem důvěryhodnost, který zahrnuje koherenci, smysluplnost, sdělnost a dialogičnost.*“²⁹⁹

Jako v každé výzkumné práci i v případě narativního interview je potřeba popsání validity, kdy jedním ze základů je kritérium teoretické nasycenosti. U mnoha přístupů kvalitativních výzkumů či analýz není velikost výzkumného vzorku předem určena. Nezáleží tedy na velikosti vzorku, množství rozhovorů a sebraných dat, je podstatné se zaměřit na informace přinášené příběhem i

---

²⁹⁵ HILES, David., ČERMÁK, Ivo., CHRZ, Vladimír. 2017. *Narrative Inquiry*. in WILLIG, Carla., STANTON-ROGERS, Wendy. (Eds.). *The Sage Handbook of Qualitative Research Psychology*. (s.147-164).; ŘIHÁČEK, T., ČERMÁK, I., HYTYCH R. a kol. 2013.

²⁹⁶ ČERMÁK, Ivo (2002). *Myslet narativně (kvalitativní výzkum „on the road“)*

²⁹⁷ KVALE Steinar. (1996) in MIOVSKÝ, Michal. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada, 2006. 329 s. ISBN 80-247-1362-4. s.158.

²⁹⁸ ČERMÁK, Ivo., CHALUPNÍČKOVÁ, Lenka., CHRZ, Vladimír., PLACHÁ, Veronika. *Narativní analýza*. s.83.

²⁹⁹ ČERMÁK, Ivo., CHALUPNÍČKOVÁ, Lenka., CHRZ, Vladimír., PLACHÁ, Veronika. *Narativní analýza*.s.76.

vypravěčem, zda poskytují takové informace, jež přispějí k porozumění a pochopení zkoumaného jevu.³⁰⁰ Dále autoři popisují, že je důležité se zaměřit na vyprávění, zda obohacuje vědění o daném fenoménu, je srozumitelné a umožňuje sdílení.³⁰¹

Specifickou součástí kvalitativních přístupů, včetně narativního, je potřeba reflexe rolí, děje, vztahů před výzkumem, během něj i po něm a také sebereflexe (postavení, role a význam výzkumníka).³⁰² Neustálá sebekontrola výzkumníka ve smyslu: Co dělá? Proč to dělá? Jak to dělá? Narativní přístup obecně je nadstavbou práce zaměřené na fungování člověka v systémech a vztazích a reflektování provází tento typ přístupu již od počátku.

Narativní myšlení je založeno na specifickém přístupu, který na poli vědeckém má své místo relativně krátkou dobu. Z toho důvodu je vhodné metodu nejen uvést, ale již předem počítat a pracovat s možnými námitkami. Čermák³⁰³ tvrdí, že narativní myšlení může v kontextu s tradičními pohledy na výzkum přinést jistou disonanci a také vyvolat různé tenze, respektive napětí. Neboť způsob, jakým pracuje s příběhem narativní přístup a narativní myšlení, mívá skrytou ontologickou povahu. Tvrdí, že některé prvky mohou čtenáře nastaveného na tradiční vědecké paradigma přímo iritovat (např. přesvědčení, že rozdíly jsou vytvářeny kontextem; pro porozumění výsledkům výzkumu je nezbytná sdílená zkušenost).

7.5 Výběr respondentů a způsob oslovování

Respondenty jsem si vybírala cíleně, jak je u kvalitativního výzkumu obvyklé, s ohledem na zkoumaný jev, kdy zkoumám kontext a vztah mezi smrtí blízkého člověka a spiritualitou. Bláhová shrnuje, že „výběr je v podstatě na výzkumníkově úvaze – je pouze třeba dbát na dosažení co možná největší variability

---

³⁰⁰ ČERMÁK, Ivo., CHALUPNÍČKOVÁ, Lenka., CHRZ, Vladimír., PLACHÁ, Veronika. *Narativní analýza. (s. 75-105)*. s.99.

³⁰¹ ČERMÁK, Ivo., CHALUPNÍČKOVÁ, Lenka., CHRZ, Vladimír., PLACHÁ, Veronika. *Narativní analýza. (s. 75-105)*. s.99.

³⁰² MIOVSKÝ, Michal. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. s.18

³⁰³ ČERMÁK, Ivo (2002). *Myslet narativně (kvalitativní výzkum „on the road“)*

*informantů.*³⁰⁴ Je důležité vzít v úvahu, že je podstatné zachytit narativy, jež lze označit jako příběhy a obsahují nějaké dilema, trápení, potíže,³⁰⁵ což bylo hlavní kritérium pro výběr respondentů. Použila jsem pro kvalitativní výzkum obvyklou metodu účelového výběru, kdy účelem je výběr účastníků podle určitých vlastností a kritérií a jejich ochota se zapojit.³⁰⁶

Kritéria pro výběr respondentů jsem stanovila takto:

- dospělý člověk, který zažil smrt blízkého člověka (kdy blízkým člověkem rozumím v tomto výzkumu člena nukleární rodiny, jenž sdílel s respondentem společnou domácnost – manžel/manželka, partner/partnerka, rodič (otec, matka), dítě (syn/dcera)
- k úmrtí došlo před jedním až třemi lety před poskytnutím rozhovoru
- vyhledali odbornou terapeutickou pomoc zaměřenou na proces přijetí ztráty blízkého člověka (krizovou terapii) a terapeutický proces byl hodnocen z pohledu terapeutů i respondentů úspěšně (neopustili ho dříve, byl ukončený)
- tato pomoc byla ukončena minimálně před třemi měsíci (s ohledem na fakt, že i terapeutický proces je zátěžovou/krizovou událostí a po třech měsících od ukončení terapie se dá předpokládat návrat k běžnému životnímu fungování a dostatečný odstup od procesu pomoci, takže narativní interview by nemělo splývat s terapeutickým rozhovorem)
- v procesu vyrovnávání se se smrtí blízkého člověka přišli s tématem souvisejícím se spiritualitou (informace od terapeutů)

Pro zjištění informací a výběr vhodných respondentů jsem komunikovala s terapeuty. Ti se respondentů, kteří splňovali kritéria, zeptali na možnost účastnit se výzkumu a po jejich odsouhlasení jsem je kontaktovala s domluvou termínu. Při

---

³⁰⁴ BLÁHOVÁ, V. Schütze: Místo narativního interview v metodologii sociálních věd [online]. E-polis.cz, 26. duben 2010. [cit. 2018-01-18]. Dostupné z <https://www.e-polis.cz/clanek/schutze-misto-narativniho-interview-v-metodologii-socialnich-ved.html> ISSN 1801-1438.

³⁰⁵ ČERMÁK, Ivo., CHALUPNÍČKOVÁ, Lenka., CHRZ, Vladimír., PLACHÁ, Veronika. *Narativní analýza. (s. 75-105. s.83.*

³⁰⁶ MIOVSKÝ, Michal. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu s.135.*

prvním telefonickém kontaktu jsem jim stručně představila cíl výzkumu a opětovně se dotazovala, zda je možné se setkat při výzkumném rozhovoru zaměřeném na kontext smrti blízkého člověka a spirituality. Popsala jsem metodu rozhovoru, způsob sběru dat a předem jsem slíbila zachování anonymity (změnou jména, obecným popsáním jejich místa bydliště).

7.6 Popis postupu realizace rozhovorů

Smrt blízkého člověka je bolestivou zkušeností každého, kdo takovou ztrátu zažil, a nelze ji vytrhnout z kontextu životního příběhu. Spiritualita, jako individuálně definovaný jev, se vyvíjí společně s životním příběhem. Čermák³⁰⁷ uvádí, že obsahově je narativní výzkum zaměřen na identitu a že příběh slouží jako nástroj zkoumání i poznání, přičemž osobní narativy jsou z hlediska obsahu i formy lidskými identitami. Základní východiska vychází z pojmů: příběh, narativní identita, narativní pravda a porozumění těmto východiskům znamená narativně myslet. V příbězích člověk může poznat sám sebe nebo odhalit sám sebe druhým. Což je důvod mé volby narativního interview pro zkoumání souvislostí smrti blízkého člověka v kontextu spirituality. „*Osobní narativy jsou zvláštním druhem příběhu, který si každý z nás konstruuje, aby sestavil dohromady různé části svého já do smysluplného a přesvědčivého celku. Neobjevujeme své já v narativitě, ale spíše se tvoříme prostřednictvím narativity.*“³⁰⁸

Metoda narativního rozhovoru je založena především na volném vyprávění respondenta a výzkumník zasahuje do vyprávění vhodnými otázkami (které nejsou předem připravené), doplňky, narážkami, komentáři s cílem, aby respondent co nejplynuleji hovořil o zkoumaném jevu. Důležité je vyprávěče nepřerušovat, na otázky využívat vhodný prostor, aby získaný materiál byl co nejautentičtější a vypovídal o životě a prožitcích respondenta.³⁰⁹ Tedy narativní rozhovor byl pro mne hlavním zdrojem informací ke zkoumanému vztahu smrti blízkého člověka a

---

³⁰⁷ ČERMÁK, Ivo (2002). *Myslet narativně (kvalitativní výzkum „on the road“)* s.5.

³⁰⁸ ČERMÁK, Ivo (2002). *Myslet narativně (kvalitativní výzkum „on the road“)* s.5.

³⁰⁹ MIOVSKÝ, M.: *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada, 2006. 329 s. ISBN 80-247-1362-4. s.158.

spirituality. Rozhovory jsem na základě relevantní literatury³¹⁰ uskutečnila v následujících krocích:

7.6.1 Přípravná fáze (před setkáním)

první kontakt – vlastnímu setkání předcházela telefonický kontakt, při němž jsem představila rámec a cíl zkoumaného jevu, informovala o zaručení anonymity a způsobu sběru informací (nahrávka, přepis, souhlas, prezentace...) a domluvila termín

výběr místa – vzhledem k citlivosti zkoumaného jevu jsem při výběru místa vycházela z preferencí respondentů; shodli jsme se na klidném místě, kde bychom nebyli rušeni: všichni respondenti požádali, abych za nimi přijela domů

sebereflexe – vnitřní dialog zaměřený na mou roli v rozhovoru, ze kterého vzniklo několik poznámek

7.6.2 Průběh setkání

úvod setkání – pozdravení, snažila jsem se vytvořit bezpečnou atmosféru založenou na otevřené partnerské komunikaci, k čemuž jsem využila své znalosti a dovednosti získané v průběhu let, kdy pracuji jako krizový intervent a terapeut. Přispělo k tomu i představení formální struktury rozhovoru – povídání, samotný rozhovor a následná reflexe, časový rámec (cca 60 minut na samotný rozhovor) s vědomím, že jsou to informace, které je vhodné zopakovat (v případě komunikace o zátěžovém tématu, jenž může vyvolat hlubokou emoční reakci, je vhodné informace, upevňující rámec a konečnost nějakého procesu, opakovat)

osobní informace – sdělila jsem obsah předloženého souhlasu (viz příloha I této práce), informovala o nahrávce, jejím přepisu, využití, změně identifikátorů v práci

---

³¹⁰ ČERMÁK, Ivo (2002). *Myslet narativně (kvalitativní výzkum „on the road“)*; NEPUŠTIL, Pavel. *Proces změny po ukončení dlouhodobého užívání pervitinu bez odborné pomoci – disertační práce s. 35.*

(jména, bydliště apod.) a zachování anonymity, a nabídla respondentům možnost nahrávku či přepis předat/získat

kontext disertační práce – popsala jsem co nejkonkrétněji záměr, cíl mé disertační práce a způsob práce a možnosti využití práce v praxi; všichni respondenti mě profesně znali a byli srozuměni s propojením disertační práce a terapeutické části mé profese.

průběh rozhovoru, definování mé role – mluvili jsme spolu o průběhu rozhovoru, kdy začnu nahrávat, že dostanou zadání a budou vypravěči a já posluchačem s případnými dotazy (s minimálním zásahem na směřování hovoru); mé otázky je budou maximálně povzbuzovat v jejich osobním vyprávění příběhu, doba trvání samotného rozhovoru bude max. 60 min s tím, že po skončení rozhovoru a vypnutí mikrofonu budu aktivně komunikovat a vytvářet prostor pro „odžití“ případných emocí, možnost vypovídání apod. Tento rámec a následné „ošetření“ jsem si mohla dovolit ze dvou důvodů:

- jsem krizový intervent (absolvent výcviku v krizové intervenci akreditovaný MPSV a ČAPLD) s třináctiletou praxí na poli krizové intervence
- jsem krizový a rodinný terapeut (absolvent výcviku v systemické rodinné terapii včetně povinných supervizí) s desetiletou praxí; měla jsem připravené kontakty a odkazy na adekvátní pomoc v případě, že by respondenti měli potřebu (jejich bývalí terapeuti, krizové linky, krizová centra)
- křivka života – předložila jsem před respondenty prázdný papír A4 a barevné fixy s instrukcí, aby zakreslili křivku jejich života, jak šel, a vyznačili podstatné milníky ve svém životě od narození do současnosti. Poté jsem je vyzvala, aby vyprávěli svůj příběh. Životní křivka je nejen v narativním výzkumu relativně často využívána – viz například práce Takkinena a Suutama³¹¹, kteří se zaměřovali primárně na pozitivní a negativní emoční prožívání.

---

³¹¹ TAKKINEN, Sanna, SUUTAMA, Timo. 2004. *Life-lines of Finnish People Aged 83-87. Aging and Human Development*, 59: 39-362. ISSN: 0091-4150

- křivka spirituality – sdělila jsem zadání, aby jinou barvou zaznamenali na křivce života svou spiritualitu – od okamžiku, kdy ji začali nějak vnímat, jak se vyvíjela až po současnost
- milníky – dotazy směřovaly k milníkům, které respondenti na časové křivce zaznamenali, a k tomu, jak se vyvíjeli v kontextu se spiritualitou, co pro ně spiritualita znamená
- konec rozhovoru – rozhovor jsme ukončili v okamžiku, kdy již respondent nevěděl, jak dál situaci popisovat; vzhledem k emočně velmi vypjatému příběhu jsem považovala za vhodné respektovat emoční limity respondentů
- debriefing (mohla jsem poskytnout na základě osmileté praxe vedení debriefingů zaměstnanců linky důvěry v rámci psychohygieny zaměstnanců) – zaměřený na respondenty, kdy popisovali pocity a potřeby; následovalo mé poděkování za čas a reflexe faktu, že příběh na téma smrti někoho blízkého byl emočně náročný a že si velmi vážím jejich spolupráce a aktivity; nakonec jsem směřovala hovor na aktuální dění a očekávání nejbližších okamžiků
- domluva další spolupráce – možnost vzájemného kontaktování v případě potřeby

Tabulka 3: Charakteristika respondentů dle kritérií

Přezdívka	věk	Smrt blízkého	Odborná pomoc	Spiritualita zmíněná v terapii
Hana	41	+/- 2 roky	ukončena 10/17	ano
David	39	+/- 1,5 roku	ukončena 5/17	ano
Marie	31	1/- 1,5 roku	ukončena 5/17	ano

Zdroj: autorka

7.6.3 Po setkání

kontrola nahrávky a uložení do uzamčeného počítače k přepisu

sebereflexe – po ukončení setkání jsem si zapsala bodově reflexi rozhovoru zaměřenou především na obecný dojem z rozhovoru, zaznamenání emocí během

rozhovoru i mých vlastních, zamyšlení nad použitým jazykem (verbálním i neverbálním) a propojování se zkušenostmi z předchozích rozhovorů.³¹²

Rozhovory jsem sbírala v rozmezí dvou týdnů, aby byl minimální odstup mezi rozhovory. Následně po přepisu jsem data uchovávala nadále v uzamčeném počítači a nakreslené životní křivky, vytištěné rozhovory, mé reflexe jsem uchovávala na uzamčeném místě.

7.7 Způsob zpracování rozhovorů

Účelovým výběrem respondentů, kteří splňovali mnou určené parametry, jsem jejich životní příběhy analyzovala metodou rekonstrukce vyprávěného z vyprávění³¹³. Podstatou je vyprávěný příběh, který plynul mimo dějovou linii při prvotním čtení a při následné analýze ho řadím do chronologického děje. Využila jsem k řazení vytvořenou životní křivku a dále jsem analýzu rozdělila do dvou oblastí (významné momenty a překvapivé momenty).³¹⁴

- Významné momenty a jejich vliv na spiritualitu

Při čtení jsem vycházela z významných momentů, které vyznačili respondenti na životní křivce s ohledem na dějové události a následný vztah ke spiritualitě. Při identifikaci významných momentů jsem využívala slovník respondentů a dávala je do souvislosti se spiritualitou a třemi oblastmi (pokud se v rozhovoru objevily), jež jsem si stanovila v úvodu práce: svoboda, vztah, emoce.

- Momenty překvapujících informací

V další fázi analýzy, při dalším čtení, jsem se zaměřila na momenty, které mne překvapily a vyvolaly potřebu se k tématu vracet v otázkách. Základem rozhovoru je dialogická komunikace rozvíjející příběh a jeho další rozměr. Někdy to byly

---

³¹² FRASER, Heather. *Doing Narrative Research: Analysing Personal Stories Line by Line*. Qualitative Social Work, 2004. 3. (2) (s. 179-201) ISSN 147-33250 [DOI:10.1177/1473325004043383] s. 186.

³¹³ ČERMÁK, Ivo. (2006). *Narativně orientovaná analýza*. In Blatný, Marek. (ed.). *Metodologie psychologického výzkumu: Konsilience v rozmanitosti*. Praha: Academia, 2006. (s.85-109) ISBN 80-200-1450-0 s 93.

³¹⁴ Vycházela jsem ze struktury výzkumu disertační práce NEPUŠTIL, Pavel. (2013) *Proces změny po ukončení dlouhodobého užívání pervitinu bez odborné pomoci – disertační práce*

momenty, jež jsem vnímala jako využitelné v praxi při práci s lidmi, kteří někoho blízkého ztratili (ať již v terapeutickém, pastoračním či poradenském typu rozhovoru).

- Druhé čtení a reflexe

Po prvním čtení následoval postup tzv. druhého čtení, kdy byly rozhovory analyzovány ze dvou úhlů pohledu: a) s ohledem na společné body, které bylo možné určit v naracích a b) s ohledem na charakteristiky spirituality svobody-vztahu-emocí.

Poté bylo první a druhé čtení reflektováno pomocí teoretických konceptů, a to z hlediska zaměření výzkumu – tedy s ohledem na změny spirituality.

- Náhled na naraci o spiritualitě prizmatem spirituální změny

Byť to nemusí být vnímáno jako obvyklé, je součástí některých takto zaměřených výzkumů také náhled na vyprávění / naraci těch, kteří vyprávějí skrze určitou externě danou strukturu neinterpretující naraci ve smyslu významu, ale nabízející jistý z vnějšku strukturovaný náhled prizmatem určité struktury.³¹⁵

7.8 Etický rozměr výzkumu

Etický aspekt výzkumu a pravidla jsou nástrojem ochrany všech zúčastněných stran výzkumu. Na obecné úrovni Miovský³¹⁶ rozlišuje tři okruhy, které je třeba brát v úvahu – důvěryhodnost výzkumníka (aby dokázal získat důvěru, věrohodnost a respekt), střet zájmů (vymezení jaká je úloha výzkumníka v kontextu rozhovoru a výzkumu ve vztahu k respondentům; u výzkumu v terénu se může stát, že výzkumník zkoumá jev u respondentů jimž je/byl například terapeutem, poradcem) a empatickou neutralitu (výzkumník má projevovat zájem

---

³¹⁵ CZARNIAWSKA, Barbara. 2004. Narratives in Social Science Research. London: SAGE Publications, ISBN: 0-7619-4194-0. ČERMÁK, Ivo et al. 2013. Narativní analýza. In. ŘIHÁČEK, T., ČERMÁK, I., HYTYCH, R. a kol 2013, s. 75-104.

³¹⁶ MIOVSKÝ, M. 2006 ... s.279-280.

o zkoumaný jev, porozumění a zároveň být neutrální ve vztahu ke zjištěným informacím, tedy například nehodnotit).

V souvislosti se zajištěním a ochranou respondentů jsem postupovala v souladu s těmito pravidly³¹⁷:

- písemný souhlas respondentů s účastí ve výzkumu

Souhlas (viz příloha) obsahoval informace o tématu výzkumu a disertační práce, rozsah výzkumu s možnou prezentací výsledků, přidělení jiného jména – přezdívky (jméno pod kterým bude respondent prezentován v práci) a podmínky možnosti odvolání souhlasu.

- možnost omezení souhlasu

Souhlas je možné udělit jen k dílčímu prezentování, omezit ho jen pro vybrané oblasti – prakticky měli respondenti možnost vyškrtat dle přání (viz příloha).

- ochrana soukromí – anonymita

Souhlas obsahoval řádek pro uvedení jména – přezdívky, které bude užito namísto respondentova skutečného jména v jakékoli prezentaci (viz příloha). Anonymizace proběhne i v jednotlivých příbězích, kdy místo bydliště či místa narození (bude-li to podstatné) se omezím na obecnou formu – vesnice, město, velkoměsto. Dále dojde ke změně jmen jednotlivých členů rodiny (včetně výmazu jmen na kresbě životní křivky) a zaměstnání bude zobecněno.

- zajištění bezpečí respondentů

Je důležité, aby nedošlo k žádné újmě respondentů (hmotné, fyzické, duševní) a při práci s rizikovými tématy je potřeba mít stanovené hranice a připravený plán, jak bezpečí zajistit (před rozhovorem, během něj i po něm).

---

³¹⁷ MIOVSKÝ, M. 2006 .... s.280-285.

ČÁST III.
VÝSTUPY VÝZKUMU

8 ZJIŠTĚNÍ I. – ANALÝZA UVNITŘ-PŘÍPADŮ (PRVNÍ ČTENÍ)

V těchto popsaných bodech budu prolínat své reflexe s citací z rozhovorů, kde nahradím údaje (dle zásad etiky výzkumu) a u expresivních výrazů ponechám první písmena a doplním tečkami, nenechám je v plném znění. Citace ponechám v plném znění a na sebe navazující citace oddělím třemi tečkami. Plné znění, včetně slovní výplně, je důležité, neboť odhaluje momenty, kdy respondent v příběhu těžko hledá slova (např. znásobené použití spojek, předložek...) nebo okamžiky, kdy je těžké pojmenovat nějakou situaci, věc. V centru narativních přístupů je příběh sám, je tedy velmi důležité nechat plynout příběh slovy respondenta i v přepisu, aby čtenář mohl na příběh nahlížet co nejautentičtěji.

Po představení jednotlivých respondentů dle výše popsané struktury se budu věnovat popisu společných i odlišných momentů ve vztahu ke spirituálnímu rozvoji. Při popisu využiji i rozdělení na tři oblasti uvedené v teoretické části práce – svoboda, vztahy, emoce. V závěru kapitoly bude shrnutí významných momentů životního příběhu v souvislosti se spiritualitou.

Je vhodné zde upozornit, že se jedná o tzv. analýzu uvnitř-případů. V ní jsou podstatná právě jednotlivá vyprávění a jejich možná stratifikace z hlediska zlomových a překvapivých momentů. Narativní analýza tento postup také někdy označuje jako tzv. první čtení. Akcent je kladen na individualizovaná vyprávění životního příběhu a na narativní pravdy vyprávění. Analýza realizovaná mezi případy bude součástí další kapitoly této práce.

8.1 Hana

Rozhovor proběhl v domácím prostředí respondentky Hany v čase, který si sama navrhla. Rozhovor probíhal klidně a nerušeně. V průběhu rozhovoru se projevovaly různé emoce, především smích a pláč, které jsem registrovala, někdy reflektovala a po skončení rozhovoru stabilizovala emoční naladění respondentky.

8. 1. 1 Základní *charakteristika* Hany, rodinné vazby a povaha její ztráty

Věk: 41

Manžel Petr: zemřel 2016 (37let), sebevražda

Děti: Veronika, Lucie: 5 let, 7 let

Odborná pomoc: Do měsíce po smrti manžela Hana s dětmi docházela do NNO³¹⁸ na krizovou terapii a děti do dětské skupiny. Žily krátký čas u sestry respondentky a vrátily se pak domů a postupně docházelo k propojení běžného života s novou situací. Dnes Hana funguje s dětmi sama již téměř dva roky, žijí ve stále stejném bytě, který prošel jen minimálními úpravami a život i v osobní rovině se někam posunul.

8. 1. 2 Životní křivka Hany

Výzvu k nakreslení životní křivky jsem zahájila výzvou:

S³¹⁹: „Když byste si představila, že tady na ten papír máte nakreslit časovou osu, to znamená Váš život...“

Hana nakreslila časovou osu (0-41), kterou si pečlivě rozdělila do desítek a nakreslila důležité milníky, momenty v životě, kdy některé komentovala již

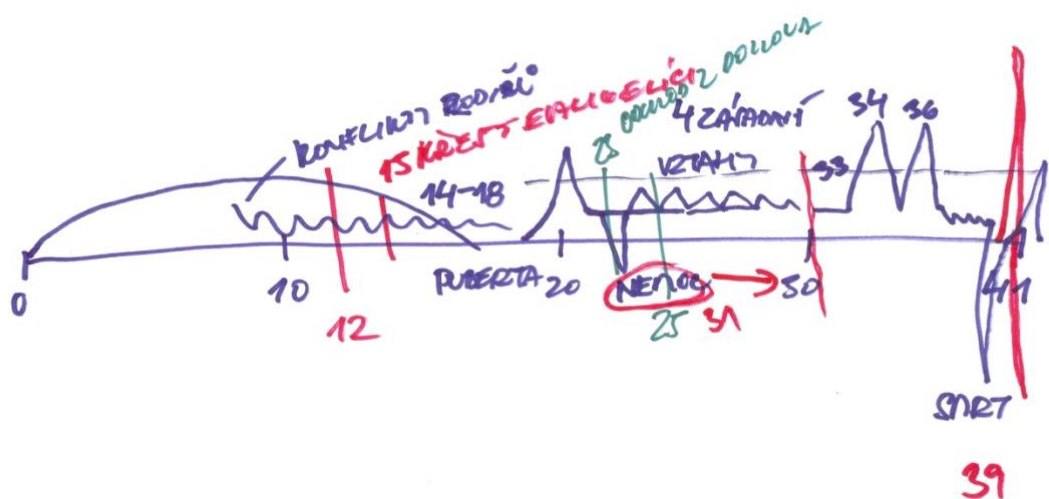
³¹⁸ NNO-Nestátní nezisková organizace

³¹⁹ S: Sylvie Stretti, výzkumník

v průběhu kreslení: „No já jsem se jako cítila vždycky jako šťastně bych řekla, takže takže ... takže jako já začnu tak jako jakože... jak to mám udělat ve vlně?“. Vyprávění začala dětstvím, snažila se o chronologickou návaznost, která s postupem vyprávění, jak plynulo, přestala být podstatná. Shrnuji pod obrázkem chronologicky její popis křivky života z průběhu rozhovoru, kdy propojují jednotlivé situace, jak chronologicky postupují za sebou dle časové osy.

Obrázek 5: Životní křivka Hany

Zdroj: autorka

Pozn.: Časová osa je vyznačena modře, zeleně je označen úsek hledání a červeně pak spirituality a určené mezníky

Dětství a dospívání Hana popisovala obecně a vysvětlovala sinusoidu na životní křivce. „Já jsem měla jako šťastný dětství...bylo v pohodě, akorát prostě tam byly jako, že jo, vnímání nějakých prostě konfliktů rodičů tady no. To jako bylo nepříjemný... Pak přišla nějaká puberta, že jo... to bylo takovej zmatek, ... tak to jako tadyhle to je nějakých jako 14 až 18 prozření jo (smích) že rodiče nestojí na piedestálu, pak tady jsem se dostala na uměleckou školu. Tak to bylo jako happy ne, pak jsem jako pak tady byly takový jako že nějaký vztahy...to byly 3 asi takový

nebo 4 zásadní... a to není úplně dolů ale tak to je taková jako změna že jo oddělení se od rodičů... bylo takový, že jsem se jako urvala ze řetězu. Ve třiatváceti jsem odešla od rodičů. Odchod z domova. A tam se jako, tam tam jako povolily takový ty prostě otěže.“ V dalším vyprávění se vracela ke vztahům s rodiči, především mámou, nikoli z pohledů prožitého dětství, ač by se souvislost dala předpokládat, nebyla však explicitně v rozhovoru pojmenována.

Vývojovým přechodem do dospělosti a podstatným mezníkem bylo absolvování školy a práce, kterou Hana vnímá jako pevný bod, stabilizační prvek. *„Tady figuruje hodně ta práce moje, jako která to všechno tak jako stabilizovala vždycky.“* Vztahy v tomto období popisuje jako přechodné *„Tady prostě jako vztahy nahoru dolu“*.

Za významný životní milník označila dobu, kdy jí bylo zjištěno autoimunitní onemocnění, které nejde úplně vyléčit a vrací se v cyklech. Popisovala ho jako milník vnímání života a opakovaně se k němu vracela v kontextu života i spirituality (které se budu věnovat v dalším oddílu). *„Nebo tady bylo pak taky eeee, protože jsem vlastně dostala nebo mi jako našli tu nemoc, že jo... do té doby, než než se objevila ta nemoc, tak jsem si říkala, jak se mám jako dobře a jak všechno dělám dobře a jak jsem jako hrozně silná, jak moje tělo funguje a najednou jako jsem si říkala a tyjo ono je to asi všechno jinak.“* Hana popisovala nemoc jako zklamání, že život bude jinak. Jak do té doby všechno vycházelo dle Hančiných představ, škola a práce tak najednou přestalo fungovat něco, co je její bytostnou součástí – tělo.

Zároveň celkově svůj život hodnotí jako spokojený, že všechno vycházelo a spojitost vidí s vizemi, které jsou více popsány v příběhu zaměřeném na spiritualitu: *„jako obecně v mém životě vždycky jako všechno co jsem si jako když to bylo dobrý a moc jsem si to jako přála, a ještě jsem si to jako dokázala vizualizovat, tak se mi to vždycky jako splnilo. Já jako svůj život považuju fakt jako za šťastnej. Že mě jako všechno vždycky vyšlo. Ale jako vyšlo mi to na základě toho, že nejsem jako žádný střelec, že jsem si k tomu tak nějak jako postupně došla.“*

Z pohledu vztahů se sinusoida ustálila, když Hana poznala Petra *„tady jsem někde potkala Petra, (tak to bylo hoodně nahoru) ... což jsem jako považovala za*

jako setkání se spřízněnou duší a vlastně jsem poprvý v životě s někým chtěla mít děti. ... To bylo ve 33 myslím. Ve 34 jsem porodila Luci ve 35-6 Verču. Tak to bylo takhle no a pak...“ pak ukazovala na časové ose, že někdy bylo lépe, někdy hůře, tedy nahoru-dolů. Zásadním bodem byl Petr a narození dětí, což Hana popisovala jako svou iniciativu, kterou za život všech převzala *„tak jsem mu to asi jako naplánovala nebo nám oběma a a samozřejmě s těma dětma jako ...“*. Sama sebe Hana reflektuje jako člověka, který je dominantní a ostatní vede: *„...já jsem prostě dost takovej jako ultimátní člověk, kterej působí na ostatní lidi jako že, jako tak direktivně, tak že jako do.. do.. do doby než Petr zemřel, to jsem samozřejmě jako jemu vnucovala svý jako vize ve smyslu jako pozitivního myšlení a toho že přeci se máme dobře a že je všechno vlastně fajn i když to jako někdy stojí za hov... a chtěla bych nějaký věci změnit.“* Uvědomění si těchto vlastností spojuje s druhým a největším milníkem svého života – smrtí Petra: *„...jako když se nic nezmění, tak prostě se nic neděje, hlavně ať jsme jako v pohodě ať.. ať jako je to v pohodě ale změnilo se hodně že jo, jako pro mě smrt Petra byla jako obrovský prozření ve smyslu toho, že se mi vlastně jako odhalily naprosto jako natvrdo veškerý jako fakta o mě, který jako jsem samozřejmě vždycky jako věděla a nějak jsem jako to tak jako zametala v sobě furt někam, ale ale to bylo jako nastavení jako tvrdýho zrcadla že jsem prostě podělala spoustu věcí a že všechno není tak jak jsem si myslela a že i když jako někdo si myslí, že něco dělá dobře, tak to jako jednoznačně nemusí bejt dobrý pro všechny.“* Na jedné straně Hana popisovala těžkost přijetí a uvědomění si sebe sama, pocity odpovědnosti za to, jak se Petr vedle ní mohl cítit, a na druhé straně vnímala nově nastalou situaci jako potřebnou ji řešit. Přicházelo mnoho okamžiků, kdy musela řešit praktické věci, protože cítila odpovědnost za děti: *„jako logistikou jako domácnosti, když jsme tady byli dva jako finanční, kdo kde koho vyzvedne a tak já jsem se tady ocitla jako sama a musela jsem převorát úplně ... nebo já jsem vlastně nic nepřevorávala, vono to prostě tak nějak přirozeně najednou jako šlo. Ale samozřejmě jsem si tady, jako na chvíli jsem si říkala, no tak jako tak jak nás tady teda užívím a co tady prostě bez něj budu jako dělat nebo jako jak to jako všechno bude, jo?“* Tyto momenty se střídaly s okamžiky, kdy byla spíše paralyzovaná: *„samozřejmě bylo X dalších jako dní, týdnů, měsíců, kdy jsem jako upadala na dno a vyčítala si spoustu věcí, ale na druhou stranu jsem asi*

možná pak k sobě začla bejt poprvý v životě jako upřímná a hrozně mě to jako posunulo.“ Postupně přicházely momenty, kdy si Hana uvědomovala, že to „zrcadlo“, které spatřila, jí může pomoci k nějakému růstu, ale podstatné je zastavit se u zásadního okamžiku života Hany, kterým je smrt Petra.

Smrt Petra přišla nečekaně, než Hana vyzvedla děti a přišla s nimi domů, našla tam Petra oběšeného na záchodě. Následovala spousta formálních věcí – RZS, policie, coroner a pak kam s dětmi, co s bytem apod. Hana s dětmi nějakou dobu bydlela u sestry, než byt uklidila a vrátily se s dětmi zpět. Na místě byl také pohřeb, jak proběhne, co a jak bude: „...já jsem to všechno dělala tak jako hrozně překotně, nevim prostě jsem to nějak podvědomě chtěla mít jako všechno jako za sebou a nechtěla jsem, aby tady stála urna ve skříni. A chtěla jsem ho jako nechat jít, nebo prostě to bylo takový nějaký jako spojení s tím že teda tak už prostě toho. I tak jsem prostě překotně vyházela tady ty jeho věci. Nebo jsem je dala prostě jeho bratrovi, že jo, prostě že jsem si říkala tak jako když si chtěl jít tak teda prostě jdi. Tak...tak vlastně jsem vlastně tu urnu tady měla asi měsíc, pak jsem jela na chatu, nějak jsem se jako hrozně složitě rozhodla, kam ho teda vlastně dám. Ani jsem to s nikým jako nekonzultovala. Vyrázila jsem prostě na kopec s urnou v batohu prostě sama a na chatu. Tam jsem prostě bloudila lesem, až jsem teda našla nějaký místo. Bylo to celý takový jako šílený. Udělala jsem mu tam prostě takovej hezkej jako přírodní hrobeček a část toho popela jsem prostě chtěla odnést zpátky jeho mamince. Ať si ho jako někam dá. No a myslela jsem si, jak jsem to všechno udělala prostě báječně. Šla jsem potom jako do hospody, kde čekal děda s holkama. Tam jsem to jako zapila, že všechno jako supr.“

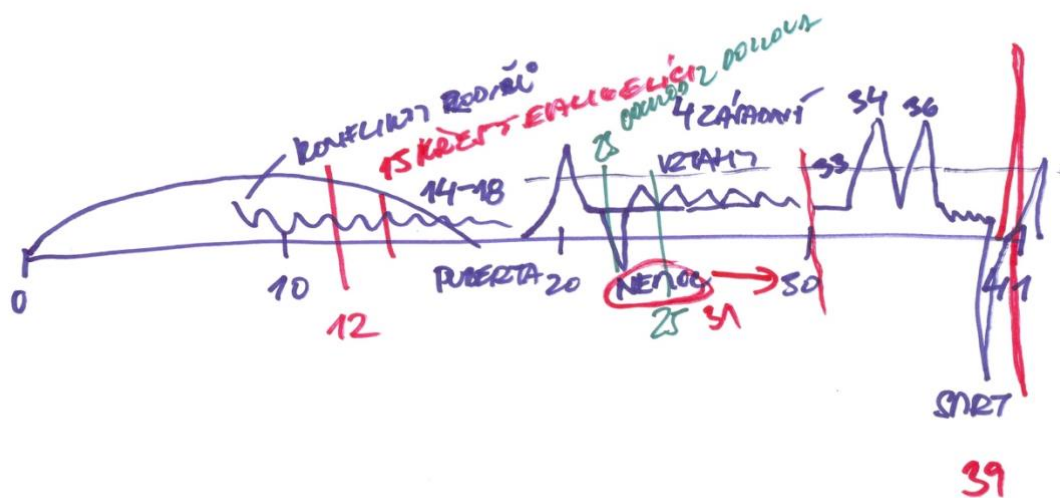
Hana své jednání a konání po smrti Petra popisovala jako překotné, dalo by se říci, že intuitivně reagovala na dění a rozhodovala se dle okamžiku. V prvním momentu hledala nějaké místo, kam budou moci i s dětmi někdy jít (nakonec šly k její sestře), a zároveň v přírodě, která byla Petrovi blízká. Následovaly pocity neklidu, které Hana popisuje tak, že uvnitř cítila, že něco je špatně, že nelze takhle člověka ani po smrti dělit, odnesla popel ještě jednou nahoru. Je to okamžik, kdy spirituální nastavení respondentky Hany se úzce spojuje s životním příběhem,

protože nejhlubší pocity Hana spojuje s duchovním životem a budou popsány v dalším oddílu.

8. 1. 3 Křivka spirituality Hany

Pro snazší možnost spojit si níže uvedený text s časovou osou, znovu přikládám životní křivku Hany. Jak již bylo jednou uvedeno, červenou barvou jsou vyznačeny milníky, stejně jako vývoj / rozvoj spirituality. Jak tedy Hana spirituální rozvoj popisuje?

Obrázek 6: Životní křivka Hany

Zdroj: autorka

Pozn.: Časová osa je vyznačena modře, zeleně je označen úsek hledání a červeně pak spirituality a určené mezníky

Hana na ose zakreslila křivku spirituality jinou barvou a začala ji popisovat, jak myšlenky příběhu šly. Jednotlivá vyprávění, která měla dějovou souvislost a vztahovala se ke spiritualitě, seřadím do chronologické linie, aby byl zřejmý vývoj

a popis spirituality. Výzva k zakreslení momentu uvědomění si své spirituality zněla takto:

S: *„...a když byste si vzala jinou barvu, abychom to viděly, a vyznačila nějaký milník, kdy jste poprvé začala vnímat svoji jako spiritualitu nebo nějaký spirituální rozměr?“*

Na základě této výzvy Hana zakreslila první moment a postupně z toho jednoho bodu nakreslila křivku spirituality nad životní křivkou.

Hana označila vědomí své spirituality ve věku 12 let *„No tak to určitě prostě tady tak jako od těch jako dvanácti třeba.“*

S: *„Jak to vypadalo v těch dvanácti? Teda ten Váš pohled? Jak jste, jak byste to popsala, že ta spiritualita v tu chvíli byla vnímaná, nebo jak byste to popsala?“*

Hana počátky své spirituality nejdříve popisovala fakticky s tím, že se jednalo o svobodné rozhodnutí jí samotné: *„No jako začala ... nějaká jako vnitřní potřeba pocitu že ten život jakoby má nějaký smysl. Že někam jako vede, že prostě je něco vyššího nad námi, co tomu všemu jako dává smysl, tedy to bylo jako hodně o Bohu, o víře, o tom, že jsem šla jako nějakou klasickou cestou, že jsem se vlastně samovolně přihlásila na náboženství. Myslím si, že v nějakých jako patnácti mě pokřtili. ... Mě tam jako nikdo necpal. Jako já jsem měla vyloženě vnitřní touhu prostě nějak jako hledat ... v čem to jako tkví.“*

Princip, jak vnímala v tu dobu Hana svou víru, se vyvíjel v linii s životem. V počátku popisovala vazbu na církev, kam ve dvanácti letech začala chodit, rozhovory s panem farářem a zároveň ji měla spojenou s plněním přání. *„No, a tak tady do těch jako osmnácti jsem se fakt jako, já jsem se vždycky jako modlila a prostě nějak jsem jako věřila, že když jako budu vyslovovat svý jako prosby, že mě jako něco vyššího ochrání, vyslyší, že, že tady nejsem náhodou. A taky vlastně jsem se tím v jistým smyslu jako, nebo v jistým smyslu cítila omezená.“* A popisuje omezení ve smyslu, že člověk nějak jedná, něco si myslí a zároveň si je vědom rozporu s příkázáním *„...takže to je takový jako narážení na to, jak jako říká desatero příkázání a jak vy to jako děláte ... že jako v něco věřím, ale něco jinýho jako občas dělám...“* Na téma dilemat narážela Hana i dál, kdy ve dvaceti třech letech opustila domov: *„v těch třidvaceti, když jsem se odstěhovala, tak jsem se*

tak jako poprvý jako jsem vylítla z hnízda, takže jsem byla taková jako urvaná ze řetězu...“. Popisovala rozpor stylu života s vnitřním přesvědčením, že to není správné, že by to mělo být jinak. Že nabytá svoboda ji nevede k prožívání podle jejího přesvědčení, kdy vnitřně cítí potřebu vlastní spirituality: *„nebyla jsem jako natolik spirituální, abych jako to měla všechno jako vyladěný. Ale prostě fakt jsem jako vždycky věřila v pánaboha a můj život jako vlastně byl pestrá... no nějak by to jako všechno postrádalo smysl, kdybych jako v sobě neměla nějakou jako víru v něco, co někomu přijde třeba úplně jako banální a trapný a směšný, a pro mě to je jako fakt jako ohromnej motor jako toho, proč tady jako bejt, jinak vlastně nevím, proč bych tady byla.“* Postupem času se Hanin vztah k Bohu přestal vázat na konkrétní církev, popisovala i nepříjemné pocity zažívané v organizované církvi. Nadále popisuje rozpory, které se přesunuly z roviny žití do roviny spirituální, kdy organizovanou církev popisuje i jako cestu k lidem, jenž jí byli nějaký čas nepříjemní: *„do jistý doby mi byli lidi jako nepříjemný, nebo jsem si říkala, že jsme prostě takový jako cizopasníci tady na tý planetě a že to všechno jako ničíme a nedokážu jako pochopit různý věci, co jako lidstvo napáchalo...“*

Vztah k Bohu Hana popisovala jako proces, kdy na jedné straně bylo vědomí Biblických příběhů, Boha, Ježíše Krista a na druhé straně ohromné splynutí s přírodou, kterou popisovala jako chrám. Cestu hledání a splynutí s přírodou popisuje v období od dvaceti osmi let do smrti Petra, kdy hledání probíhalo různě, např. přes šamany: *„hledala něco přes nějaký jako lidi šamany po nějaký jako rádoby duchovní vůdce. ... Takže prostě jsem jako pod vlivem jedný holky, ke který jsem jako chodila ... vona nebyla jako kartářka, ale jako prostě dejme tomu to může bejt jako vědma ... Prostě holka, která se se mnou jako bavila a říkala mi různý věci. Ona to měla ještě hozený přes jiný věci, přes různý jako energie a různý i jako bytosti, který jako existovaly na naší planetě dřív...“*

Zároveň popisovala propojenost a vztah mezi spiritualitou a tělesným prožíváním, kdy tělo dává najevo, co prožívá člověk na jiné rovině, dimenzi: *„No tak jako to já to zase vnímám jako zpětně po událostech smrti Petra jako si myslím, že určitě jakoby ty věci jsou, jako my jsme prostě celek jo. Jsme jednota těla a duše. Duchovna s naší spiritualitou je to jako všechno v jednotě a do nějaký doby jsem si to jela jako jenom že moje vnitřní pocity a něco to jako nade mnou, ale to tělo bylo,*

jakože prostě v té realitě a nějak jako s tou nemocí se to začalo jako všechno víc jako propojovat že jo. ... ten pocit, že život jako někam vede, že existuje prostě rovnováha, spravedlnost na světě, ve kterou věřím, protože bych tady jinak nemohla žít. Nebo žilo by se mi hůř. Nebo nemělo by to jako ten smysl.“

Změnu Hana začala popisovat v okamžiku velkého milníku, smrti Petra, kdy pro ni byl důležitý duchovní život vázaný na společenství: *„Mně pomohlo i to, že jsem prostě chodila do té obce křesťanů a na jejich jako bohoslužbách jsem prostě jako brečela a odnášela jsem odtamtad prostě tuny mokrejch kapesníků a ... a hrozně mi to jako povznáš... nebo pomáhalo mi to, protože jsem tam byla jako na bohoslužbě a vlastně jsem tam vždycky jako slyšela něco, co se mě jako hrozně dotklo...“*

8. 1. 4 Významné momenty životních událostí v souvislosti se spiritualitou

Hana se opakovaně vracela ke dvěma momentům významně se podílelejícím na křivce spirituality, a to byla její nemoc a později smrt Petra. Další významné momenty se vztahovaly k jednotlivým obdobím života, které je možné pojmenovat jako vývojové (spojené s vývojovými stadii, například puberta či adolescence) nebo tranzitorní (očekávané životní změny, například ukončení školy, svatba, narození dětí) krize. Tyto momenty nebyly na křivce spirituality příliš patrné, Hana se k nim nevracela a nejsou předmětem zkoumání.

Akutní potřeby, které Hana popisuje bezprostředně po Petrově smrti, se vztahovaly především ke spirituální rovině: *„A zase mě vlastně ale z toho dostalo prostě jenom to jediný, že jsem fakt jako intenzivně druhý den po jeho smrti prostě jako pocítila, že když jsem sem prostě přišla a začla jsem se tady jako tak nějak jako zcela spontánně jako modlit a pak jsem sem vlastně každé den chodila, zapalovala jsem tady svíčky a snažila jsem se s nim jako nějak mluvit a modlit se a plakala jsem, tak jsem prostě tady vlastně poprvý v životě jako když jsem odříkávala ten otčenáš, kterej už jsem odříkávala v tom životě tisíckrát a tak jako prostě bez toho aniž bych jako do hloubi duše jako pocítila co ty slova vlastně*

znamenať tak jsem najednou fakt jako pochopila, jako co v tý modlitbě je a prostě cítila jsem jak kdy na me, nade mnou drží prostě něco ochrannou ruku a měla jsem v sobě jako prostě se ve mně rozprostřel pocit, že to prostě zvládnu ... A prostě odehrál se tady jako jeden okamzık, že jako jak kdyby mi někdo nalil prostě do hlavy zari nebo něco, nebo mi prostě něco někam napsal a vložil to do me, že prostě to neřeš, prostě nějak to bude, zvládneš to. A vlastně přesto jak ta situace byla jako šılena, tak vlastně jsem jako měla na chvíli dobrej pocit. Jako zalilo me něco...“

Z pohledu spirituálního rozvoje sama Hana popisuje souvislost minulosti i budoucnosti. Je si vědomo, co všechno z minulosti utvarelo její osobnost, její identitu a jednalo se o situace, zazitky prıjemne i velmi neprıjemne, zatezove. „*Po Petrove smrti jsem jako hrozně dozrála. Jo. A to, co jako bylo předtím já bych - jako já ničeho nelituju, nechtěla bych to vlastně jako vratet, stejně bych to udělala jako všechno znova, protože bych neměla ten rozum. A myslela jsem si v každý tý fázi toho života, že všechno dělám dobře a že jsem jako happy a že to cejtím spravne a že zrovna tedka jsem na to jako prıšla. Což si myslím tedka taky, a až si budeme třeba za deset let spolu tady povídat, tak budu mít úplně nějakej jinej vrchol někde jinde, že jo. Tak tedka to zrovna cítím takhle a jako...lidi nejsou spojený s Bohem ... já jakoby jsme tady prostě všichni dohromady na tý jako kulice tak se jako uım to mít všechno stejně ráda a ... nehodnotıt jako negativně a hledat jako pochopení, porozumění, protože nikdo nedělá nic jako jen tak. Kadej k tomu má nějakej prostě důvod, tak neodsuzovat a hledat na všem spíš to dobrý. To se tedka jako uım. No... ale samozrejmne jako furt tam je někde v zadu něco, co jako pozor, nespál se.“*

Jak bylo výše uvedeno v teoretické části textu, jedním z moznych způsobu nahlızenı na spiritualitu je také vztahový kontext (neboli rovina vztahovosti), který v sobě obsahuje jak oblast vztahu, tak oblast emocí. V návaznosti na Rahnera pak tuto dvojici doplňuje oblast svobody³²⁰. Zamerım se proto zde, i u dalších komunikačních partnerů právě na tyto oblasti.

---

³²⁰ CRAFT, ROCKENBACH. 2010.; MAYHEW. 2004.; RAHNER. 2004.

Svobodu popisovala jako podstatnou v rozhodnutích, při odchodu z domova, rozhodnutí pro víru, rozhodnutí pro hledání cesty a smyslu. V tomto kontextu byla nejvíce patrná v souvislosti s momenty, které se pojily se spirituálním rozvojem, kdy ve svém vyprávění popisovala proces hledání různých cest, kdy hledání cesty bylo spojené s hledáním smyslu. A projevila se ve svobodném rozhodnutí, které lze vysledovat například výše při hledání cesty k Bohu a hledání vazeb a vztahů k organizované církvi i ke své víře. *„Tak ted' se to ustálilo jako v jednoduchosti v podstatě, ... že přes všechno jako hledání je to vlastně strašně jako jednoduchý, že člověk má prostě žít jako v souladu sám se sebou, s přírodou, se svým okolím. Žít podle desatera a snažit se kontrolovat svoji mysl, to asi jako v první řadě.“* Zároveň se objevuje prvek svobody jako základní potřeba pro každého (např. v případě potřeby svobody po smrti). Tato část byla velmi emočně naplněná, Hana opakovaně plakala i se pak smála, pasáží v závorkách upřesňují její rozpoložení, neboť ho vnímám jako podstatnou součást vyprávění s ohledem na základní proměnné definované v souvislosti se spiritualitou. Vyprávění této části příběhu je zachováno v co největší kontinuální návaznosti, což vnímám jako podstatné pro plné pochopení příběhu. Mé zásahy budou s ohledem na kontinuitu minimální, aby nezmizel obsah sdělení s propojením emočního prožitku. Vstupuji do částí s analýzou, komentářem k textu.³²¹

Hana se ve svém popisu vracela k proměně vnímání spirituality skrze víze, dle jejích slov, které konkretizovala na tom, co žila: *„no ale takže takže prostě byly byly vždycky nějaký jako víze, že jsem zavřela oči a měla jsem pocit, že za mejma zádama stojí jenom jako takový mlhavý obrys, že třeba za mejma zádama stojí můj jako ochrannej anděl nebo že za mnou stojí jako moje babička, která vlastně žila tady v tom bytě a nějakým způsobem je jako se mnou spojená. Měla jsem pocit, že i ty lidi, jako ke mně třeba ta babička, že ke mně nějak jako promlouvá nebo že mi chce něco říct. Bylo i období, kdy jsem jako kejvala kyvadlami. Měla jsem takový různý jakoby, říkám můžou to bejt nějaký jako bludy, sny já tomu říkám jako víze, že najednou jsem měla nákej jako pocit, viděla jsem nějaký světlo, záblesk*

---

³²¹ Dle Čermáka má zpráva zachytit živou zkušenost vypravěče s důrazem na významy, milníky, které popisuje respondent. Má být zachycena aktuální geneze, avšak má být zachycena i interpretace v čase – tedy začátek, průběh a konec.

něco, tak tadydle jako v tomto období se to úplně jako materializovalo, nematerializovalo se to, ale jako zintenzivnilo se to, protože samozřejmě když jsem jako přišla druhý den po smrti Petra, že jo, a sedla jsem si před záchod, na kterým se prostě oběsil, a začala jsem se tam modlit a zavřela jsem oči, tak jsem ho prostě viděla, že klečí naproti mně, že jo. Když jsem měla ty oči zavřené, takže viděla, vnitřním zrakem jsem viděla Petra, kterej mi prostě sedí oblečeněj stejně, jako jsem ho tam našla den předtím na provaze, sedí naproti mně, kouká na mě, já s nim mluvím. Pak jsem prostě v období třeba čtrnácti dnů, nebo čtrnáct dnů jsem řešila nějaký jako pohřby, šok a tak.“ Období dvou týdnů Hanou popisované jako intenzivně vnitřně prožívané fungovala v té praktické rovině automaticky a měla velkou potřebu spirituálního prožitku, který by ji mohl dovést dál. Pak následoval návrat do práce, kdy bylo nutné mimo starost o domácnost a děti se zaměřit i na odvedenou práci. A zároveň popisovala vnitřní pocit stálé Petrovy přítomnosti: *„...když jsem jela ráno do práce, tak jsem prostě měla pocit, že stojí vedle mě v metru, že jde se mnou prostě po ulici, že prostě jsem ho cítila, že tam je. (pláč) No a taky jsem prostě cítila, což samozřejmě zase prostě může bejt nějaký výplod mojí chorý mysli ve stresu. Taky jsem prostě cítila, že, že (pláč) že prostě kdyby věděl, co se stane po tom všem, že by to prostě neudělal. A...(pláč) No a takový jako nejintenzivnější vlastně ... takže takže takže vlastně tadydlety věci mě samozřejmě přivedly na to, že prostě fakt ty duše existují, že ty duše prostě putují, že že se prostě spolu ještě setkáme, že se vlastně tím vůbec nic nevyřešilo, že to prostě jenom přerušilo a příště budeme řešit to samý ještě opeřený tadydle tím, co se nám nepovedlo v tomhle životě.“* Následuje popis, v čem všem cítila neustálou Petrovu přítomnost a jejich spojení, což je podstatné pro pochopení Hanina příběhu a náhledu života. Vnímala podstatné blikající světlo, ve kterém cítila Petrovu přítomnost a blikat přestalo v okamžiku, kdy Hana začala život vnímat a popisovat jinak, kdy se začala zaměřovat na svou změnu. Je to otázka subjektivního Hanina pohledu: *„To světlo vlastně tady blikalo od listopadu, kdy prostě Petr asi si chtěl vzít život poprvý. Což jsem jako vůbec netušila, ještě jsem si z něj dělala srandu, proč chodí s provazem do sklepa. Ale mě by to prostě v životě nenapadlo, že jako minimálně kvůli holčičkám, který prostě jako nade vše miloval, tak vůbec prostě by mě v životě nenapadlo, jako s čím se budu jako potýkat. Ale to*

světlo tady blikalo a myslim si, že prostě tedka to identifikuju tak. Samozřejmě táta prostě líp rozumí elektrice, tak prostě ten řek, že je to něco, ale vlastně to světlo začlo samo blikat a pak samo jako minulej rok na podzim přestalo blikat. A myslim si, že prostě to blikala Petrova duše a že myslim si že on prostě jí neměl jako úplně v sobě, že prostě lidi, který jako prostě hulej trávu, nebo se prostě jako furt nějak obluzujou to tělo, tak že vlastně nejsou jako spojený s tou duší, která člověka normálně jako vede, že jo.“ Moment popisování Petrova stavu v souvislosti s marihuanou je bezesporu velmi zajímavý. Lze si díky němu uvědomit, nakolik závislost je propojená s depresivními stavy, které mohou vést k suicidiu. Ač je to bezesporu zajímavý moment, proto na něj upozorňuji, není cílem této práce, proto ho více nerozvádím. Podstatné z pohledu Hany a cíle práce je výstup, který si Hana vyvodila, že lidi v životě vede často ego, ale cíl je: **„aby to bylo jako v rovnováze, aby aby ego a duše byli v rovnováze a pak je ta životní cesta asi správná.**“ Celkově Hana mluvila o třech podstatných momentech, které si po smrti Petra zvědomuje, Prvním byl fakt, že měla velkou potřebu se modlit v bytě, kde se Petr zabil, kde nejen díky světlu žila intenzivní pocit, že jsou spolu (emoce a vztah jsou zde důležitou spojkou). Cítila ho uvnitř sebe a všude kolem, když zavřela oči, cítila intenzitu jeho přítomnosti.

Druhý zlomový moment byl v souvislosti s uložením a rozptýlením Petrova popela. Hana část popela nejdříve uložila v kopcích a část ho přinesla zpět pro tchýni a sešla se s dětmi. Nejdříve žila uspokojení, že je vše, jak má být, tento pocit se začal proměňovat, začala vnímat, že by něco mělo být jinak, a to na úrovni fyzické, psychické, spirituální. Byl to Hanou popisovaný druhý moment: *„druhej den ráno jsem se prostě probudila a začlo mi bejt prostě strašně špatně. Jako psychicky i fyzicky. ... Tedka jsem ho fakt jako všude viděla, jako kdyby chodil na druhý straně řeky po louce a všechno se to tak jako hrozně, takovej jako vnitřní neklid jak kdyby, jak kdyby mi prostě chtěl říct, že jsem udělala zase něco špatně.*“ Svoje pocity a názory sdílela s rodinou a přehodnotila své rozhodnutí ohledně uložení Petrova popela: *„...tady ty svý pocity až jsem došla jako k názoru, že prostě tam musím jít jako znova a prostě, vysypat ho prostě jako do keltskýho hradiště, prostě do do do vzduchu prostě dát to na jedno místo nebo dát tý druhý části toho popela prostě nějakou jako svobodu. ... takže jsem prostě zavolala tý Petrově*

mámě, že jí jako žádný popel nepřivezu, že prostě se mi děje tady to a že prostě se tam musím vrátit...“ Po třech dnech se na kopec do hradiště vypravila Hana znovu a ze skály popel vysypala a vrátila se zpátky: „... *druhé ráno jsem se prostě probudila a úplně jako s nádherným pocitem takového jako osvobození. (pláč) Když jsem prostě viděla, že stojí na té skále a svítí na něj sluníčko a je, je prostě jako svobodný. Nebo jako že jsem to konečně udělala dobře, že mě prostě jako naplnil pocit toho, že že jako konečně se to teda nějak povedlo, že...*“ A třetí intenzivní pocit vztahuje Hana k zádušní mši, kterou měla potřebu nechat sloužit: „... *vlastně skoro nikdo nepřišel. To nějak prostě nevyšlo. Byla jsem tam akorát já se svojí kamarádkou a... vlastně jsem, když ta mše probíhala, tak jsem prostě měla pocit, že najednou ho držím v náručí jako malý miminko a ... Když ta mše skončila, tak jsem si vlastně šla sednout do parku na Letnou a hrozně jsem tam plakala a ... a prostě měla jsem pocit, že že prostě jako sedí za mnou a že mě objímá a že prostě došlo k nějakému takovému prostě jako finálnímu jako smíření. Že jsem jako přes všechny jako přehmaty, který jako jsem udělala samozřejmě jako předtím, ale i nějaký věci po té smrti (pláč), že jsem prostě tý jeho duši nějakým způsobem prostě pomohla alespoň, alespoň tak jako jak jsem mohla. Že, že prostě on neodešel prostě v pohodě, že jo. On odešel prostě jako v hrozný temnotě a myslím, že se mi alespoň jako zčásti ... podařilo mu tady jako svejma jako modlitbama a nějakajma jako rituálama, který se třeba teda ne vždycky povedly. Jak bylo třeba to první, první...první část pohřbu, takže se mi přesto jako podařilo tý jeho duši nějak jako pomoci a trošku mu to tam jako vylepšit, tu cestu tý jeho duše, nebo respektive mě naplnil tendleten pocit.... jako jak si to vykládám já, třeba je to všechno úplně jinak...*“

Hana zároveň potřebovala hledat nějaký smysl, potřebovala zůstat s Petrem v blízkém kontaktu, vztahu, kdy nejhlubší pocity popisovala jako ukazatele cesty, kam jít dál. Bylo pro ni velmi podstatné, aby se mohla rozhodnout, jak cesta bude vypadat, kdy její spirituální cesta vedla různými směry, o potřebě hlubokých modliteb, společenství i rituálů, které jsou obvyklé. Na této cestě potkala různé lidi, přátele i odborníky rozličných profesí a jednou z cest, spirituálních cest, které vyznačila na křivce spirituality nahoru a dolů, byla potřeba modlit se a prosit za odpuštění: „...*že prostě mám prosit za odpuštění a v sobě najít odpuštění, jemu*

odpustit a prostě se to snažit nějak vyčistit jako kvůli holčičkám. Takže jako všechno tadydle to, to nastavení toho zrcadla jako probíhalo v těch modlitbách ... ono to bylo fakt jako úporný, protože prostě to byly jako třeba fakt jako hodiny a hodiny jako toho modlení, že jsem chodila prostě do práce a večer jsem se tady prostě třeba čtyři hodiny modlila ... a vždycky jsem si ze začátku říkala, ale to už prostě jako ne, to už jsem dělala tolikrát, ale vlastně jako při každý tý modlitbě (a to nebyly motlitby jenom za Petra, ale za maminku, za všechny ty lidi, který potkáváme v životě, co jsou nám nejbližší, tak s nima se vlastně nějak jako popasováváme) ... jako se zahlubila se sama do sebe a v těch motlitbách jsem jako bych měla tyhle ty vize. ... a to není o tomhle životě, to je prostě o těch životech, který jako jsme měli. V tom je ta spravedlnost toho světa, která se jako rozprostírá, prostě na mnohem širším časovém úseku, než si dokážeme představit. Proto nám to přijde nespravedlný. Ale že vlastně když jsem jako se tady modlila za to, že prosím svoji mámu za odpuštění, že jsem jí ublížila jako v tomto i v minulých životech, tak jsem fakt cítila že, jak když se ... jak když loupete cibuli, tak s každou tou motlitbou jsem odloupla jednu šlupku, ale tak samozřejmě v těch motlitbách bych měla pokračovat dál, těch šlupek tam je prostě tisíce a lidí kterejm jsme jako ublížili byt jenom myšlenkou nebo slovem je za těch mnoho životů taky tisíce...“

Život popisuje Hana jako cestu, kterých je mnoho, ale cíl cesty je jeden a v tom cíli se setkáme.

Emoce, prožitky se projevovaly nejen úzce spojené s vyprávěním, jak jsem výše uvedla a ponechala emoční projevy v textu v závorkách, ale i v popisu spirituality. Proměňovaly se v souvislosti se zátěžovými životními okamžiky, jakou byla především Hanina nemoc a smrt Petra. Důležité je upozornit, že emoce jsou často spjaty se vztahy, tedy nelze je od sebe oddělit, aby příběh a jeho kontinuita neztratila na významu.

Při chronologickém řazení a návaznosti byly přítomny prvotní pocity strachu, provinění, s projevy zapření, izolace: *„Předtím to byl třeba i jako strašák takovej. X-krát v těch jako prosbách za odpuštění jsem měla, že jsem mu (Bohu, pozn. autorky) ublížila, že jsem se ho zřekla, že jsem ho (Boha, pozn. autorky) obvinila. ... Což jsem jako neudělala v tomhle životě, jo ... Možná jsem se ho jako*

v tomhle životě zřekla, protože jsem mu třeba jako slíbila něco, jako že už to neudělám, a pak jsem to udělala a asi jako člověk jako ubližuje pánu Bohu už jenom tím, že na sebe nahlíží kriticky a na ostatní, protože všichni jsme jako dílo Boží a kritizujeme tím pádem dílo Boží. Takže se prostě snažím nějakým způsobem jako moje cesta k Bohu je jako že se snažím být jako pokorná, děkovat za to, jak to je a mít svoji mysl pod kontrolou abych jako ne v rámci toho, jak to jde, což samozřejmě mi taky jako moc nejde. Tak v rámci toho jako ... se snažit jako jít tou správnou cestou k němu.“ Tak jako v životní křivce Hana prochází různými vývojovými obdobími proměňujícími se například ve vztazích s rodiči, i vztah k Bohu a jednotlivé emoce, které se z tohoto vztahu objevily, mají podobný vývoj. A celkový růst, jenž lze zaznamenat u Hany, je spjat s oblastí spirituální, kdy uvědoměním si sebe sama, svých limitů, svého podílu na různých situacích, se měnily i projevy. Kdy v popředí je smířlivost, pokora, láska: *„Ta láska a pocit nějakýho jako ... jo jako já určitě mám pocit, že jsem párkrát...mám ... domnívám se, že jsem párkrát ve svém životě zažila ten božskej dotek. Jo jako že když, když jsem potkala Petra, když se narodily holky, když jsem třeba párkrát byla v přírodě a když jsem jako třeba udělala tu zádušní mši za toho Petra. Tak tadydle to jsou jako ty okamžiky, kdy jakoby mám pocit, že, že jsem to jako opravdu zacítila a samozřejmě jako teďka se jako skrze jako radování z maličností a děkování za to, jak se mám a co mě jako potkává, snažím jako ... no vlastně takhle, já si myslím, že jsem prostě začla... začla jsem jako ... začla jsem jako být pokorná a začla jsem jako děkovat za to, jak se mám jako, za každý den. Samozřejmě ne vždycky, jo to si prostě tady jako trošku asi fandím, ale vlastně...vlastně i za to blbý, protože protože to člověku vždycky něco ukazuje a nějak ho to poučí, takže ... můj vztah k Bohu je teďka, že se v sobě snažím prohlubovat nějakou podporu a vděčnost.“* A obecně spiritualitu popisovala propojenou s pocitem spojitosti a souvislosti: *„naplnění, naplnění ... jo, že ... jo je to ... je to takovej pocit že se mě prostě občas ukáže, že nějaký střípky mejch domněnek jako se občas prostě zaklapnou do sebe a mám pocit, že jako fakt to existuje. Že to prostě fakt jako je. Třeba nějak úplně jinak, než jak jsem to tady dovyprávěla, ale že prostě to je, no“.*

Hanou popisované vztahy byly na rovině sociální, vazebné k lidem i k Bohu. Vlivem okolností se i vztahy proměňovaly: *„Tadydle to všechno bylo jako hledání*

*jako čehosi, co mě od toho jako dětskýho pohledu dovedlo zase jako do tý tý jednoduchosti, že fakt jako platí jako to desatero a prostě jestli to je jako ... jako jo, já se obracím na svýho anděla strážnýho, pana Ježíše Krista a někdy panenku Marii a mluvím o Bohu. ... já jsem se vrátila jako k tomu jednoduchému pojetí jo, jako to dítě jsem to viděla jako jednoduše. Pak jsem se tady babrala jako v nějakých jako všem možným a zase jsem došla jako k tý jednoduchosti. ... A můj vztah k Bohu je ... Já ho jako furt hledám. Hledám ho. Často se před nim stydim ... za to, jak se chovám a co dělám ... a myslím si, že jako ten kdo ho nalezne v pravým slova smyslu, tak je prostě zaplaven všeobjímající láskou a to je prostě asi jako ten Bůh.“*Vnímám jako nutné zde uvést, že v celkovém vyprávění Hana sama prolínala zlomové okamžiky a spiritualitu, popisovala ji jako součást svého vnímání života a světa.

8. 1. 5 Překvapivé momenty u Hany

Člověk má velmi bohatou fantazii a má mnoho představ, než začne poslouchat příběh vyprávěný druhým člověkem. Vyprávění zahrnuje podstatné části mající zjevnou souvislost mezi životní a spirituální křivkou, a zároveň ty narativy, které vypravěč používá a které právě osa nezachytila. Jsou to momenty, související s Haniným vyprávěním příběhu, jeho klíčovými momenty a významu, jenž dle Hany má. Vina, kterou Hana nazývá temnými stránkami, bývá součástí procesu vyrovnání. Zároveň Hana dává do souvislosti právě vědomí si vlastní viny, vlastní odpovědnosti, s velkým spirituálním růstem. Neboť díky tomuto poznání a vědění se posunula dál.

„... (Spiritualita) byla jako, byl to jako pro mě spirituální vrchol, kterej samozřejmě jako ale měl svý jako temný stránky, že jo. ... Temný stránky byly vyrovnat se s tím, co jsem způsobila. Jakoby že prostě myslím si že (odkašlání) že nejenom to že, já si myslím, že jsme se k sobě chovali hezky a že jsem Petra milovala a on miloval mě, ale byly samozřejmě momenty, kdy ani jako třeba tomu člověku nic neříkáte, ale vlastně jsem si uvědomila, jak jsem třeba na něj byla jako naštvaná, jak jsem na něj jako myslela negativně, že prostě jsem, jako věci, který

*vim vlastně jenom já, že jo. Jako to nikdo jako neví to, že jako on vnímal při nějakým konfliktu, to že jsem mu řekla něco blbýho a pak jsem se mu za to omlouvala, tak to je jako jedna věc, ale druhá věc je ta jako mentální poloha toho člověka ve vztahu, kdy jakoby neřeknete prostě všechno, ale myslíte si něco hnusnýho, že jo. Takže tohleto jakoby vlastně ... a teďka teďka já samozřejmě jakoby věřim tomu, že že jako i myšlenka se počítá, že jo. Že jako myšlenka má velkou sílu takže, takže jsem samozřejmě jako i kdybych nic v tom reálnym životě neudělala, což se nestalo, tak ty myšlenky jsem třeba už neměla jako dobrý. ... jako přidala jsem mu, když mu prostě bylo špatně, tak jsem jako na něj nemyslela hezky, že jo. Říkala jsem si, co se tady prostě jako válí v tý posteli, proč se mnou zase nemluví, co prostě zase dělá, to jsem si jenom myslela, že jo, a když mu bylo prostě tak jako špatně, jak mu bylo, tak jsem mu prostě tím nepřidala, takže jakoby na jednu stranu jsem cítila jako že nade mnou něco drží ochrannou ruku, a že to jako dám, ale na druhou stranu jsem se musela jako vykoupat ve svém vlastním jako bahně. ... nic není jako jenom bílý nebo černý, že součástí každého z nás je prostě nějaká temnota a světlo. Takže tady to bylo jako o tom **jako přiznat si temnotu a brát ji jako svoji součást a vyrovnat se s tím, a s tím samozřejmě pak přichází to světlo.**“ Vnímat sám sebe v dobrém i špatném a přijmout plnou odpovědnost za sebe, svůj život i možné dopady, to jsou výstupy překvapivých momentů. Neboť spirituální růst, který pomohl i k jisté stabilitě a harmonizaci Hanina života, byl spojen s pocity viny, se zvědomením si vlastního podílu na životě a nalezení smyslu i odpuštění.*

8.2 David

Rozhovor proběhl po předběžné domluvě doma u respondenta, v jím navrženém čase. Jednalo se o domácí prostor i další respondentky, Marie, s níž se střídali v péči o dítě. Měli jsme tedy dostatek času na rozhovor, který proběhl individuálně, včetně závěrečného ošetření a debriefingu. Až poté se respondenti vyměnili u jejich dcery. Po skončení druhého rozhovoru a stabilizaci jsme se sešli všichni společně a mluvili o aktuálním dění v běžném životě.

Během rozhovoru s Davidem jsme se hodně střídali, David je v odpovědích stručný: „*Já nejsem zrovna jako moc, neříkám teď jakože všeobecně, takovej rozvláček typ já prostě, v jádru jsem stručnej.*“ a ujišťovala jsem se, zda jeho odpovědím dobře rozumím. V průběhu hovoru byly zřejmé různé emoce, které byly viditelné (například slzy v očích), nikoli slyšitelné na nahrávce. Co bylo patrné i během slyšeného vyprávění a přepisu, byly dlouhé chvíle ticha v okamžicích, kdy vyprávění bylo pro Davida obtížné. Proto v závorkách uvádím i tyto dlouhé pauzy pojmenováním ticho.

8.2.1 Základní *charakteristika* Davida, rodinné vazby a povaha jeho ztráty

Věk: 39

Manželka Marie: 31

Dcera Bety: 3,5 roku

Dcera Nela: Zemřela ve 4 týdnech v září 2016 na předtím nedagnostikovanou kombinaci srdečních vad při procházce; po návratu z procházky zjistili, že dcera nedýchá, začali ji oživovat, přivolali RZS³²², která pokračovala v resuscitaci, a poté konstatovali smrt, byla přivolána PČR³²³.

---

³²² RZS – rychlá záchranná služba

³²³ PČR – policie České republiky

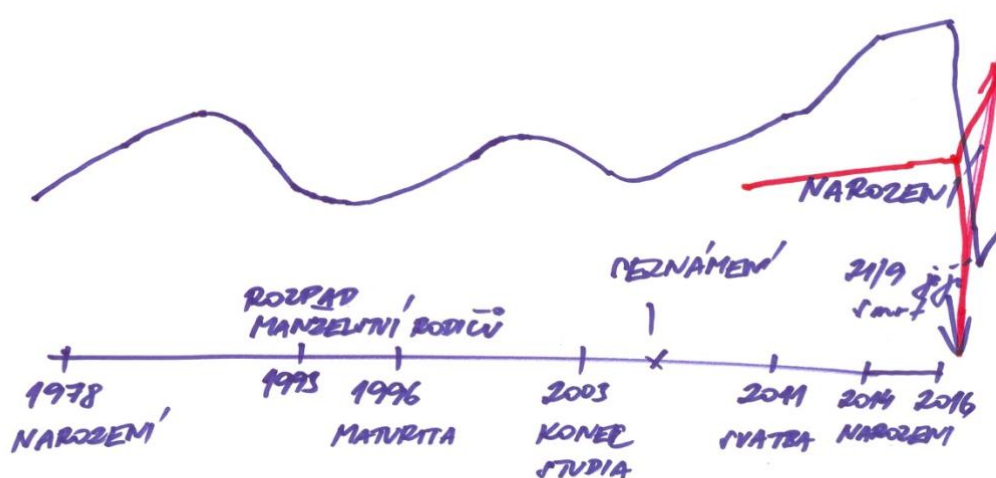
Odborná pomoc: Měsíc po smrti Nely začali společně docházet do NNO na krizovou terapii, kde celá rodina zpracovávala ztrátu. Rodiče společně a paralelně Bety se svou terapeutkou pracovali na přijetí ztráty a zažitého šoku na hranici traumatu. David nadále chodil do práce a společně s rodinou se snažili o společné trávení volného času v co největší míře. V současnosti rodina žije na stejném místě, Bety nastoupila do školky a vrátili se k běžnému životnímu fungování.

8. 2. 2 Životní křivka Davida

Výzvu k nakreslení životní křivky jsem zahájila slovy:

S: „Zkuste nakreslit časovou osu vašeho života, od počátku až do dneška...“

Obrázek 7: Životní křivka Davida

Zdroj: autorka

Pozn.: Časová osa je vyznačena modře a červeně pak osa spirituality

David začal kreslit osu jako přímku, vyznačil zásadní roky, opakovaně se ujišťoval, zda to takto může být, a komentoval: „Takový milníky v mém životě, narození, studia, svatba, tady někde seznámení s Marií, nevím přesně (smích) kdy

to bylo ...“ A pak nad přímkou zakreslil vývoj života, který byl jako sinusoida, vlnovka s prudkým poklesem blíže k současnosti, kde je ostrý obrat zase zpět nahoru a k dnešku to pomalu stoupá.

V dějové linii při zakreslování popisuje David své dětství jako šťastné, ale vzápětí se zastavuje, že tak to úplně nebylo a důležitým životním milníkem dětství byl rozpad rodiny: *„to mě dost poznamenalo teda ..., to bylo, když vod nás vodešla maminka s mym mladším bratrem, to bylo v roce 199 asi 2 nebo 3.“* Což byl silný moment, kvůli kterému křivka není pouze stoupající nahoru, ale má výkyvy. Studium na vysoké škole popisuje jako spokojené a pak následoval nástup do práce. Jako zlomový okamžik života vnímá seznámení se svou ženou: *„...bude to znít jako klišé, ale do té doby, než jsem se seznámil s Marií, to bylo takový jakoby plácání od ničeho k něčemu, sice jsem už pracoval, ale to bylo tak asi všechno. Takhle určitě velkej skok nahoru narození Bety tak.“* Narození druhé dcery bylo ještě intenzivnější a vedlo k naplnění jakéhosi ideálu a její smrt byl o to větší pád: *„Když se narodila Nela, tak ještě vejš, protože jsem si myslel jako že to je ideál, takhle jsem si to představoval, a potom byl velkej propad.“* Tento pád naboural mnoho představ o životě, byl spouštěčem řady otázek, které se více projeví v komentáři spirituální křivky. Současnost David popisuje jako návrat k šťastnějšímu období, zase pomalu stoupá nahoru.

Při porovnání propadů a vrcholů, zda mají něco společného, David oboje zhodnotil, že vše intenzivně prožívá (uvnitř sebe). Propady zařadil jako smutný zážitky, které ho dostávaly dolů, a vrcholy popisuje jako intenzivně šťastné, respektive že si je pamatuje pouze v tom dobrém.

8.2.3 Křivka spirituality Davida

Vyzvala jsem Davida, aby jinou barvou zakreslil spiritualitu: *„...kdy jste začal vnímat nějakou spiritualitu a jak se to proměňovalo v souvislosti s těmi všemi událostmi.“*

Na obrázku ji David vyznačil červenou barvou, přičemž počátek je zaznamenaný ve vztahu k období, kdy David potkal svou ženu Marii, která je

praktikující katolička, a začal s ní chodit do kostela: „... protože mi to přišlo jako správný, abysme se vídali co nejčastěji... na začátku jsem to moc nák extra neprožíval a nevnímal, ale čím častěji tam člověk chodí, tak tím víc do toho proniká, tím víc do toho vidí.“ V průběhu času začal přemýšlet o víře, o křtu: „...říkal jsem si, jo, něco na tom je, budu chodit do kostela a uvidím. ... Třeba mě to osloví natolik, že přestoupím, nechám se pokřtít (vcelku dlouhé ticho)“

Tedy setkání a život s Marií je důležitým momentem ve vztahu ke spiritualitě, k hledání cesty. David mezi spiritualitou a vírou nevidí rozdíl a spiritualitu definuje jako víru v něco vyššího, něco mimo nás. Svou cestu hledání víry upřesňuje smrtí Nely, že kdyby k ní nedošlo, je otázka, jak by se jeho spiritualita, víra, vyvíjela dál, a možná by šlo o mnohem delší proces, neboť sám sebe nazývá pochybovačem: „Já jsem takovej pochybovač, takže já o spoustě věcí pochybuju a hlavně teda sám o sobě celej život, a takže jsem tam nechodil jen tak prostě, jenom abych tam dělal doprovod, že jako člověk o tom přemýšlí, co slyší v tom kostele, a říká si, jestli opravdu není něco jako mimo tenhle svět, ale ale vždycky je tam náký to ALE.“ Zároveň popisoval, že pokud člověk čas v kostele neprospí, je možnost klidu, který skýtá, využít k rozjímaní, k třídění myšlenek, hledání směru i nových myšlenek.

Zlom nastal po smrti Nely, kdy David popisoval vývoj a dynamiku spirituality, od zavrnutí náboženství přes obrat na druhou stranu a upínání se k naději, že skrze víru je možnost se ještě někdy s Nelou setkat, a to je jeho veliké přání. V současnosti křest zvažuje, avšak jeho úvahy ovlivňuje výše popsané ALE, neboť má výhrady k církvi a není přesvědčen o sobě: „Ale není to pořád tak, že bych prostě 100% věděl a byl o tom 100% přesvědčen, protože si myslím, že ty při tom křtu takovýhle věci chtěj minimálně slyšet.“ A David nechce lhát, protože je pro něj podstatné, aby vše proběhlo v souladu s jeho přesvědčením: „...nechci lhát jako, protože vim, že předtím je nějaký ten proces, nějaký ty přípravy, to mi teda i dost vodrazuje...“ popisuje svou představu víry bez podmínek, diktátu, pocitu ponížení. Zároveň dodává svůj pohled na přínos spirituality a náboženství do života:

„Přišlo mi čím víc jako jsem vo náboženství věděl, že ta víra je obrovsky pozitivní věc, vlastně nejlepší, si myslím, co co tu může bejt, díky tomu prostě lidi

dokázali spoustu věcí a (ticho) a myslím si, že, já nevím přesně, jak to teďka formulovat (ticho). ... Člověk by měl mít náskou víru určitě, protože bez toho by ten život byl takovej smutnej. ... Spousta lidí věří v Boha a já bych byl rád, kdyby byl.“

8.2.4 Významné momenty životních událostí v souvislosti se spiritualitou

Životním mezníkem, jenž výrazně zasáhl do Davidova života, byla smrt dcery Nely. Zároveň se jedná o mezník, který nejvíce otevřel téma spirituality v Davidově životě. Detailnímu popisu dne, kdy Nela zemřela, se věnovat nechtěl, ale v souvislosti se spiritualitou ho přece jen začal vyprávět: *„Tož to probíhalo tak, že ta Nela buď umírala nebo, nebo spíš už byla po smrti teda, ale oni se pokoušeli vedle jí oživit a já jsem tady v té místnosti byl s Bety a modlil sem se (ticho) upřímně jsem tomu věřil a věřil jsem v zázrak, prosil jsem prostě Pána Boha, aby aby udělal to, aby jí zachránili. (pláč) ... A když prostě nám ty doktoři prostě řekli, že prostě že .....už nejde, že ji oživit nelze, tak já jsem to bral jako hroznou zradu, nevím jak to. ... A prostě jako další dni potom jsem si říkal, nee, nic takovýho prostě není, žádněj Bůh neexistuje. (Ticho).“* Byl to zlomový okamžik, kdy David doufal, věřil, že zázrak se může stát, a on nepřišel. Jedním okamžikem mu do té doby šťastný život, jenž s narozením dětí se naplňoval víc a víc, zmizel. A v akutní bolesti si našel cíl, na který se může zlobit – Boha, a popřel ho, sám pro sebe. Byl to okamžik, kdy nebyl schopen jiného pohledu, ten přicházel postupně a David začal hledat smysl toho všeho, hledat odpovědi, a ty hledal v knihách: *„...začal jsem vo tom číst nějaký knížky, začal jsem se zajímat vo tohle téma, jestli je nějaký život po životě, jestli je nějaký nebe. Hodně mě ovlivnila ta knížka ... Proč se zlé věci stávají dobrým lidem. ...No a někdy v tý době prostě se to zlomilo.“* David se znovu vydal na cestu hledání a v současnosti zvažuje svůj křest.

V celkovém popisu vnímání spirituality byly zjevné momenty, které se váží na pojmy definované v úvodu.

Svoboda nebyla sama o sobě pojmenována, zároveň byla zřejmá v procesu rozhodování se pro víru, ve vztahu ke spiritualitě. Právě potřeba svobodně prožívat jednotlivé fáze vývoje reakce na smrt Nely v souvislosti se spiritualitou se objevuje v průběhu vyprávění: *„Myslím si, že víra by měla být taková hluboká vnitřní věc, a tyhle mají bejt jenom nějaký prostředníci.“*

Vztahy, především vztahy k blízkým lidem, naplňují vyprávěný příběh. Prvotním vztahem k hledání cesty spirituality byl vztah s Davidovou ženou, která svým nastavením, vlastní vírou, byla impulsem k zamyšlení. V nejtěžších okamžicích po smrti Nely byly právě vztahy s blízkými důležité: *„Asi nás to myslím jako víc stmelilo, jako rodinu. ... Myslím, že i další rodinný příslušníky, protože nám hrozně pomáhali a já jsem to hrozně oceňoval, protože prostě za náma stojí a pomáhaj nám ve všem možným. (ticho)“* Zároveň je zřejmé, jak podstatný byl pro Davida fakt, že nezemřelo první dítě, respektive kdyby to bylo to jediné dítě. Neboť energií pro hledání smyslu i vlastních zdrojů a sil byl pro Davida fakt, že mimo Marie má ještě dceru, která ho potřebuje, která je také smyslem života: *„Že mám šťastný manželství, Bety mi dělá obrovskou radost, a to je pro mě teď největší zásluha teď tý Bety. Jako kdyby ta Bety nebyla prvorozená, tak asi nebude příležitost, abych seděl tady. ... Skoro bych řekl, že bych byl schopnej se zabít.“*

Emoce byly zjevné nejen během vyprávění, myslím tím smutek projevovaný pláčem, odmlkami, kdy měl David slzy v očích, ale i popisované ve vyprávění. Právě emoce uvědomované a popisované v příběhu jsou podstatné z hlediska narativního zkoumání. Opakovaně David mluvil o zlobě, naštvání, které bylo spojeno s vnímanou zradou, že Bůh neučinil zázrak, a došlo k propadu vnímané spirituality: *„Ale možná to bude jenom tím, že jsem byl naštvanej, jakože von mě nevyslyšel. Protože já jsem opravdu vroucně prosil, já nikdy nic do té doby nedělal.“* Došlo, dle Davidových slov, ke ztrátě iluzí na všech rovinách jeho života. Zmizel do té doby vnímaný šťastný život, který naplňovaly vztahy k blízkým lidem. Víra, Davidem popisovaná jako hluboká vnitřní věc, je u něj spojená s místem, kde nejvíce cítil i bolest ze ztráty, se srdcem: *„Ale samozřejmě byt je to hloupost jako lidi říkaj, že to je srdce a srdce s tím nemá nic společnýho, ale já nevím, protože, když mi ta Nela zemřela, mě to opravdu fyzicky bolelo, fyzicky mě bolelo, tam kde*

je srdce. “U srdce, tedy ve fyzické části své osoby, cítí David jednoznačnou fyzickou bolest, utrpení, ale i naději.

Z hlediska spirituálního rozvoje je patrné, že pro Davida byla ztráta Nely hlubokou zradou, bolestí, která ho přiměla hledat odpovědi. Zároveň popisoval, jak důležité pro něj bylo vědomí vztahů a vazeb. A že díky Marii a Bety cítí zase návrat k životu, jenž se dá nazvat šťastným.

8.2.5 Překvapivé momenty

Překvapivé momenty Davidova vyprávění by se daly rozdělit do dvou kategorií, kde jeden moment byl více překvapující pro Davida a jeden pro mne. David byl velmi udiven z proměny vnímání utrpení druhých, očekával po prožitém neštěstí, že ho to posílí a bude silnější vůči věcem, které mohou přijít. Ale k jeho překvapení se vnímá mnohem zranitelněji: *„Já jsem si v jednu chvíli myslel, že mě to jako hrozně zocelilo, jako že já jsem se v práci nebál ničeho, jako že žádných kontrol, spíš že mi to bylo jedno, jak jsem byl jako z toho špatnej a psychicky servanej dole. Tak jsem si říkal, ano, vnitřně mě to posílilo, teď budu daleko silnější, ale teď když vo tom zpětně přemejšlim, tak si připadám daleko křehčí, že mě daleko víc věcí rozhodí. ... Dělá to se mnou to, že mě to emotivně, psychicky vycucává, vyčerpává, unavuje.*“ I přes vlastní údiv to hodnotí jako přínosné, neboť opustil zažitý stereotyp, že není třeba kvůli něčemu brečet, což teď popisuje, že je jinak: *„Když mi umřela moje prababička, dědeček, babička, takhle, byl jsem smutnej, ale nepamatuju si, že bych to nějak prožíval, že bych brečel. ... A od té doby (co zemřela Nela, pozn. autorky) já jsem brečel tolikrát a vůbec se za to nestydim, naopak, přijde mi to přirozený a očistný.*“ Dle Davidových slov v moment rozhovoru poprvé nahlas vyslovil změnu v tomto vnímání a shrnul ji: *„Myslel jsem prostě, že mám nějakou skořáčku a teď jsem tak zocelenej touhle hrůzou, tohle jsem ještě nikomu neřekl tady to, ale zrovna nedávno jsem o tom přemýšlel, že jsem jako vo dost křehčí. (ticho)“*

Druhým překvapivým momentem byl termín, který David nazval krize nevíry, což David popisuje: *„Krizе nevíry, já si představuju tak, že prostě člověk*

kdyby to byla krize nevíry, tak to bych musel bejt někde tady, tady bych musel začít (ukazuje na životní křivku do míst, kde začíná křivka spirituality), že jo, v nic jsem nevěřil, a já jsem možná už v něco jako trošinku věřil, jo, ale to se tady úplně zlomilo (v moment smrti Nely) a řekl jsem si, NE, prostě vůbec nic neexistuje takovýho, prostě je to blbost.“ To je takový počátek, na který navazuje David dál, že pak následovala doba, kdy se ženou šli do kostela, modlil se, neb to dělali všichni, nebo nevěděl, co dělat. Ale pak se něco otočilo a bylo to jinak: *„Jako, že tak třeba něco je, třeba něco je, nebyl to žádněj boží trest tohle. ... Prostě se to stalo, no“.* Jinými slovy tedy přes hluboký propad a odmítnutí Boha se ve společenství během rituálů, jakými jsou modlitby, začne otevírat možnost a otázka, zda všechno není nějak jinak.

8.3 Marie

Rozhovor proběhl po předběžné domluvě doma u respondentky, v jí navrženém čase. Jednalo se o domácí prostor i výše popsaného respondenta Davida, s každým z nich jsem mluvila individuálně, včetně závěrečného ošetření a debriefingu. První rozhovor proběhl s Davidem, pak se vystřídali u dcery a proběhl rozhovor s Marií, a po celkovém uzavření jsme se setkali společně. Až poté se respondenti vyměnili u jejich dcery. Po skončení druhého rozhovoru a stabilizaci jsme se sešli všichni společně a mluvili o aktuálním dění v běžném životě a dcera již spala.

Rozhovor probíhal dialogicky, proložený otázkami, které rozvíjely příběh. V průběhu rozhovoru byly momenty velmi silných emocí, jsou popsány v závorce za vyprávěným textem.

8.3.1 Základní *charakteristika* Marie, rodinné vazby a povaha jeho ztráty

Věk: 31

Manžel David: 39

Dcera Bety: 3,5 roku

Dcera Nela: zemřela ve 4 týdnech v září 2016 na předtím nedignostikovanou kombinaci srdečních vad při procházce; po návratu z procházky zjistili, že dcera nedýchá, začali ji oživovat, přivolali RZS³²⁴, která pokračovala v resuscitaci, a poté konstatovali smrt, byla přivolána PČR³²⁵.

Odborná pomoc: Měsíc po smrti Nely začali společně docházet do NNO na krizovou terapii, kde celá rodina zpracovávala ztrátu. Rodiče společně a paralelně Bety se svou terapeutkou pracovali na přijetí ztráty a zažitého šoku na hranici traumatu. Marie v tu dobu byla ještě na mateřské, respektive rodičovské dovolené. Ztrátu

---

³²⁴ RZS – rychlá záchranná služba

³²⁵ PČR – policie České republiky

provázela veliká touha po nalezení příčiny. V současnosti Marie je zpět v práci, Bety chodí do školky a život se vrátil k běžnému životnímu fungování.

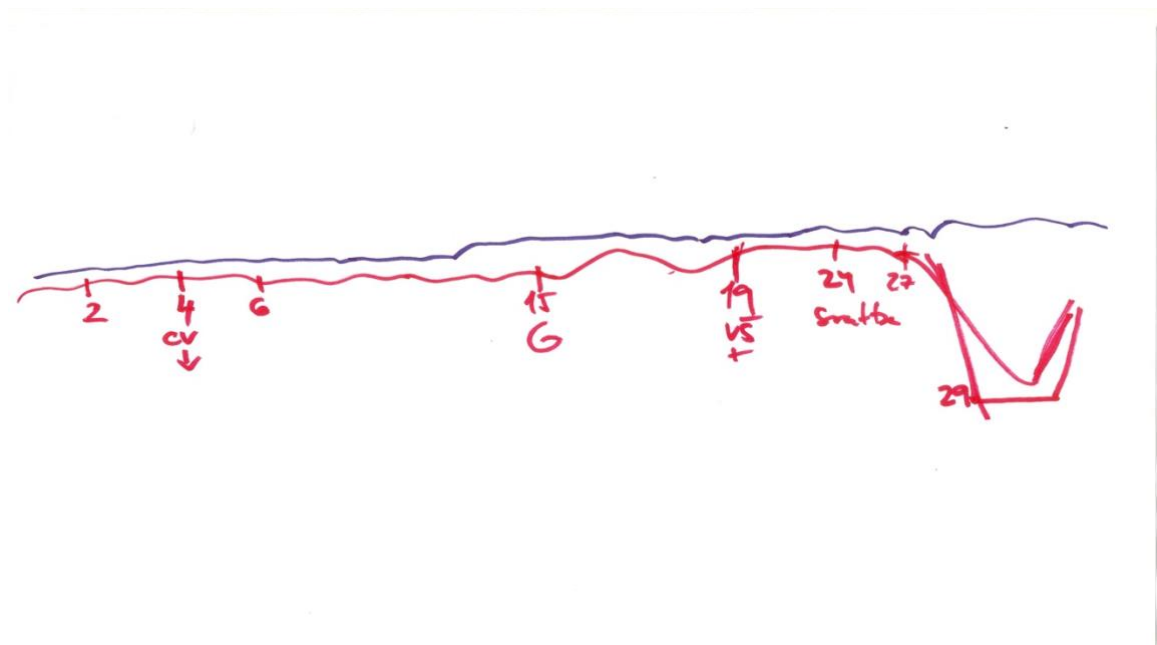
8.3.2 Životní křivka

Vyzvala jsem Marii k nakreslení životní křivky slovy:

S: „*Mohla byste nakreslit takovou křivku Vašeho života, tak jak šel...*“

Marie v tichosti kreslila, poté jsem ji vyzvala k zakreslení důležitých, zlomových bodů v životě. Začala zakreslovat jednotlivé body a u toho začala pomalu vyprávět: „... *tady někde bych si nakreslila, že mi byly dva a narodila se moje sestra ... to je moje úplně nejranější vzpomínka mého života je to, že si pamatuju že jsem dostala takovýho velkého bílýho psa plyšovýho. Se kterým jsem právě doma ležela v posteli, když maminka byla v nemocnici...*“

Obrázek 8: Životní křivka Marie

Zdroj: autorka

Pozn.: Časová osa je vyznačena červeně a modře pak osa spirituality

Žili ve městě a v Mariiných čtyřech letech se přestěhovali z města na vesnici, kde byla nespokojená, a přála si přestěhovat se do Prahy. O dva roky později se jí narodila další setra a Marie nastoupila do školy. Tyto momenty zachytila na životní křivce jako podstatné v podstatě vyrovnané životní období. Dalším milníkem bylo období kolem patnácti let ... *„tady někde jsem začla chodit na gympl, ... tak jako tam to začlo bejt takový nějaký takový jako emocionálnější a tak jsem to tam tak navlnila ... furt jsme bydleli na malý vesnici, což jsem prostě považovala za něco hroznýho a nikdy jsem to nechtěla a do města na gympl jsem dojížděla.“*

V sedmnácti letech zaznamenala životní milník, kterým byla nemoc táty: *„to bylo fakt jako takový těžký pro celou naši rodinu. ... jako byly to psychický problémy. Třeba já nevím, jestli zpětně se to pojmenovalo jako nějaká deprese nebo tak, ale jako nějakou dobu nechodil do práce a byl doma v totálně vyřízenym stavu ... vlastně mi došlo, jak to tehdy bylo šílený“.* Zpětně toto období popisovala jako mnohem náročnější než cokoli potom a jako hlavní roli v tom viděla nejistotu vztahující se k budoucnosti, co se z toho vyvine: *„...tohle tehdy bylo prostě dlouhotrvající zvláštní stav, u kterýho člověk jako nevěděl začátku ani konce.“*

Následovalo období studia na vysoké škole, kdy se Marie podle svého přání přestěhovala do Prahy. V tu dobu také potkala Davida, i když ne v Praze, ale shodou okolností v městečku poblíž bydliště. Vdávala se, když skončila školu, a po třech letech se jim narodila Bety a o dva roky později Nela, která brzy po narození zemřela: *„... vlastně ten propad je jenom ta jedna čára dolů, když umřela Nela ... byla to přesně takhle ta prudká rána dolů, a pak už se to nějak jako rovnalo.“* První měsíce Marie si úplně nepamatuje, říká, že nevěděla nic, přesto ale vnímá zpětně situaci jinak než třeba nemoc táty: *„tady prostě věděl ten nejhorší konec a člověk vlastně jako doufal, že se ta situace bude zlepšovat“.* Tedy padla až úplně dolů a cesta z toho byla jen nahoru, což popisuje i ve vztahu k dnešku, že vnímá zase pomalý růst. Zároveň vnitřně je pro Marii obtížné přijmout fakt, že by se mohla cítit dobře, když Nela je mrtvá: *„I když jako, prostě někdy se za to stydím, kdybych připustila, že to je dobrý, tak i přes tenhle šílenej problém si myslím, že to jako jde.“*

Smrt Nely ve vztahu ke svému životu popisuje jako ztrátu jistoty, že člověk má věci ve svých rukou, že může žít podle plánu. Zároveň popisuje větší potřebu přemýšlet nad svým životem, neztrácet čas věcmi, ve kterých nevidí smysl, a jinak vnímat lidi kolem sebe.

8.3.3 Křivka spirituality

Marie na výzvu, aby zakreslila své spirituální prožitky od narození dodnes, zakreslila modrou barvou křivku nad životní osou. Přemýšlela, než začala kreslit, a okomentovala to slovy: *„Jako popravdě řečeno si jako spoustu věcí vůbec nepamatuju, takže tam prostě nakreslim nějaký svůj pocit z dnešního pohledu, co si jako jsem schopná...“*. Když dokreslila, zadívala se na ni a zhodnotila, že tam nejsou zřejmé velké výkyvy, že si věci spíše uvědomí, když o nich budeme mluvit.

Začala popisovat křivku od narození, že spiritualita byla součástí života jejich rodiny a nijak neměla potřebu se nad tím zamýšlet. Celá rodina společně chodila do kostela, společně se modlili a četli náboženské knihy. Jak dospívala, bylo téma víry v Boha i předmětem vyprávění příběhů s kamarády, jak kdo uvěřil. Zároveň si toto období konkrétně nevybavuje a komentovala ho slovy: *„Mně to vždycky přišlo úplně jasný, že Bůh je. Jeho role, tedy to, jak jsem ji vnímala, byla asi různá, ale to, že by Bůh nebyl, jsem vlastně si nikdy nepřipustila.“* Zároveň víru spojenou s modlitbami hodnotí, že to bylo dětské, že podstatou bylo, aby byla modlitba odříkána správně. A často při ní opakovala, co slyšela od rodičů, ať sama či v modlitbách se sestrou. *„Já si to pamatuju, jak to prostě nedávalo jako smysl. A jak jsem pak třeba, někdy když jsem byla, někdy tady kolem patnáctýho roku, třeba byla na dětských táborech a zjistila jsem, jak nějaký ty děti se fakt umějí krásně modlit vlastníma slovy, tak jsem z toho byla úplně nadšená, protože to jsme prostě nikdy jako děti neuměli. My jsme vždycky jako opakovali něco a tolik jsme nad tím asi nepřemejšleli.“*

Změnu vnímání spirituality směrem nahoru si Marie spojuje s obdobím dospívání, kdy i volný čas trávila s věřícími kamarády: *„... kdy jsem vlastně začla*

jezdit na ty farní tábory a různý spolča³²⁶, a prostě jsme se všichni spolu kamarádili, scházeli, bavili, a to mi přijde, že bylo takový to období, kdy jsem, nevím, tak nějak víc žila jako, jako v tom, jako že tenhle ten kontakt s těma lidma to vlastně hrozně posiloval v té době, prostě nějakou moji víru a vnímání Boha a jeho role a to, že jsme se prostě furt modlili za všechno možný, a vlastně tehdy jsem jako věřila, že to dává velkej smysl se za to modlit.“ Společenství, které s kamarády měli, popisuje jako velmi aktivní, neustále něco organizovali pro druhé i modlitební setkání pro sebe. Dnes už o sobě spíše jen vědí a vidí se na kamarádských setkáních, protože se vdali/oženili a odstěhovali.

Celkově spiritualitou a vírou v Boha žila od mala a při zpětném ohlžení za jejím vývojem ji popsala takto: „Mám ji spojenou asi prostě jako s vnitřním povídáním s Bohem. Nebo povídáním Bohu spíš, abych byla přesná, jako že já jsem si to povídala.“ A v současnosti ji popisuje takto: „... jako spiritualitu já vnímám jako prožívání té vlastní víry ... se řadou pochybností, ale v první řadě prostě s nadějí“.

8.3.4 Významné momenty životních událostí v souvislosti se spiritualitou

V životě Marie lze vysledovat dva životní momenty, které vnímala jako náročné, těžké. Jedním z nich byla nemoc táty, tu na emoční rovině velmi těžce nesla, ale v souvislosti se spiritualitou ji nijak nepopisovala. Druhým mezníkem byla smrt Nely, která byla nečekaná, rychlá, kdy v jednom okamžiku se všechno změnilo. Byl to okamžik, kde vnímá svou spiritualitu intenzivně a popisuje postupně, co se dělo. Během vyprávění jsme se smrti Nely letmo dotýkaly opakovaně. V průběhu povídání o spiritualitě, kdy opakovaně Marie na křivku spirituality v časovém období úmrtí Nely ukazovala, jsem se rozhodla zeptat.

---

³²⁶ Pozn. „spolčo“ je hovorově užívaná zkratka pro malá společenství v ŘKC (římsko-katolické církvi), v tomto případě se jednalo o společenství mladých. Více např. OPATRŇÝ, Aleš: <http://www.pastorace.cz/tematicke-texty/1-mala-spolecenstvi> (dostupné 30.1.2018)

S: „Já vím, že se vracím ke dnu, kterej je hodně, hodně těžkej. A když by to šlo a zkusila jste se vrátit a propojit co vlastně jako ten den všechno se vlastně stalo? ... Zkusíte to jako nějak popsat a dát do nějaký časový osy společně? Vlastně ten příběh a tu vaší víru?“

Marie plynule mluvila o okamžiku, kdy byli z procházky doma a byli tam pracovníci RZS a resuscitovali Nelu: *„Ono je to strašně zvláštní, ale já mám jakoby pocit, že ve mně ve chvíli, kdy už tu byli ty záchranáři, že už jsem nějakou dobu fungovala hrozně jako na nějaký, já nevím na co. Prostě na nějaký automat. Jako že jsem byla úplně taková odlidštěná. Já jsem prostě třeba nahřejava ručník nebo držela kapačku nebo tak, jako že úplně věci, který kdybych si připustila za tu realitu, tak jsem podle mě vůbec nedokázala udělat. Jenže prostě jsem jako fungovala nějak tak odstřiženě, divně. Zatím co David tady seděl zničeně jako na gauči a když jsem přišla, tak říkal že se modlí. (pláč) A mě prostě v tu chvíli přišlo, jako že už to nedává smysl, že je prostě pozdě. Že jako i když jsem nebrečela, nezhroutila se, tak už jsem věděla, že už jí nezachrání a přišlo mi vlastně strašně nefér v tu chvíli chtít jako po Bohu, aby to zvrátil, když to už jako nejde. A pamatuju si, že jsem vlastně dostala strach, aby to jako nebyla situace, která Davida navždycky odstříhne od té víry, protože se tady jako modlí za to, aby jí Bůh zachránil, ale ona už je mrtvá, takže přece se nedá nic dělat. Ale, prostě tohle byl u mě fakt stav úplně jako bez emocí a bez nějakýho jakéhokoliv prožívání čehokoliv dalšího. Ten trval, já si myslim ještě pak nějakou dobu, než prostě jsem si to jako všechno začala připouštět, no ale...“* Popis vlastního prožívání, jak to vnímala najednou narážel na odlišný přístup manžela. Kdy Marie někde uvnitř byla přesvědčená, že už je rozhodnuto a nejde zvrátit, co se stalo. *„Mě přišlo nefér se na něj obracet s tím, aby ji zachránil. Když jsem věděla, že to nejde, že prostě umřela, ačkoliv ty doktoři to ještě neřekli, ale jako já jsem tam byla s nima a přišla jsem vlastně od vedle a věděla jsem, jak to vypadá. Přišlo mi, že to už přece jako nejde najednou po něm chtít, aby udělal tenhle zázrak, že ho nemůže udělat.“* Marie se také modlila, ale cíl její modlitby v tu chvíli byl jiný: *„... prostě s prosbou, aby si ji vzal no a aby se měla dobře (pláč)...“*. Okolí v tu chvíli Marie přestala vnímat, jako by se zastavilo úplně všechno. Na spirituální rovině začala fungovat dříve než okolí: *„myslim, že tady na té rovině jsem se jako nějak dokázala nahodit*

mnohem dřív, že prostě ta víra v to, že se ještě potkáme, že to není konec, byla strašně důležitá v tu chvíli a vlastně jsem jako ani v tuhle chvíli... tady jsem jako nikdy nepřipustila tu možnost, že by to tak nebylo. Jo, jako že jsem fakt nikdy si vlastně nezpochybnila to, nebo mě to třeba napadlo, a co když je to takhle, ale prostě jsem přesvědčená o tom, že ne, že ty věci by nedávaly vůbec žádnéj smysl bez toho. Bez víry v to, že jako náš život neskončí někde smrtí.“

Když byla Nela mrtvá a následoval pohřeb a další organizační věci, tak Marie popisuje změnu svých reakcí. Od potřeby někam zmizet, odstěhovat se daleko, přes modlitby s rodiči, aby všechno zvládli, a verš, který má s to dobou spojený: *„bud' mi ochrannou skálou prostě...“*. Pak přišlo období, které Marie nazývá bagatelizační, kdy žila s tím, že Nela se má fakt dobře a všichni se zase potkají: *„s tím jsem tak nějakou dobu jako žila, že v tý víře, že, že prostě mi to tady nějak překousnem a pro ni je to dobrý“*.

Přes různé proměny, když by měla dnes popsat svou spiritualitu, tak se jedná o hledání odpovědí například na smysl modlitby. Kdy počátky popisovala, že se modlila odjakživa za svoje děti. Impulsem ji byla věta, kterou slyšela od táty: *„...jako my se o vás nikdy nemůžeme jako úplně postarat a že je vlastně hrozně dobrý se za vás ještě modlit, že nám prostě ještě někdo s váma pomáhá, nebo to jako parafrázuju. Takhle to neřekl, ale bylo mi jako z toho jasný, že on jako strašně věří tomu, že když se za nás modlí, tak že to je pro nás jako dobrý a může to nějak pozitivním směrem ovlivnit náš život. A já bych tomhle taky strašně ráda věřila, ale teď prostě nevim...“* Popisovala, jak hledá, za co se modlit, jak to má být. Zda může modlitba změnit, co se stalo, zda může Bůh ovlivnit, aby byla dcera zdravá. To jsou některé z otázek, které smrt Nely přinesla, a odpověď zatím Marie nezná. A snaží se uchopit svou víru, kterou popisuje, že ji do té doby vnímala jako danou a co s ní teď. Nechce věřit v to, že když se někdo pomodlí, tak se něco nestane, ale někdo třeba zapomene a něco se stane: *„Že prostě já se pomodlim za to, aby něco bylo takhle a někdo se za to nepomodlí a někomu se... jako že takhle to člověk přece nechce vnímat, takhle to jsem úplně samozřejmě zjednodušila.“* Popisuje, že se dějí náhody, které se dají vysvětlit nějakým Božím zásahem, ale jak potom vysvětlit, co se stalo. Proces, jímž teď Marie prochází, může směřovat ke spirituálnímu rozvoji

v tom smyslu, že skrze hledání odpovědí na otázky, může nalézt smysl. Pro běžný život si Marie z celé situace odnesla především to, že je zbytečné trápit se malichernostmi, rozčilovat se, když o nic nejde, neboť jsou důležitější věci. A víru popisuje jako smysl, o který se může opřít, i když hledá ještě mnoho odpovědí. Ve spirituální rovině popisuje přínos ve vědomí, že Bůh je.

K pojmům definovaným v teoretické části se váží některé úseky Mariina vyprávění.

Svoboda je patrná nejen v možnosti hledat a postupně nalézat odpovědi vztahující se k víře, k Bohu, k modlitbě či smyslu. Ale především na cestě vyrovnání se se ztrátou je významný moment potřeby odpuštění: *„...hrozně bych ráda dospěla do takového jako bodu, kdy bych fakt jako si řekla nebo dokázala prostě úplně jako stoprocentně přijmout něco, jako že si sama sobě odpustim a uvěřim, že Bůh mi odpustí.“* I když objektivně Marie i okolí ví, že nikdo nic nezanedbal, uvnitř sebe má Marie pocit viny, který nemá konkrétní obrys. Odpuštění nazývá procesem, jenž musí proběhnout a potřebuje čas, aby dokázala vše přijmout. Objevuje se v různých podobách, třeba i jako špatná myšlenka – výčitka, která se objeví, když řekne, že se mají spolu dobře. A pomáhá jí v tom příběh, který kdysi slyšela: *„bylo to v nějaký duchovní obnově, kterou mi převyprávěla moje maminka, a tam někdo říkal, že jako von si představuje náš život, nebo že jde si život představit jako obraz, kde si ho lidi jako krásně malují malují, potom jim tam někdo hodí kaňku nebo jim tam vznikne kaňka a že prostě ten zbytek jako, že je důležitý, jak se na tu kaňku zareaguje, že prostě buď se jí můžeme snažit nějak zaplácat a nebo z ní můžeme udělat součást toho hezkýho obrazu ...To mi přišlo jako hrozně krásný přirovnání, ke kterému bych prostě chtěla spět.“*

Vztahy jsou propojené celým Mariiným příběhem, od podstatných rodinných vazeb a vztahů, přes duchovní vztahy ve společenství, až po naplnění vztahu v manželství a s dětmi. Zároveň je velmi silný moment vztahu k Bohu, kterého vnímá, jako svou oporu: *„Buď mi ochrannou skálou prostě.“* Marie popisovala, že byla ve víře vychovaná, že nikdy nezažila pochybnost ve vztahu ke spiritualitě a

smrt Nely přispěla k hledání cesty k Bohu ve smyslu otázek a odpovědí, během kterých ten vztah dostává konkrétní obrysy, smysl a pojmenování.

Sama situace smrti Nely je plná emocí. Tybyly zřejmé nejen ze slov, ale i projevů během vyprávění. Emoce se projevovaly i na dalších rovinách, jako nejistota, beznaděj vyjádřená slovy: *„Jako, potom si pamatuju moment, kdy jsem měla pocit, že fakt tady nemůžem ani zůstat žít. To jsme tady seděli právě na zemi a ... co budem jako dělat, musíme se odstěhovat někam strašně daleko, prostě tady nemůžem ani bejt v tom bytě a tak.“* Bolest a smutek jsou zjevné a vypovídají o nich výše citované pasáže. Naděje, která provází i cestu smíření se se situací, je další Marií popsanou emocí. A základ, zřetelný, když vypráví o rodině, manželovi, dětech i Bohu, je láska, která může mít tu sílu společně zvládnout celou situaci: *„Potom přijeli i naši a vlastně jsme se všichni modlili spolu. A myslim že to bylo za to, abychom to jako všichni nějak zvládli.“* Marie při pohledu na životní křivku popisuje směsici emocí vnímaných současně: *„Jako asi jednak smutek, že tam chybí (Nela pozn. autorky), jednak možná zase trochu pocit viny jako za to, že to vlastně jde říct, že je to dobrý i s tím, když tam chybí asi tak a vlastně zároveň obrovská radost z toho, že tam jsou... že je vedle Bety a David a mě napadá, že je to dobrý.“*

8.3.5 Překvapivé momenty

Překvapivý moment vyprávění je spojen s pocitem viny vyvolané větou, kterou slyšela Marie v kostele: *„... že po smrti se dozvíme ty důsledky všech svých činů a od tehdy jsem se jako propadla asi ve všech směrech, jak jsem začla hrozně pátrat, a vlastně jsem se od toho nedokázala nějak odpoutat.“* Větu Marie vztáhla na sebe sama a začala pátrat po možných příčinách srdeční vady Nely. Měla velkou potřebu projít naprosto každý okamžik od početí až do porodu, zda něco neudělala špatně. Může to působit iracionálně, ale to nezmění fakt, že Marie s takto intenzivním pocitem žila a na každém kroku konfrontovala své jednání, zda nemohlo mít souvislost se srdeční vadou Nely. Ani lékařské zprávy a další vyšetření to nedokázaly zastavit. Souvislost s okamžikem, který dopomohl na situaci koukat jinak, bylo, když v Bibli Marie našla výše uvedenou větu, která

zněla trochu jinak: „...ale bylo tam napsaný, že budeme znát všechny úmysly, a né důsledky, a mě to úplně jako otočilo o sto osmdesát stupňů, protože jsem si říkala, no jo, ale ty moje úmysly ale byly vždycky jakoby dobrý. I když ten důsledek se třeba někde jako mohl prostě projevit špatně, ale ten úmysl je tam to základní. To mi hrozně jako pomohlo, no, tahle věta.“

Zpětně Marie situaci hodnotí s nadhledem, nevyčítá faráři, co řekl, spíše vnímá náročnost jeho situace, kterou ještě umocňovalo, že přišel po velmi oblíbeném předchozím faráři. Marie ho vnímala tak, že se moc snažil jim pomoci, s pohřbem i celkově. A celkově situaci hodnotí jako přínosnou s ohledem na budoucnost, tedy vše vnímá rozvojově: „Já zase jako já, zpětně si říkám, že je to pro mě asi dobře, že jsem tím jako prošla tehdy v tu dobu, že by se mohlo stát, že by mi to někdy došlo a že vlastně takhle jako vim, že že jako s těmahle věcma jsem už nějak srovnaná, třeba. Že se jako nebojím, že bych měla někde nějaký věci, který na mě v budoucnu vybařnou.“

9 ZJIŠTĚNÍ II. – ANALÝZA MEZI PŘÍPADY

V této části textu se budu věnovat analýze mezi-případy (across-case) a pokusím se tak poukázat jednak na společné prvky narací – tedy na jakousi zobecnělou naraci Marie, Hany i Davida, a to především z hlediska jednotlivých zlomových momentů. Toto tzv. druhé čtení, neboli také souhrnné výsledky analýzy³²⁷ (první čtení představuje, jak bylo uvedeno výše, jednotlivé narace, druhé čtení se je zkouší jistým způsobem integrovat), bude následně komentováno s ohledem na integrující pohled na změny v kontextu spirituality (viz také Obr. 4 na konci konceptuální části práce).

9.1 Souhrnná analýza (druhé čtení)

V rámci všech tří narací je možné identifikovat následující body, které v rámci změn či růstu spirituality byly pro všechny tři společné. Na definování bodů a posunů v naracích souvisejících se spiritualitou jsem se soustředila proto, že je v rámci tohoto postupu analýz (je-li realizován) typické, že se soustředíme pouze na ty momenty narací, které přímo odpovídají na položenou výzkumnou otázku³²⁸. Jako společné momenty ve vztahu k rozvoji / změnám spirituality lze určit z narací Hany, Davida a Marie následující³²⁹:

- Momenty spirituálního uvědomění
- Momenty mezi Ukotvením, Bricolage a Pochybováním
- Momenty míry otáčení a ustálení přesýpacích hodin

Základně lze jednotlivé společné body narací popsat tak, že v rámci prvního bodu (Spirituální uvědomění) dochází k přiznání sobě samému, že je spiritualita důležitou součástí života s určitým smyslem (až už tento bod časově zařazen do

---

³²⁷ ČERMÁK, Ivo a kol. 2013. Narativní analýzy. In ŘIHÁČEK, Tomáš – ČERMÁK, Ivo – HYTYCH, Roman a kol. Kvalitativní analýza textů: čtyři přístupy. Brno: MUNI Press, s. 75-104. ISBN: 978-80-210-6382-2., s. 94.

³²⁸ ČERMÁK, I. A kol. 2013.

³²⁹ Definování jednotlivých momentů je rozvedeno v podkapitolách níže

mladšího věku – 12 let u Hany – nebo dospělosti – necelých 30 let u Davida). Druhým bodem (Mezi vyjasněním, bricolage a pochybováním) je ustálení spirituality do určité podoby, ať už je tou podobou pochybování o tom, jestli a jak by spiritualita měla být součástí života, resp. v čem všem má reflektovaná spiritualita v naraci pravdu (David) či zda jde o ustálené pojetí křesťanské spirituality (Marie) nebo o bricolage (Hana). Posledním bodem, ve kterém jsou změny spirituality vázány na prožité úmrtí blízkého (manžel, dítě), je moment Otáčení přesýpacích hodin, kdy dochází k většímu nebo menšímu, metaforicky řečeno, přetáčení a přesýpání prvků spirituality s jejich následujícím ustálením v podobě velmi blízké původní spiritualitě popisované v naracích předchozího bodu.

Nyní se blíže zaměřím na jednotlivé body, jež je možné jako společné identifikovat v naracích Davida, Hany a Marie.

9.1.1 Spirituální uvědomění

Společným prvkem narací týkajících se spirituality je moment Spirituálního uvědomění. Tedy určité místo ve vyprávěném životním příběhu, ve kterém začala být spiritualita vnímána jako podstatná část života. Jak u Hany, tak u Davida mělo toto uvědomování v čase postupný charakter. Hana mluví o tom, že si *„postupně došla“* ke svému uvědomovanému pojetí spirituality. Ve svých 12 letech *„no jako začala nějaká jako vnitřní potřeba pocitu, že ten život jakoby má nějaký smysl“*. Přičemž vnímala vlastní rozhodnutí a postupné uvědomování spirituality: *„mě tam jako nikdo necpal. Jako já jsem měla vyloženě vnitřní touhu prostě nějak jako hledat“*.

Pro Marii, byť byla křesťanská víra integrální součástí její rodiny a tím také jejího života, byl moment uvědomění spojený s rozlišením odříkávání slov v modlitbách a zkušeností zážitku modliteb tzv. dětsky-přirozeným jazykem. Tedy rozlišení, resp. reflexe rozlišení, mezi formou (opakování slov) a obsahem (modlitby vlastním jazykem). Toto uvědomování vlastního specifického vztahu ke spiritualitě, resp. obsahu spirituality, pak Marie shrnuje do tvrzení, že najednou *„věřila, že to má velké smysl“*. I u Marie je ale možné mluvit o postupném

uvědomování a narůstání tak, jak začala být v kontaktu s těmi, kteří modlitby odříkávaly s ohledem na obsah, a nikoliv s ohledem na formu.

Oproti Marii i Haně lze Davidovu spiritualitu chápat jako hledání či pochybování, případně nejasnost, a to zároveň s prvky velkého otevření se vůči možnosti vpustit spiritualitu do svého vnitřního života. Vpuštění spirituality do vnějšího života bylo dáno tím, že David chtěl co nejvíce času trávit se svojí ženou, a tím také přijal spirituální rámce ve smyslu návštěv kostela a účasti na Bohoslužbách. David si na jednu stranu připouští, že i pro něj „*něco na tom je*“, a svůj vztah hledá přes vnější rámec „*budu chodit do kostela a uvidím*“.

9.2 Mezi ukotvením, bricolage a pochybováním

Druhý společným bodem z hlediska vývoje spirituality je nalezení určitého ustálenějšího tvaru či podoby spirituality. David, Hana i Marie jsou v tomto ohledu reprezentanty různých ustálení s ohledem na míru jednoznačnosti aplikování křesťanského rámce spirituality. Davidův postoj ke spiritualitě by bylo možné označit jako pochybování. Hany vztah jako bricolage (viz dále v části Zjištění III) a Mariin vztah jako ukotvením v křesťanském rámci spirituality.

David popisuje otevřenost vůči spiritualitě, která byla mezní pro bod Spirituálního uvědomění. I přes otevřenost vnímal vždy určité „ale“ a pochybnost o tom, jestli „*přestoupím*“, jestli „*se nechám pokřtít*“. Toto pochybování vyjadřuje v naraci i tím, že popisuje, jak „*jsem tam nechodil jen tak prostě jenom, abych tam dělal doprovod*“. Ve vyprávění zdůrazňuje svoji otevřenost vůči spiritualitě a popisuje v příběhu, jak „*o tom přemýšlí, co slyší v tom kostele, a říká si, jestli opravdu není něco jako mimo tenhle svět, ale vždycky je tam nějaký to ALE*“.

Hana si vytvořila vlastní představu o tom, jaký obsah pro ni spiritualita má. V rámci svého pojetí spirituality kombinovala různé spirituální rámce, tedy kromě křesťanské spirituality i spirituality jiné. Tím by bylo možné Hany spiritualitu označit jako brikoláž, tedy jakési spojení více spiritualit dohromady bez jasného

vnitřního pojítka³³⁰ či terminologií, kterou využívá Kriby - remix³³¹. Hana mluví na jednu stranu o „*desateru příkázání*“ či o tom, že „*prostě fakt jsem jako vždycky věřila v Pánaboha*“. Na stranu druhou pak o tom, že lidi vnímala také „*jako cizopasníci tady na tý planetě*“ a o hledání „*přes nějaký jako lidi šamany*“.

Marie mluví o křesťanském rámci, ve kterém vyrůstala, a následně také o uvědomění vlastního vztahu ke křesťanské spiritualitě. Stále je to ale vymezený prostor spirituality, jenž zůstává ukotven v křesťanství. Velmi krátce pak Marie definuje svoji spiritualitu v této fázi života jako „*spojenou asi prostě jako s vnitřním povídáním s Bohem. Nebo povídáním Bohu spíš, aby byla přesná*“.

9.3 Míra otáčení a ustálení přesýpacích hodin

Posledním společným bodem v naracích je bod Otáčení a ustálení přesýpacích hodin. Metafora přesýpacích hodin je využita z toho důvodu, že ve všech třech naracích, bez ohledu na počet přetočení a změn, dochází k ustálení ve stejném spirituálním rámci, jenž je v naracích popisován ve fázi předchozí. Míra těchto přetáčení a potenciální náročnosti či dočasných změn ve spiritualitě se pak zdá, že se odvíjí od míry předchozího ukotvení v jednom jasně definovaném rámci.

Davidova spiritualita před zážitkem úmrtí dcery vyznívala v naracích jako pochybování. Ve chvíli úmrtí dcery se v Davidově naraci objevuje výrazné otočení od přimknutí ke křesťanské spiritualitě, přes její celkové odmítnutí po ustálení se na pochybování. David mluví o tom, jak ve chvíli, když už zřejmě byla dcera mrtvá, „*prosil Pána Boha, aby aby udělal to, aby ji zachárnili*“. Následující dny ale „*jsem si říkal, ne, nic takového prostě není, žádnéj Bůh neexistuje*“. Toto přimknutí a odmítnutí se následně pootočilo do předchozí podoby spirituality. David v tomto významu říká, že „*spousta lidí věří v Boha a já bych byl rád, kdyby byl*“. Nicméně tím si jistý není a stále popisuje svoji spiritualitu jako pochybování, když sděluje,

---

³³⁰ DEVENISH-MEARES, Peter. 2018. A Newer Form of Psycho-Spiritual Detachment to Support Those Suffering at Work. *Journal of Spirituality in Mental Health*, 20, 2, 140-166. ISSN: 1934-9637; HAULE, John R. 1986. Integrating Psychology and Theology with Bricolage. *Journal of Psychology and Theology*, 14, 4: 278-281. ISSN: 0091-6471

³³¹ KIRBY, Danielle. 2014. Fantasy and Belief: Alternative Religions, Popular Narratives, and Digital Cultures. London: Routledge. ISBN: 978-1-908049-23-0, s. 121.

že „*to není pořád tak, že bych prostě 100 % věděl a byl o tom 100 % přesvědčenější*“. Aby pro sebe mohl přijmout křesťanskou spiritualitu zcela, tak by ono 100 % přesvědčení potřeboval pociťovat.

Hana svoji spiritualitu popisovala v naraci jako remix, či bricolage, křesťanství a dalších směrů. Stejně tak v rámci této fáze, či resp. tohoto bodu v naraci, Hana mluví o intenzivním kontaktu s křesťanským pojetím spirituality. Mluví o tom, jak „*chodila do té obce křesťanů*“, kde „*byla jako na bohoslužbě a vlastně jsem tam vždycky jako slyšela něco, co se mě jako hrozně dotklo*“. Stejně tak mluví o pocitu, „*že prostě tam musím jít jako znova a prostě vysypat ho (manželův popel) do keltskýho hradiště*“. Oboje dvoje popisuje tak, že se tyto prožitky „*zintenzivnily*“. V rámci spirituality navíc mluví o tom, že zažitím úmrtí manžela došla k hlubšímu pochopení modlitby Otče náš. Zároveň hovoří o tom, že její „*vztah k Bohu*“ stále hledá. „*Hledám ho. A myslím, že ten, kdo ho nalezne v pravém slova smyslu, tak je prostě zaplaven všeobjímající láskou, a to je prostě asi jako ten Bůh*“. Oproti předchozí fázi, kterou například z hlediska modliteb popisuje tak, že využívala modlitbu jako nástroj prosby, v této fázi vnímá tak, že se „*snažím prohlubovat nějakou podporu a vděčnost*“, a v naraci nemluví o prosbách či prosebných modlitbách. Z hlediska modliteb je ono přetočení přesýpacích hodin v naraci Hany patrné. Zatímco v předchozím pojetí spirituality byl vztah popisován v naraci jako prosby Hany směrem k Bohu (tedy zezdola nahoru), v rámci nového, či resp. inovovaného uchopení spirituality, mluví Hana o podpoře, která je jí dána Bohem (tedy shora dolů).

Marie oproti Davidovi i Haně popisuje, že v rámci spirituality nedošlo k velké změně. Zmiňuje, že „*tedy v té rovině jsem se jako nějak dokázala nahodit mnohem dřív*“. Zároveň proklamuje v naraci, že neměla nikdy potřebu přehodnotit rámec spirituality. Popisuje, že si „*nikdy nepřipustila tu možnost, že by to tak nebylo. Jo, jako že jsem fakt nikdy si vlastně nezpochybnila to, nebo mě to třeba nenapadlo*“. Takto Marie v naraci zdůrazňuje, že v posunu ve spiritualitě nedošlo. Metaforicky řečeno, k přetočení přesýpacích hodin u Mariiny spirituality nedošlo. Její zásadní prvky, tak jak je v naraci popisuje, zůstaly zachovány. Jak víra v to, že Bůh je, tak

víra v to, že je možné se setkat s blízkými mrtvými, tak stejně tak důležitost obsahu modliteb zůstala tedy pro Marii stejná.

Výše popsané rozdíly mezi jednotlivými změnami spirituality mezi Marií, Hanou a Davidem pak ilustrují výše uvedené tvrzení, že na míru změn, tedy míru onoho přesýpání, přetáčení hodin má v naracích vliv míra ukotvení spirituality v jasném rámci. Z důvodu potenciálních alternativních interpretací tohoto tvrzení je ale nutné připomenout, že narativní analýza nesleduje realitu jako takovou, ale realitu vyprávění – tedy toho, jak a o čem je vyprávěno. Sleduje se proto nikoliv pravda zjevná či změřená³³², ale pravda narativní³³³.

---

³³² KAŇÁK, J., RACKOVÁ, B. 2020.

³³³ CHRZ, V., ČERMÁK, I. 2011.

10 ANALÝZA OBLASTÍ SVOBODY, VZTAHŮ A EMOCÍ

V předchozí části jsem popsala společné body, které je možné najít v rámci jednotlivých narací. Nyní se zaměřím na aspekty spirituality – svobodu, vztah, emoce – které jsou využity pro reflektování spirituality v teoretické části tohoto textu.

10.1 Svoboda

Svoboda, tak jak zaznívala například v příběhu Hany, měla velkou souvislost s možností rozhodnout se bez hodnocení, nátlaku. Ať již se jednalo o prvotní okamžiky, kdy se rozhodla pro víru a začala docházet do kostela, nebo se to týkalo rozhodnutí odejít z domova. Po smrti Petra si začala klást otázky, nakolik měl svobodu ve vztahu Petr a že ho musí nechat odejít, aby i on mohl být svobodný. Tyto momenty jsou zřejmé v rituálech pohřbu či zádušní mše. Přes hluboký pád, který přinesla Petrova smrt, se dostala k tomu, že aby mohla jít dál, potřebuje odpouštění a pokoru, což jsou momenty se svobodou v tomto příběhu úzce spjaté. Potřeby hledat smysl a možnost rozhodnout jsou ve vyprávění Hany doplněny o důležitost emocí a vztahu. Ty chápe jako ukazatele cesty. Stejně tak podstatný je respekt okolí k jejímu rozhodnutí.

David potřeboval svobodně se rozhodovat při hledání cesty k zemřelé dceři a následně k Bohu. Ač svobodu přímo nepojmenoval, na rozdíl od první respondentky pojmenovával jako velmi svazující a problematickou organizovanost v otázkách víry, popisoval ji jako ponižující a měl velkou touhu a potřebu moci se rozhodovat sám. Smrt Nely pro něj byla klíčovým momentem v procesu hledání cesty k víře; ač o ní uvažoval již dříve, až po její smrti začal intenzivně hledat.

Marie měla spiritualitu vnímanou a žitou od mala a víra v Boha jí přišla samozřejmá. Nikdy o Bohu nepochybovala a ani v náročných životních momentech, třeba při onemocnění otce, ji nezpochybnila. Až smrt dcery otrásla představou víry jako takové a potřebovala svobodnou cestu, kdy může hledat a postupně nalézat odpovědi, smysl. A především potřebovala svobodu, aby mohla začít pracovat,

přijímat subjektivně vnímanou vinu, kdy došla do momentu potřeby odpuštění. Ač samo slovo svoboda v rozhovoru nezaznělo, opakovala se slova k potřebám a možnostem se rozhodovat a hledat.

10.2 Vztahy

Pro Hanu byly vztahy od mala podstatné a smrtí Petra začala pochybovat o své roli, začala hledat své limity. Sociální kontakty pro ni byly velmi důležité, zároveň začala pochybovat, zda dostatečně naslouchá okolí, jak moc je direktivní ve vztazích. Při hledání cesty k optimálním vztahům se objevila velká potřeba pokory, a to nejen ve vztahu k zemřelému Petrovi, ale třeba i k matce, s níž má problematický vztah. Podstatou hledání jsou nejen vztahy k lidem, ale také k sobě, Hana sama hovoří o potřebě odpustit sama sobě, aby mohla chtít odpuštění od druhých, a velkou úlohu hraje Bůh, kterého má spojeného s naplněností a láskou.

David popisoval jako velmi náročné období rozpad rodiny, o to důrazněji opakovaně mluvil o vztahu se ženou i její rodinou a jejich dětmi. I cestu hledání víry, kterou má spojenou se spiritualitou, má provázanou se svou ženou Marií, kdy tento vztah mu pomáhal formulovat otázky a hledat. Důležitý okamžik zamyšlení byl, když mluvil hypoteticky o tom, kdyby zemřela nikoli druhá dcera, ale ta první, kdyby jiná nebyla, jak by svět ztratil smysl. Kdy smysl života vidí v dětech. A zároveň moment, který na své cestě hledá, je právě vztah k Bohu, k víře. V té vnímá možnost zase se setkat se zemřelou dcerou.

Marie celé vyprávění začala povídáním o rodinných vztazích a její potřebě sdílet s lidmi své prožitky. Vztah k Bohu popisovala od dětství jako nezpochybnitelný, nikdy nezaváhala, že by něco bylo jinak. Zároveň modlitbu, kterou směřovala k Bohu, od mala žila ve společenství, a tato potřeba je patrná v celém příběhu, ať již při modlitbách v dětství se sestrou, s kamarády na farních akcích či po smrti Nely, kdy společná modlitba s rodinou jí pomáhala věřit, že vše zvládnou. Smrt dcery nezměnila potřebu vztahů, ale změnila pohled, ve vztahu k lidem se netrápí řešením nepodstatných věcí a ve vztahu k Bohu se změnilo pouze to, že hledá smysl toho, co se děje.

10.3 Emoce

Smrt manžela mimo to, že způsobila šok, je provázena spoustou emocí. Ve vztahu ke spiritualitě je emoční prožívání a vývoj zajímavým momentem. Hana popisovala jako jednu z prvních emocí ve vztahu k Bohu strach zažívaný z pocitu vlastní nedostatečnosti, vlastního provinění. Při hledání skrze různé pocity viny, Hanou nazývanými temnými stránkami (které přijala jako svou součást), našla cestu k odpuštění, a tedy i k dalším emocím spojeným se spiritualitou. Těmi jsou především odpuštění, naplnění, pokora a láska.

David od počátku o sobě říká, že je hodně racionální, a v projevech během vyprávění se emoce snaží mít pod kontrolou. Ve vztahu ke spiritualitě jsou hodně spleťté v souvislosti se smrtí Nely, kdy kromě hlubokého smutku ze ztráty dcery je vůči Bohu na začátku zloba, odmítnutí, pocit zrady, ztráty iluzí. Postupem času docházelo díky dalším otázkám a hledání k proměně vnímání, začala se objevovat naděje a s ní spojená i radost a pocit štěstí. Důležitým momentem je popis zvýšené Davidovy senzitivity k utrpení a bolesti druhých a zároveň jeho osobního nastavení, že když je člověku hodně smutno, je pochopitelné, že pláče.

Marie smrt Nely popisovala z hlediska prožívání ve vlnách, kdy na začátku byl šok a moc si toho neuvědomuje, jen ví, že fungovala racionálně. Pocit, který se tam kromě smutku objevil, byl strach o manžela, zda nezavrhne Boha, když neudělal zázrak. Ve vztahu ke spiritualitě se krátce po smrti dcery objevila nejistota, bolest, smutek a postupem času nabývala jistotu, že to zvládnou a že nejsou sami. Velmi intenzivně prožívala a dodnes se někdy vracejí pocity viny. S postupem času, kdy hledala odpovědi, začala cítit naději v odpuštění a na životní rovině se mísí smutek i radost dohromady. Chtěla by si být jista vírou, že i kdyby nějakou chybu udělala, že jí Nela i Bůh odpustí.

Je pochopitelné, že při zpracování smrti blízkého člověka ve vztahu ke spiritualitě se nemohou oddělovat jednotlivé úrovně. Zároveň je velmi zajímavé si všimnout, jak specifické vnímání spirituality má každý člověk a jak se vyvíjí v souvislosti s krizovou situací, jakou je smrt blízkého člověka. Překvapivé momenty, které dokreslují každý příběh zvlášť, je možné vnímat jako nadstavbu,

protože tyto momenty umožní nahlížet příběh ještě ze specifických úhlů, díky kterým je možné obohatit čtenářův pohled o specifickou zkušenost.

Spiritualita je subjektivně vnímaná a žitá zkušenost, jejíž pestrost je možné sledovat i na výše popsaných třech příbězích. Změna vnímání spirituality v souvislosti se smrtí blízkého člověka je předpokladatelná a díky hloubce vyprávěných příběhů je možné sledovat specifický vývoj u každého respondenta. Je podstatné ještě zmínit, že Hana při popisování životní křivky a spirituality měla snahu vyprávět příběh chronologicky, příběh měl jasnou stavbu a zároveň se roviny životního mezníku a spirituality velmi přirozeně potkávaly. David pečlivě odděloval, začal vyprávěním životních milníků a následovalo povídání o spiritualitě dle jednotlivých milníků, respektive především ve vztahu ke smrti Nely. Marie v úvodu také oddělovala životní křivku a spiritualitu a postupem vyprávění, když jsme se dostaly k detailnějšímu popisu úmrtí Nely, to začínalo být spojené, podobně jako u Hany.

11 ZJIŠTĚNÍ III. – TEORETICKÁ REFLEXE DRUHÉHO

ČTENÍ (ANALÝZA MEZI-PŘÍPADY)

V poslední části prezentace zjištění, resp. jednotlivých narácí, se zaměřím na možnou teoretickou reflexi výše popsaného. Budu přitom vycházet z teoretické části předkládané práce, a především pak ze shrnujícího rámce v Krátkém shrnutí (poslední kapitola teoretické části práce).

Tabulka 4: Spirituální rozvoj v narácích

	SPIRITUALITA PŘED	SMRT	SPIRITUÁLNÍ STŘETÁVÁNÍ (popis)	SEPARACE/ZKOUMÁNÍ/ TRANSFORMACE	NOVÁ SPIRITUALITA
Hana	Vlastní uvědomění Prosby vzhůru (↑) Brikoláž Vlastnit víru z první ruky (Willett)	Není v narácích specificky artikulována, či popisována. Zároveň hodnocena jako moment, ve kterém se obrátil vyprávějším svět.	Zintenzivnění kontaktu s některými prvky spirituální roviny	Homa: není definováno Změny spirituality částečné – z hlediska prohloubení a intenzity	Brikoláž s prohloubeným vztahem skrze utrpení Dáno shůry (↓) Propojování pravdy a života (Willett)
David	Kontakt přes vztah Hledání (↔) – vyrůst dohromady (Willett)		Rychlé vystřídání změny vztahu – přimknutí, odpoutání, návrat	Homa: na sebe navazující (1) Transformace (2) Separace (3) Zkoumání Změny spirituality značené	Stejně jako před úmrtím dcery Hledání (↔) - vyrůst dohromady (Willett)
Marie	Vzájemní povídání (↑), resp. povídání (↑) Vlastnit víru z první ruky (Willett)		Ke spirituálnímu střetávání nedošlo. Návrat k předechozí variantě spirituality. Obohacení o naději v naráci.	Homa: není definováno Zátěž procesu změny 1/3 (nejdříve jsem se z toho nějak)	Vzájemný vztah (↑) se zdůrazněnou nadějí Propojování pravdy a života (Willett) Ve vztahu pak hypoteticky Poražení nepřátel (Willett)

Zdroj: autorka

11.1 Spirituální rozvoj v reflexi teoretických koncepcí

Jak je z předechozí části patrné, u všech třech komunikačních partnerů, kteří popisovali svoje příběhy změny či rozvoje spirituality v kontextu krize ze ztráty

blízkého člověka, tedy v kontextu truchlení, k výrazným ani zásadním změnám v pojetí spirituality nedošlo – tedy v jednotlivých naracích komunikačních partnerek a komunikačního partnera. Nicméně z hlediska teoretických reflexí lze mezi spiritualitou před zažitým úmrtím a ustálenou spiritualitou sledovat určité posuny u Marie a Hany. U Davida je zase patrné výrazné spirituální střetávání před navrácením se k původnímu pojetí a uchopení spirituality.

Tabulka 4 základně prezentuje posuny ve fázích spirituality před úmrtím a novou spiritualitou, stejně jako popis spirituálního střetávání a fází spirituálního rozvoje dle Homa. Postupně se tak budu věnovat vnímaným posunům v kontextu teoretického uchopení dle Willett. Následně pak reflektovat narace pohledem teorie Homa a dalších teoretických pohledů. Před samotnou teoretickou reflexí je ale potřeba říci, že není zcela možné analyzovat všechny aspekty pojetí smrti z hlediska navrhovaného Modelu posvátně-sekulární smrti a truchlení. Smrt je artikulována jako zásadní a přerušující a velmi intenzivní moment. Nejvíce se blíží pojetí body-soul modelu, ve kterém je smrt předpokládána pro tělo, ale nikoliv pro duši³³⁴. Všichni tři komunikační partneři v podstatě o zachování duše mluví. Jak Marie, pro kterou je tento aspekt integrální součástí víry, tak Hana, která několikrát explicitně o manželově duši mluvila, tak v podstatě také David, jenž zachování duše dcery předpokládá jako možnost pro vlastní existenci. V tomto ohledu je reflektováno napětí mezi konečnou a finální smrtí a smrtí jako fází s tím, že se komunikační partneři přiklánějí k Smrti jako fázi.

11.1.1 Reflexe v kontextu tezí Willett

Jak již bylo výše řečeno, v samotných naracích není změna příliš patrná. Jak Hana, tak David a Marie v podstatě popisují spiritualitu před zažitým úmrtím a po něm shodně – tedy ve svých podstatných základech. U Hany a Marie by bylo možné ale sledovat změny v teoretickém konceptu dle Willett³³⁵. Spiritualita před zažitým úmrtím blízkého by byla pro obě charakterizovatelná v naracích, jako cesta k fázi Vlastnit víru z první ruky. Jak Hana, tak Marie mluvily o nalezení

---

³³⁴ Srov.: GRISEZ, G. 2002; PIEPER, J. 1969.

³³⁵ WILLETT, D. 2010.

osobního vztahu, pochopení (pro ně samotné, byť pro každou jinak) osobní a obsahové roviny spirituality. U obou dvou lze v naracích identifikovat to, co Willett označuje jako „*vlastní rozhodnutí spíše než následování nepromyšlené poslušnosti konformity*“³³⁶.

Hana posun k fázi Propojování Pravdy a života popisuje v naraci poměrně jasně a explicitně, když hovoří o tom, že „*jsem prostě tady vlastně poprvé v životě, jako když jsem odříkávala ten Otčenáš, kterej už jsem odříkávala v tom životě tisíckrát, a tak jako prostě bez toho, aniž bych jako do hloubi duše jako pocítila, co ty slova vlastně znamenaj. Tak jsem najednou akt jako pochopila, jako co v té modlitbě je a prostě cítila jsem, jak když na mě, nade mnou drží prostě něco ochrannou ruku*“. Willett v tomto kontextu mluví o možnosti vnímat právě tyto zážitky, o nichž mluví v naraci Hana, jako zkušenost dotknutí se Bohem a dotknutí se Boha (resp. prožitek onoho bližšího a intenzivního kontaktu)³³⁷.

Mariiny narace nejsou ve vztahu k teoretickému konceptu Willett tak explicitní či jasné. I v jejím případě ale lze předpokládat posun uvnitř zachovaného rámce spirituality, a to od fáze Vlastnit víru z první ruky (stejně jako u Hany) po fázi Propojování Pravdy a života (v osobní rovině) a Poražení nepřátel spirituálního růstu (ve vztahu k manželovi). Propojování Pravdy a života je totiž jako fáze charakteristická také tím, že si věřící zažije nejen podporu a požehnání od Boha, ale také náročné a zátěžové situace a chvíle, ve kterých může být víra / spiritualita zpochybněna či je vystavena otázkám. Směrem k vlastní spiritualitě tuto změnu ústící do naděje popisuje Marie tak, že z počátku vnímala spiritualitu jako „*vnitřní povídání s Bohem*“ a následně pak jako „*prožívání té vlastní víry se řadou pochybností, ale v první řadě prostě s nadějí*“. Ony pochybnosti, které se v naraci před úmrtím dcery neobjevují, lze chápat jako výsledek vlivu tak závažně vstupující situace do Mariina života.

Ve vztahu k manželovi pak Marie mluví o tom, že zažívala „*strach, aby to jako nebyla situace, která (manžela) navždycky odstřihne od té víry, protože se tady jako modlí za to, aby ji Bůh zachránil, ale ona už je mrtvá, takže přece se nedá nic*“

---

³³⁶ WILLETT, D. 2010. ..., s. 94.

³³⁷ WILLETT, D. 2010.

dělat“. Právě ono obrácení se směrem k faktorům, které mohou ohrozit přijetí a prožívání spirituality, definuje Willett jako podstatnou pro fázi Poražení nepřátel spirituálního růstu³³⁸. Marie sama tak toto obrácení se proti faktorům, které mohou ohrozit prožívání spirituality, pro sebe nezažívá. Zároveň si jej ale uvědomuje ve vztahu ke svému manželovi, čímž se do narace tato fáze dostává. Marie popisuje kontakt s obavami, kontakt s touto fází rozvoje či změn spirituality.

Byť je propojování růstu či změn spirituality u Marie a Hany (u Davida k posunu v pohledu teorie Willett nedochází, protože není zcela ztotožněn se spirituálním rámcem) s ukřižováním Ježíše Krista poměrně dost rizikové, vnímám jako vhodné jej ale i proto základně okomentovat. To, co lze jako rizikové označit, souvisí na jedné straně s implikací následujícího tvrzení do života konkrétních lidí (v tomto případě Marie a Hany). Na straně druhé pak s povahou dat. Z hlediska prvního zmíněného rizika je potřeba upozornit na „*chybu v úsudku*“³³⁹, stejně jako na potenciální toxicitu teologie³⁴⁰. Spojování individuálně prožité smrti blízkého se smrtí Ježíše Krista totiž může vést v důsledku k tomu, že je toto vnímání a spojování nuceno lidem, kteří jej ale nevnímají a nezažívají. Může pak hrozit bagatelizací utrpení a v posledku vést k tomu, co je označováno jako nedovolené truchlení – tedy stav, v němž normy okolí, či společnosti, neumožňují takový prožitek truchlení, jenž by byl pro daného truchlícího bytostný a potřebný³⁴¹.

Druhá námitka či riziko, vychází z povahy dat. S ohledem na zaměření výzkumu a textu práce totiž nelze tvrdit, že by byl spirituální rozvoj směrem k osobnějším přijetí víry možný jen skrze takto závažnou zkušenost v životě. Čímž se ale dostáváme k oné krátké reflexi možné interpretační souvislosti mezi významem smrti Ježíše Krista na Kříži pro lidstvo a jeho víru či spiritualitu a významem smrti blízkého člověka pro spiritualitu jednotlivce. Novello³⁴² popisuje model substituce smrti Ježíše Krista, jenž v důsledku tvrdí, že smrtí Krista, respektive odevzdáním se smrti, přinesl Ježíš Kristus lidstvu to, co by si jinak lidé

---

³³⁸ WILLET, D. 2010.

³³⁹ MAXWELL, P., PERRINE, J. 2016. ...s. 179.

³⁴⁰ DANIEL, T. 2019.

³⁴¹ KAŇÁK, J., RACKOVÁ, B., STRETTI, S. 2020.

³⁴² NOVELLO, H. 2011.

sami zajistit nemohli. Především v naraci Hany jsou patrné momenty, v nichž popisuje spirituální zážitky, které nejsou výsledkem přemýšlení či osobního rozhodnutí, ale zážitkem spojeným se smrtí manžela. Hana tak popisuje, jak „*jsem viděla (manžela), které mi prostě sedí oblečené stejně, jako jsem ho tam našla den před tím na provaze, sedí naproti mně, kouká na mě, já s ním mluvím*“. Tyto zážitky pak přivedly Hanu k tomu, „*že prostě fakt ty duše existují*“.

11.1.2 Reflexe v kontextu tezí Homa

Je to právě narace Davida, kterou lze vnímat také v kontextu reflexe tezí Homa³⁴³. Pohledem tohoto teoretického konceptu je možné v naraci Davida popsat v relativně krátké době na sebe navazující tři fáze popisované Homem. Oproti jeho vymezení ale nenásledují fáze v předpokládaném pořadí. David ve vztahu ke své spiritualitě a jejímu obsahu mluví o fázích v následujícím pořadí: Transformace – Separace – Zkoumání. David ve své naraci nejprve popisuje přimknutí k víře v Boha v kontextu modliteb za záchranu dcery (Transformace – nalezení vztahu). Následně pak mluví o tom, že prožitek úmrtí přivedl Davida k zamítnutí či zavržení spirituality ve smyslu důkazu, že Bůh neexistuje (Separace – odloučení od předchozího). Výsledně se pak ale vrací (tak jak je popsáno ve fázi Míry otáčení a ustálení přesýpacích hodin) k hledání či pochybování, což by bylo možné vnímat jako fázi Zkoumání (hledání vztahu s Bohem a obsahu spirituality).

Fáze, jak je David popisoval ve své naraci, tak neodpovídají předpokládanému vývoji formulovanému Homou³⁴⁴. To lze na jedné straně připsat odlišnému rámci časového hlediska v interpretaci. Při dlouhodobějším pohledu by bylo možné v podstatě uvažovat o fázi Otevřenosti a zkoumání, ze které David v důsledku nevystoupil. Lze totiž uvažovat nad prožitými krajnostmi (přimknutí k Bohu – odmítnutí Boha) jako nad dvěma extrémy, skrze které také David hledá (zkoumá) podobu vlastní spirituality. Na stranu druhou ale Homa toto zkoumání v extrémech (z hlediska prožitého přináležení a odmítnutí) zcela nepředpokládá. Je tak tedy možné předpokládat, že pro některé lidi budou v krizi jednotlivé fáze

---

³⁴³ HOMA, I. 2013.

³⁴⁴ HOMA, I. 2013.

zažívány do jisté míry překotně (David mluví o rozmezí několika dnů) a bez předem určeného pořadí.

11.2 Teoretická reflexe konkrétních aspektů narací

Výše jsem představila teoretickou reflexi narací týkajících se růstu / změn spirituality. V následující části textu se zaměřím na některé aspekty narací, které nejsou typické pro všechny komunikační partnery, případně se nevztahují k celému procesu změn spirituality. Takto se blíže zaměřím na vliv církve v kontextu spirituálního růstu tak, jak jej popisovali David, Hana a Marie. A stejně tak na koncept spirituální bricolage, jenž je přítomný především v naraci Hany.

11.2.1 Církev jako možný vztahový bod

Pro Hanu i pro Davida hrála v rámci jejich narací církev výrazný vliv z hlediska bodu, k němuž se v rámci svého vyprávění vztahují. Pro oba dva ale byla jakýmsi referenčním bodem, který zároveň v různé míře ne/akceptovali pro vlastní pojetí spirituality. Pro Davida byla církev bodem přijatým společně se vztahem se ženou a k němuž se rozhodl vztáhnout jako k možnému prostoru, který může zkoumat, může ho zkoušet přijímat a může zkoušet reflektovat obsahy v něm nabízené. Popisuje tuto možnost reflektovat obsahy prezentované v církvi jako postupné přijímání: *„na začátku jsem to moc něk extra neprožíval a nevnímal, ale čím častěji tam člověk chodí, tak tím víc do toho proniká“*. Stejně tak Hana mluví o církvi jako o místu, ke němuž se vztahovala různými způsoby, ale které ve své naraci neoznačuje jako zásadní prvek vlastní spirituality.

Naraci Davida i Hany je možné vnímat v kontextu tezí o spirituální revoluci, jejímž jedním z dopadů je odlišování církve (jako místa setkávání a přináležení) od spirituality (vyjádřené jako sada přesvědčení). Jak naraci Hany o spiritualitě, tak Davida, je možné (byť u Hany jednoznačně více) vnímat jako příklad spirituality jako sady přesvědčení. Pokud ale platí, že je současné pojetí spirituality možné vnímat právě více jako *„vzorce přesvědčení a víry (beliefs)“* a podstatně méně jako

„vzorce *participace*, či *přináležení*“³⁴⁵, pak je ale stejně tak nutné konstatovat, že z hlediska Davida a Hany je to onen vzorec *participace*, jenž je podstatný pro formování vzorců přesvědčení, tedy vlastní spirituality.

Pro Davida je to právě *participace* na církevních aktivitách, která mu umožňuje se vztahovat ke spiritualitě z hlediska nejen svého vlastního uchopení, ale i přemýšlení nad tím, jestli může křesťanskou spiritualitu přijmout za svou. Hana nejprve popisuje církev jako rámec, od něhož se oddaluje, jenž jí byl nepříjemný. Následně po smrti manžela ale jako prostor, ve kterém nacházela podporu pro vlastní vnitřní svět.

Možným důvodem toho, že církev jak pro Hanu, tak pro Davida hrála roli tohoto referenčního bodu lze spatřovat také v tvrzení, že přílišný akcent na individuálně pojaté spirituality „*je křehkou podporou pro důležitá rozhodování*“³⁴⁶. David tak například ve své naraci důležitost rozhodování o spiritualitě zdůrazňuje potřebou být si 100 % jistý tím, že věří, a to jak pro sebe, tak případně pro účely křtu.

11.3 Spirituální bricolage

Popis spirituality, který ve své naraci realizuje Hana, odpovídá pojetí spirituality jako bricolage / bricoláže. Tedy tvaru spirituality sešitého (někdy je používán termín *patchwork*³⁴⁷) z různých spirituálních zdrojů. Pro Hanu to je kromě křesťanství pak také jistý druh šamanství či orientace na původní pohanská náboženství. Toto pojetí spirituality vykazuje také prvky de-kontextualizace³⁴⁸ jednotlivých spiritualit, jež se v případě křesťanské spirituality projevuje

---

³⁴⁵ FRANCIS, Leslie, WILLIAMS, Emyr, ROBBINS, Mandy. 2008. Church Attendance, Implicit Religion and Belief in Luck: The relationship between conventional religiosity and alternative spirituality among adolescents. *Implicit Religion*, 11, 3, 239-254, ISN: 1743-1697, s. 240.

³⁴⁶ GIORDAN, Giuseppe, PACE, Enzo. 2012. Introduction: Mapping Religion and Spirituality in a Postsecular World. In PACE, Enzo, GIORDAN, Giuseppe (Eds.). *Mapping Religion and Spirituality in a Postsecular World*. Leiden: Brill, 1-8, ISBN: 978-9-004-230224, s. 2.

³⁴⁷ HILL, Lisa. 2001. The hidden theology of Adam Smith. *European Journal of History of Economic Thought*, 8, 1, 1-29. ISSN: 0967-2567

³⁴⁸ ALTIGLAS, Véronique. 2014. *From Yoga to Kabbalah: Religious Exticism and the Logics of Bricolage*. Oxford: Oxford University Press., ISBN: 978-01-9999-7633, s. 64.

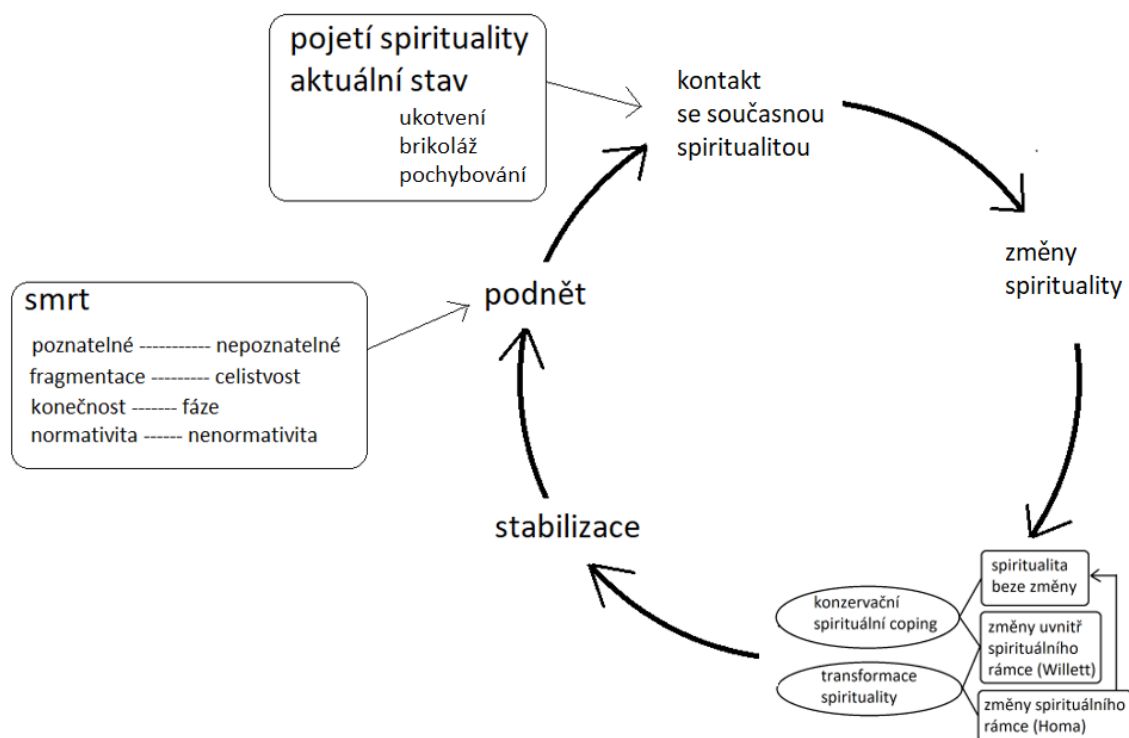
vnímáním církve jako vztahového bodu a nestabilním vztahem k církvi jako takové. V tomto procesu de-kontextualizace jsou tak jednotlivé prvky spirituality vyjmuty z celkového rámce, který není zachován.

Jak popíši v závěru, v rámci reflexe praktických implikací zde prezentovaných zjištění stává se na jedné straně sice brikoláž možnou oporou, zároveň však jsou projevy odlišné od těch projevujících se před zažitým úmrtím, což může působit jako zdroj potenciálního stresu, resp. zdroj menšího fungování v kontextu společenského.

12 ZÁVĚR

V rámci předkládané práce jsem si kladla otázku: „*Jak lidé, kterým někdo blízký zemřel, popisují změny spirituality v kontextu krize vyvolané touto ztrátou?*“ Tato otázka navazovala především na to, že na jedné straně v kontextu křesťanské teologie chybí dostatečná vodítka pro uchopení truchlení, protože vnímat složitost truchlení jako „chybu v úsudku“ se ukazuje jako nedostačující i uvnitř teologického diskursu³⁴⁹. Na straně druhé i v kontextu sociálních věd absentuje individuálněji zaměřený narativně orientovaný popis změn či rozvoje spirituality v návaznosti na zažívané truchlení³⁵⁰. V této části práce bude reflektována odpověď na položenou výzkumnou otázku a také následně zvážení možných praktických implikací, ať již do roviny teologické, tak do roviny pomáhajících profesí.

Obrázek 9: Model spirituálního rozvoje v kontextu ztráty – revidovaná verze

Zdroj: autorka

³⁴⁹ MAXWELL, P., PERRINE, J. 2016. ..., s. 179.

³⁵⁰ Viz např. popis vlivu spirituálního copingu u PARGAMONT, K. 2006.

12.1 Změny spirituality v kontextu krize

Jak jsou tedy jednotlivými výše uvedenými aktéry popisovány změny spirituality s ohledem na prožitou krizi úmrtí blízkého člověka? V návaznosti na výše uvedené teze lze říci, že truchlící popisovali změny spirituality (resp. jejich míru) v návaznosti na míru ustálenosti koherentního spirituálního rámce. Pro Marii vycházející z křesťanské spirituality zůstal rámec bez větších intenzivnějších změn i z hlediska jednotlivých částí obsahu spirituality.

Hana, jejíž pojetí spirituality se v naraci shoduje s pojetím spirituality jako brikoláže, popisoval silné a intenzivní spirituální momenty v době po úmrtí manžela. Obě dvě ale z hlediska Willettovy teorie³⁵¹ prošly v rámci změny spirituality od fáze vlastnění víry z vlastní ruky (tedy osobního vztahu a pojetí spirituality) ke spiritualitě jako Propojování Pravdy a života. Oproti tomu David, jehož změny spirituality nelze popisovat Willettovým konceptem, protože ten předpokládá vstupní základně uchopenou spiritualitu (o které David pochybuje), v rámci vlastní spirituality zažil nejvýraznější posuny a změny. Z hlediska teoretického pohledu Homa³⁵² v relativně krátké době prožil fáze Transformace (přijmutí a přimknutí k Bohu a prožití Jeho zrady), Separace (odmítnutí existence Boha) a fázi Zkoumání (tedy návrat k původnímu hledání a pochybování o spirituálním obsahu).

S ohledem na tato tvrzení je potřeba modifikovat grafické znázornění shrnutí změn ve spiritualitě, které jsem navrhla v kapitole Změny spirituality v kontextu truchlení – krátké shrnutí. Jak už jsem výše uvedla, konceptuální pojetí smrti v naracích není příliš rozpracováno a v podstatě je reflektována toliko rovina dynamiky konečnost smrti vs. Uchopení smrti jako fáze (přičemž se v naracích příklání komunikační partnerky a partner k Duálnímu pojetí těla a duše). Následně se také ukazuje, že pro další změny spirituality nejsou primárně podstatné prožitky na úrovni vztah – svoboda – emoce, ale na úrovni míry ukotvení spirituality do jasného, koherentního spirituálního rámce.

---

³⁵¹ WILLETT, D. 2010.

³⁵² HOMA, I. 2013.

Tabulka 5: Přehled potenciálních faktorů ovlivňujících spirituální růst

Kdo	Původní spirituality	emoce	vztah	svoboda	Změny ve spiritualitě
Hana	Bricolage	Strach, vina, odpuštění, láska	Potřeba vztahu i pokory	Ano	Zintenzivnění prožitku, posuny uvnitř rámce spirituality
David	Pochybování / hledání	Snaha mít emoce pod kontrolou	Potřeba vztahu	Ano	Transformace, Separace, Zkoumání
Marie	Ukotvení v křesťanské spiritualitě	Šok, strach, smutek, bolest, blízkost	potřeba vztahu	Ano	Posun uvnitř rámce bez zintenzivnění spirituálních prožitků

Zdroj: autorka

Jak je patrné z přehledu v rámci tabulky 5, není to ani vztah (jehož potřebu mají jak David, tak Hana a Marie), ani emoce a potřeba svobody (které jsou také u všech v podstatě podobné), ale na úrovni popisovaných narací právě podoba původní spirituality a, jak bylo řečeno, míra jejího ukotvení v koherentním rámci.

Na tuto fázi následně nasedá kontakt se situací v rámci dosavadní spirituality a proces změn, jenž je popsán v rámci předchozích dvou kapitol – tedy v návaznosti na míru ukotvení v jasném rámci spirituality. Tyto změny jsou více, či méně znatelné na úrovni odchýlení od původního rámce spirituality i na úrovni spirituality jako takové (z hlediska intenzity spirituálních prožitků). Lze předpokládat, že po těchto změnách pak dochází k určité fázi plató, resp. fázi stabilizace spirituality.

12.2 Možné praktické implikace

Možné praktické implikace lze vnímat především v následujících popsanych oblastech. Je opět ale nutné zdůraznit, že na úrovni narativní analýzy jsou výstupy realizovány s ohledem na naraci jako takovou, a nikoliv s ohledem na určitou a konkrétní pravdu.

- Zvažování přináležejícího výkladového rámce zkušeností a zážitků

- Předpoklad výskytu spirituální / teologické bricolage, která může být stabilizující
- Míra stability spirituality jako faktor ovlivňující zátěž z hlediska komplikovaného spirituálního truchlení

12.2.1 Přináležející výkladový rámec

První oblast se dotýká dynamiky napětí mezi poznatelným a nepoznatelným. Spirituální výkladový rámec v sobě totiž obsahuje tu součást vztahu, která je nepoznatelná, nepopsatelná (Boha, resp. Jeho vstup do individuálně pojatého vztahu v kontextu spirituality). Sociálně-vědní pohled pak z podstaty poznatelným je, protože přesně o toto usiluje³⁵³. Zřejmým příkladem tohoto napětí je vymezení alternativy vůči spirituálnímu rámci v naraci Hany u popisu pocíťované přítomnosti jejího mrtvého manžela. Hana „*měla pocit, že stojí vedle mě v metru*“ (spirituální rovina je zdůrazněna spojením s existencí duší, o které Hana následně mluví: „*fakt ty duše existují*“). Zároveň ale vyjadřuje pochybnost o tom, jestli se jednalo o projev spirituality, a konstatuje, že „*samozřejmě zase prostě může být nějaký výplod mojí chorý mysli ve stresu*“. Hanou pojmenovaný výplod choré mysli lze vnímat jako odkaz k psychologizaci truchlení. Pocíťovaná přítomnost, která se projevuje také jako halucinování přítomnosti zemřelého, je totiž v rámci psychologického zkoumání truchlení jev, jenž je v tomto rámci popisován a zkoumán³⁵⁴. Praktickou implikací může být upozornění na vědomí možného různého rámování jednoho zážitku (a jeho výkladu a uchopení) jak do spirituálního rámce, tak do rámce sociálně-vědního, případně mezi oba dva.

12.2.2 Bricolage a její stabilizační funkce

Druhou oblastí je předpoklad existence spirituální / teologické bricolage – tedy jakéhosi mixu prvků křesťanské teologie a dalších spiritualit. Předpoklad, že

---

³⁵³ BUKVE, Oddbjrn. 2019. *Designing Social Science Research*. London: Palgrave Macmillan. ISBN: 978-30-300-39783.

³⁵⁴ ARCHER in KAŇÁK, Jan. (v recenzním řízení). Možné metody práce s průběhem truchlení u dospělých v profesionálním pojetí sociální práce s jednotlivcem. *Sociální práce / Sociálna práca*. 21(3).

truchlíci mohou přemýšlet a zažívat spiritualitu nikoliv „*systematicky, s velmi dobře definovanými koncepty (...) ale mysticky, obrazotvorně*“.³⁵⁵ Pominu-li nyní doslovnost termínu obrazotvorně (doslovnost ostatně neměla ani Hana na mysli), lze si povšimnout, že Hana kombinuje křesťanské prvky vlastní spirituality s ostatními. Mluví o vnímané a zažívané potřebě (rodící se ze spirituálního rámce) „*vysypat ho prostě jako do keltskýho hradiště*“, kdy následně Hana „*viděla, že stojí na té skále a svítí na něj sluníčko a je, je prostě jako svobodnej*“. Spolu s tím ale stejně tak zažívala potřebu zrealizovat zádušní mši. Ve své spiritualitě tak kombinovala modlitby a nekřesťanské rituály. Přičemž ale možnost aplikovat tuto spirituální brikoláž vedlo k pocitu, že „*došlo k nějakýmu takovému prostě jako finálnímu jako smíření*“. V těchto naracích v podstatě Hana popisuje schéma: aplikace spirituální brikoláže – realizace jejich podstatných prvků (mše, modlitby, keltské hradiště, svoboda spojená s přírodou) – pocit smíření. Pro teologické rámce, ale i pomáhající profese z toho plyne potřeba respektovat nenormativitu tam, kde nenormativita slouží jako možnost podpory a stabilizace zvládnutí dané situace. Pro teologii z toho samozřejmě plyne otázka možnosti dočasně akceptovat narušení vlastního vnitřního koherentního rámce supra-naturálního oním naturálním³⁵⁶, tedy narušení zjeveného zjevným. Pro sociální vědy, resp. pomáhající profese, pak otázka možnosti akceptovat tuto brikoláž, ve které lze předpokládat, že některé prvky budou (z pohledu sociálně-vědního) akceptovatelnější než jiné.

12.2.3 Míra stability spirituality jako faktor ovlivňující míru komplikovaného spirituálního truchlení

Z hlediska narací se zdá, že podstatným prvkem, jenž ovlivňuje jak míru komplikovaného spirituálního truchlení, tak potenciálních změn ve spirituálním rámci, je míra ukotvení v jasném, vymezeném a vnitřně koherentním rámci spirituality – zde tedy v křesťanství. Ve svých naracích z hlediska fáze Otáčení přesýpacích hodin David mluví o náhlé a prudké změně spirituálního rámce. Ta se

---

³⁵⁵ HAULE, John, R. 1986. Integrating Psychology and Theology with Bricolage. *Journal of Psychology and Theology*, 14(4): 278-281, ISSN: 0091-6471, s. 279.

³⁵⁶ HARRISON, Peter. 1986. Correlation and theolog: Barth and Tillich re-examined. *Studies in Religion/Science Religieuses*, 15(1): 65-76, ISSN: 2042-0587.

ale následně zpětně ustálila do onoho hledání a nejasností. Hana (jejíž spiritualita se nejvíce blíží bricolage) popisuje podstatnější změny z hlediska hloubky spirituální roviny bez zásadní změny práce. Marie (která svoji spiritualitu popisovala jako silně ukotvenou v křesťanském rámci bez dalších prvků jiných spiritualit) následně mluvila o tom, že ona se z hlediska spirituální roviny vrátila do obvyklého fungování poměrně rychle. Navíc její spirituální rámec nebyl změněn, ale spíše obohacen o naději. O smyslu své spirituality mluvila Marie již kolem dospívání a kontaktu s vrstevníky. Z teologického hlediska by se tak mohlo ukázat jako podstatné podporovat věřící v hledání jejich vlastního a přitom koherentního rámce spirituality. Specifickou otázkou je pak vztah ke spiritualitě jako brikoláži, se kterou je zde zacházeno primárně jako se stabilizačním prvkem. Tedy v kontextu zátěže mohou jednotlivé části onoho spirituálního remixu působit stabilizačně. Sami o sobě ale nejsou propojené jednotícím vyprávěním, což může být důvod zintenzivnění spirituálních prožitků, o kterých mluví Hana. V kontextu spirituálního růstu (spiritual emergence) je ale toto zintenzivnění možné vnímat jako zátěž.³⁵⁷

12.3 Nemožnost generalizace

Je opět nutné konstatovat, že výstupy (stejně jako možné implikace) nelze chápat v jakési generalizující či zevšeobecňující podobě. To ale koneckonců ani nebylo záměrem předkládané práce a pro narativní přístupy je v podstatě toto rozkročení mezi individuálním a teoretickým (s příklonem více k prvnímu zmíněnému) integrální součástí. Na druhou stranu zároveň hloubkové pochopení procesů může napomoci při přímé práci kterékoli z pomáhajících profesí. Je možné výsledky této práce využít jako základ hlubšího zkoumání souvislostí mezi spiritualitou a smrtí někoho blízkého, neboť by si to pozornost zasloužilo.

Jsem si vědoma limitujícího výstupu tří respondentů i v souvislosti s tím, že obdobný výzkum v kontextu České republiky nebyl realizován, a nemám tedy s kým porovnávat výsledky. Nízký počet respondentů jsem se pokusila

---

³⁵⁷ LUKOFF, D. 1998. ..., s. 33.

kompenzovat hlubokým a detailním zpracováním životních příběhů všech tří respondentů a za pomoci životní křivky propojit jednotlivé krizové momenty, především ten, který souvisí se smrtí blízkého člověka, a spirituální život jednotlivých respondentů. Detailní popis obou těchto částí, následná analýza a chronologická práce s příběhem pomohly vytvořit ucelený pohled na příběh jednotlivých respondentů. Což je podstatné pro čtenáře, neboť narativní příběh vytváří dynamiku procesu i svým zpracováním, tedy nejen vyprávěným příběhem, ale i jeho zachycením a následným čtením.

12.4 Potenciální přínos do teoretického vhledu spirituálního růstu

Byť krátce, vnímám jako podstatné zasadit zde prezentovaná zjištění do kontextu již existujících teoretických náhledů na zkoumané téma – tedy především v návaznosti na teze, které formuloval Pargament³⁵⁸. Autor předpokládá existenci dvou krajních variant – na straně jedné zachování spirituality beze změn a její využití jako podpory pro zvládnutí náročné situace či krize; na straně druhé krize jako takové ovlivní spirituální rámec natolik, že není zachována jeho struktura a dochází k tomu, že se kromě vyrovnávání a zvládání krize musí jedinec zaměřit také na zvládání destabilizace spirituálního rámce.

Zde předkládaná zjištění doplňují informace právě o prostoru mezi těmito dvěma krajními možnostmi. Popisované narace nemluví ani o jedné krajní variantě (tedy o nulových změnách v rámci spirituality, či o jejím radikálním proměnění), ale spíše o různých měrách změn, ke kterým u komunikačních partnerek a partnera došlo. Tyto popsání změny uvnitř zachovaného rámce spirituality pak mohou být vnímány jako dokreslení Pargamentem nepopsaného pole mezi oběma krajnostmi, a tím mohou být užitečné jak pro pracovníky pomáhajících profesí, tak pro pastorační poradce, faráře či kněze. Na toto tvrzení také navazuje teze, že se zdá jako vhodné integrovat výpovědi popisující změny spirituality uvnitř rámce (Willett³⁵⁹) a změny rámce jako takového (Homa³⁶⁰) právě s tezemi, které

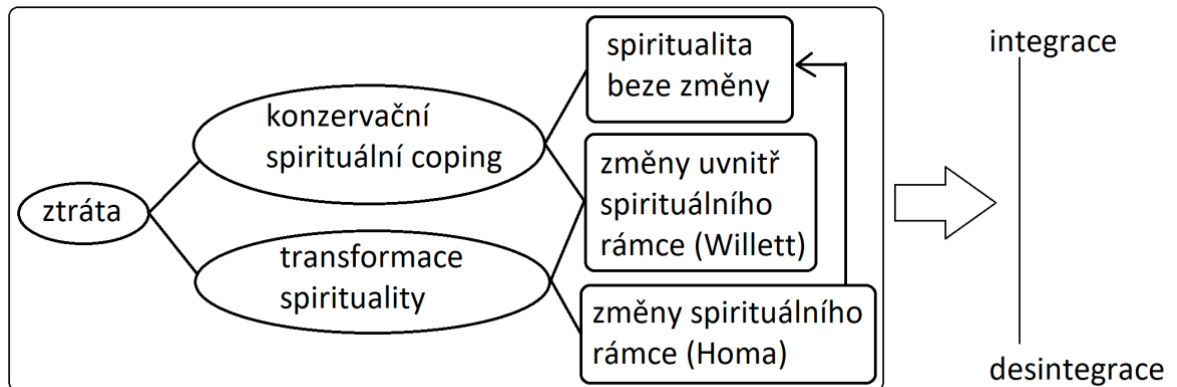
³⁵⁸ PARGAMENT, K. I. 1999.

³⁵⁹ WILLETT, D. 2010.

³⁶⁰ HOMA, I. 2013.

formuloval Pargament³⁶¹. U změn rámce spirituality je také navíc vhodné (viz Davidova narace) předpokládat možnou jinou posloupnost fází než tu navrhovanou autorem.

Obrázek 10: Modifikované schéma změn spirituality v reakci na ztrátu (zátěž)

Zdroj: autorka

Na obrázku 10 je modifikovaný model zachycen. V návaznosti na Pragamenta předpokládám i zde existenci a působení konzervačního spirituálního copingu a transformace spirituality (autorem označené jako transformační spirituální coping). Zároveň lze ale také předpokládat, že transformace spirituality může být realizována jak uvnitř spirituálního rámce bez jeho změny (a tím tedy ve smyslu změn a fází, které popsal Willett), nebo i v rámci změny ve spirituálním rámci popsaným Homou. Tyto změny spirituálního rámce ale mohou mít dočasný charakter (v rámci Davidovi narace v rozmezí několika dní) a mohou se následně ustálit v podobě původního spirituálního rámce bez jeho změny. Takovéto zážitky v rámci spirituality pak mohou mít integrující a stabilizační, nebo dezintegrující a destabilizační účinek (což nebylo tímto výzkumem zkoumáno). Stejně tak ale mohou změny spirituality být integrovány, nebo vést ke spirituálnímu distresu³⁶², tedy negativně prožívané a zátěžové nemožnosti (byť dočasné) integrovat změny spirituality a tyto změny pro sebe přijmout.

³⁶¹ PARGAMENT, K. 2007.

³⁶² BHATNAGAR, Sushma et al. 2017. Signs of Spiritual Distress and its Implications for Practice in Indian Palliative Care. *Indian Journal of Palliative Care*, 23, 3, 306-311. ISSN: 0973-1075.

Celostní pohled na člověka je součástí teoretických i praktických věd a uplatňuje se v komplexním přístupu k člověku. Respektuje biologicko-psycho-socio-spirituální dimenzi člověka, kdy lze využít závěry této práce při přímé práci v kontextu smrti blízké na všech úrovních. Ukazuje se, že spirituální dimenze v kontextu smrti blízkého prochází také vývojem či změnou a má své místo, které lze v přístupu práce s pozůstalým využít. Pro komplexní péči je základem mezioborová spolupráce, která je důležitá i v práci s pozůstalým. A znalosti teologických a sociálních věd mohou přispět k celostní práci s pozůstalým v procesu truchlení.

12.5 Potenciál pro další výzkum

Z hlediska zde zkoumaného tématu se jeví jako vhodné (i s ohledem na zaměření výzkumu do oblasti narativní analýzy) poukázat na další možné směry bádání. První oblastí, která se nabízí k dalšímu prozkoumání, je ověřování či podrobnější mapování toho, zda skutečně stabilita a vnitřní koherence spirituality následně ovlivňuje to, jakým způsobem se mění, resp. nemění, spiritualita ve chvílích velkých životních změn a obrátů. Ze zde popsaných narací se totiž zdá, že lze formulovat předpoklad, že čím je spiritualita koherentnější jako taková (zde vztažená a ukotvená v křesťanské spiritualitě, víře), tím menší změny se se spiritualitou dějí, a to i po zažitém úmrtí blízké osob. Je ale také potřeba upozornit, že se v případě narací Hany, Davida i Marie nejedená o tzv. toxickou teologii, o které mluví Daniel³⁶³. Na úrovni teologickém se jako vhodný rámec pro zkoumání této oblasti jeví využití rámce empirické teologie, zvláště pokud bychom o stabilitě a koherenci spirituality před zažitou krizí a intenzitou jejich změn v období truchlení (či obecně po-krizovém) uvažovali jako o proměnných a o přítomnosti, či nepřítomnosti toxické teologie jako o proměnné intervenující, která může vztah obou ovlivnit.

Další oblastí výzkumu, jenž by mohl být užitečný, je možnost prozkoumávat rozvoj spirituality. Tu by bylo možné definovat právě oněmi termíny jako brikoláž

---

³⁶³ DANIEL, T. 2019.

či remix. Zdá se totiž (na základě narací Hany), že i v tomto kontextu se spiritualita rozvíjí s ohledem na prožité zkušenosti. Nicméně není jasné (a i kdyby bylo, tak to nelze na základě narace Hany jakkoliv předpokládat jako významněji zastoupený jev), jestli k rozvoji spirituality dochází ve všech částech remixované spirituality, nebo nikoliv. Z narace Hany se zdá, že spíše nikoliv, že to, co dostávalo pro Hanu nový obsah, byly křesťanské aspekty spirituality (když v naraci odkazuje k novému pochopení modlitby Otčenáš).

Stejně tak se nabízí, s ohledem na tvrzení o církvi jakožto vztahovém rámci pro vlastní rozhodování o vlastním, subjektivním, pojetí spirituality, zkoumat právě toto téma či tuto oblast. Jak ve vyprávění Davida, tak Hany hrála církev důležitou roli pro proces úvah o vlastní spiritualitě, nicméně bez v naracích zdůrazněného či popsání aktivního zapojování do církve, a to nikoliv jen ve smyslu čerpat, ale také ve smyslu dávat či přinášet do společenství energii a čas. S ohledem na teze o postsekulárním rozvoji spirituality a postavení religiozity³⁶⁴ by toto zkoumání mělo důležité místo a smysl i pro samotnou církev, resp. reflexi toho, jak by církev mohla vypadat, jak by se mohla proměňovat či na jaké potřeby současné doby z hlediska spirituality by mohla reagovat.

Je potřeba zdůraznit, že navrhovaný modifikovaný model změny spirituality v kontextu truchlení by bylo potřeba ověřit také jinými postupy zkoumání tématu, například volbou interpretativní fenomenologické analýzy (IPA), případně za využití zakotvené teorie. To by na jednu stranu mohlo přinést další úhel pohledu skrze zkoumání zkušenosti jako takové (IPA) a nikoliv narace, případně postupu realizace zacházení se spiritualitou (v rámci Zakotvené teorie). Zároveň by mohl být specifikován model, jenž by mohl být ověřován za pomoci kvantitativního výzkumného rámce, pokud by byly formulovány a specifikovány faktory, které na změny ve spiritualitě mohou mít vliv i v takto náročné a těžké situaci, jako je ztráta blízkého člověka.

---

³⁶⁴ GIORDAN, G., PACE, E. 2012.

JMENNÝ REJSTRÍK

- Abu-Raiya, 89
Agnew, 56
Altiglas, 164
Anderson, 30
Andrews
Aramesh, 41
Archer, 169
Ashley
Atkinson, 49, 54
Attig, 48
Ayres, 23
Bahbouch, 75
Barnes, 33, 34, 35
Bart, 23, 28
Barth, 16, 29, 170
Baštecká, 41, 51, 52
Beck, 54
Belvins, 57, 179
Benner, 68
Benson, 81
Berkhof, 13
Bhatnagar, 173
Bláhová, 102
Boersma, 39
Boersman, 37, 179
Boersmane, 37, 38, 39
Bowlby, 43, 44, 45
Bray, 18
Breen, 43
Buber, 65, 70, 71
Bukve, 169
Burke, 39, 88, 89, 90, 93
Cacciatore
Calvin, 38
Canda, 64, 69
Carlin, 40
Carroll, 63
Collopsy, 27, 31, 32, 33, 34, 36
Corkenbach, 69
Craft, 69, 121
Czarniawska, 108
Čermák, 15, 24, 96, 99, 100, 108, 122, 148, 153
Daniel, 37, 40, 90, 93, 161, 174
David, 19, 39, 42, 47, 54, 68, 72, 79, 99, 100, 106, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 138, 140, 143, 146, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 161, 162, 163, 164, 167, 168, 170, 173, 174, 175
Davis, 30, 56
Decker, 26, 33
Denzin, 98
Devenish-Meares, 151, 181
Doka, 40
Du Toit, 60
Emmons, 63
Endean, 35
Erikson, 85
Exline, 89
Fischer, 17, 35
Flether, 31
Francis, 12, 164
Frankl, 16, 50, 51, 67, 69, 76
Fraser, 107
Furman, 64, 69
Gamino, 56
Gergen
Giddens, 22
Giordan, 164, 175
Grisez, 26, 28, 29, 31, 33, 34, 36, 37, 159
Grofovi, S. a C
Halifax, 37
Halík, 5, 31, 38, 55
Hana, 61, 106, 112, 113, 114, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 124, 125, 127, 128, 148, 149, 150, 152, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 167, 168, 169, 170, 171, 174, 175
Harrison, 170

Haule, 151, 170
 Herman, 23
 Hill, 164
 Homa, 11, 77, 78, 92, 158, 159, 162, 167, 172
 Homo
 Hrdina, 70
Hytych, 96, 100, 108, 148
 Chalupníčková, 96
 Charmaz, 23
 Chrz, 24, 96, 99, 153
 Jacobsen, 39, 40
 Janošová
 Jaspers
 Kalvínská
 Kaňák, 12, 59, 87, 153, 161, 169
 Kast, 44
 Kathleen Fischer
 Kavanaugh, 23
 Kessler
 Killikelly, 57, 87, 88
 Kirby, 151
 Kübler-Ross, 42, 45, 46, 72
 Kučera
 Lahav, 62
 Lawrence, 34, 35, 69
 Lévinas
 Lévi-Strauss, 53
 Libet
 Libich
 Lincoln, 98
 Lindemann, 43
 Lochman, 38
 Lorenc, 46
 Lukoff, 79, 80, 171
 Maciejewski, 44, 45
 Machin, 56
 Mánek, 61
 Marie, 51, 59, 106, 128, 130, 131, 132, 133, 135, 136, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 163, 167, 168, 171, 174
 Marotta
 Maslow, 49
 Matthys, 55, 58
 Maxwell, 39, 161, 166
 Mayhew, 21, 69, 121
 Mayselless, 81, 92
 Mayselles
 McBride, 43, 44
 McNamee
 Mearcker, 87, 88
 Mearker, 57
 Miovský, 97, 99, 100
 Moody, 29, 183
 Moore, 63, 66
 More
 Morice-Calkhoven
 Neimeyer, 37, 88, 89, 90
 Nepustil, 98
 Niemeyer, 39, 89, 90, 93
 Novello, 28, 29, 30, 31, 161
 O'Connor, 43
 O'Donovan, 35
 Ong
 Opatrný
 Pace, 164, 175
 Pargament, 14, 59, 77, 78, 88, 89, 90, 92, 172, 173
 Pargamont, 166
 Park, 37, 88
 Parkes, 44, 45
 Perrine, 39, 161, 166
 Pieper, 32, 159
 Plachá
 Poláková, 63
 Pospíšil, 13, 60
 Powell, 55, 58
 Racková, 12, 87, 153, 161
 Rahner, 28, 33, 34, 35, 36, 61, 69, 70, 121
 Rando, 48
 Robbins, 164
 Roberts
 Robinaugh, 88
 Robinson
 Rockenbach, 69, 121
 Roehlkepartain, 81
 Rubin, 48
 Russo-Neitzer, 92
 Russo-Netzer, 81
 Říčan
 Řiháček, 96, 100, 108, 148
 Salzman, 34, 35

Sandberg
Silverman, 54
Simms, 43, 44, 57
Smeets
Smith, 37
Smiths
So-kum Tang
Sowers
Stainton-Rogers
Steindl-Rast
Stewart, 69
Stretti, 59, 87, 161
Stroebe, 88
Suutama
Svatošová, 51, 59
Šídlová, 12
Šimr
Špaténková, 74
Štampach, 61, 62
Takkinen
Tillich
Troisfontaines, 32
Trtík, 62
Tuval-Mashiach
Ungureanu
Valentine, 22
van Huyssteen, 12
Van Schalkwyk
Vančura, 76
Vautier, 26
Vervaeck, 23
Vintges, 69
Vodáčková, 14, 46, 75, 76
Vogel, 94, 185
Walter, 58
Walters
Ward, 12
Weaver, 40
Willard
Willett, 84, 85, 86, 87, 93, 158, 159,
160, 161, 167, 172, 173
Williams, 36, 72, 164
Willig
Wong, 66, 67
Worden, 32, 43, 44, 48, 49
Wortmann, 88
Wright, 30
Yan, 53
Yeager
Zilber

SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ LITERATURY A DALŠÍCH ODBORNÝCH ZDROJŮ

- ABU-RAIYA, H., PARGAMENT, K., EXLINE, J. 2015. Understanding and Adressing Religious and Spiritual Struggles in Health Care. *Health and Social Work*, 40/4: 126-134. ISSN: 0360-7283
- AGNEW, A. ET AL. 2009. Bereavement needs assessment in specialist palliative care: a review of the literature. *Palliative Medicine*, 0(00): 1-14. ISSN: 0269-2163
- ANDERSON, Ray S. 2001. *Theology, Death and Dying*. Oregon: Wipf and Stock. ISBN 978-1-62032-211-6
- ANDREWS, Catherine. R., MAROTTA-WALTERS, Sylvia. 2005. *Spirituality and Coping Among Grieving Children: A Preliminary Study*. *Counseling and Values*, 50 (1): 38-50 DOI10.1002/j.2161-007X.2005.tb00039.x
- ALTIGLAS, Véronique. 2014. *From Yoga to Kabbalah: Religious Exticism and the Logics of Bricolage*. Oxford: Oxford University Press., ISBN: 978-01-9999-7633, s. 64.
- AYRES, Lioness – KAVANAUGH, Karen – KNAFL, Kathleen. 2003. Within-Case and Across-Case Approachs to Qualitative Data Analysis. *Qualitative Health Research*, 13(6), 871-883. ISSN: 1552-7557.
- ATKINSON, Paul, David SILVERMAN. 1997. Kundera's Immortality: The Interview Society and the Invention of the Self. *Qualitative Inquiry*, 3(3): 304-325. ISSN: 1077-8004
- ATKINSON, Rita L. a kol. *Psychologie*. Přel. H. Antonínová.2.vyd. Praha: Portál, 2003. 751 s. ISBN 80-7178-640-3
- BAHBOUH, Radvan. in VODÁČKOVÁ, Daniela a kol. *Krizová intervence*. 2.vyd. Praha: Portál, 2007. 543 s. ISBN 978-80-7367-342-0
- BARNES, Michael. 1994. Demythologization in the Theology of Karl Rahner. *Theological Studies*, 55: 24-45. ISSN: 0259-9422
- BAŠTECKÁ, Bohumila a kol. *Psychosociální krizová spolupráce*. Praha: Grada, 2013. 317 s. ISBN 978-80-247-4195-6
- BAŠTECKÁ, Bohumila, MACH, Jan a kol. *Klinická psychologie*. 1.Vyd. Praha: Portál, 2015. 742 s. ISBN 978-80-262-0617-0
- BECK, Ulrich. 1992. *Risk Society: Toward a New Modernity*. London: SAGE. ISBN: 08-039-83-468
- BELVINS, Sharon. 2008. A Personal Journay through the Grief and Healing Process with Virginia Satir, Dr. Kubler-Rooss, and J. William Worden. *The Satir Journal*, 2/2, 89-100. ISSN: 178-2050
- BENNER, David G. *Desiring God's will: Aligning Our Hearts with the Heart of God*. USA Madison: InterVarsity Press 2005. 120 s. ISBN 978-0-8308-3261-3.
- BENSON, Peter. L., & ROEHLKEPARTAIN, Eugene. C. 2008. *Spiritual development: A missing priority in youth development*. *New Directions for Student Leadership*, 2008 DOI 10.1002/yd.253
- BERKHOF, Luis. *Systematic Theology: New Combined Edition*. Cambridge: Wm. B. Eerdmans Publishing. ISBN: 0-8028-3820-0. s. 111-112.
- BHATNAGAR, Sushma et al. 2017. Signs of Spiritual Distress and its Implications for Practice in Indian Palliative Care. *Indian Journal of Palliative Care*, 23, 3, 306-311. ISSN: 0973-1075.
- BIBLE, Písmo svaté Starého a Nového zákona, včetně deuterokanonických knih*. Český ekumenický překlad. 16. (7. opravené) vyd. Praha: ČBS, 2008. 1387 s. ISBN 978-80-85810-83-7
- BOERSMA, Hans. 2014. „Numbed with Grief“: Gregory of Nyssa on Bereavement and Hope. *Journal of Spiritual Formation and Soul Care*, 7(1), s. 46-59. ISSN: 1939-7909
- BOROS, Ladislaus. 1965. *The Mystery of Death*. New York: Herder and Herder. ISBN: nd
- BOWLBY, John. *Ztráta: smutek a deprese*. Praha: Portál, 2013. 420s. ISBN 978-80-262-0355-1.
- BRAY, Peter. 2010. *A broader Framework for exploring the influence of spiritual experience in the wake of stressful life events: Examining connections between posttraumatic growth and psycho-spiritual transformation*. *Mental Health, Religion and Culture*, 13(3): 293-308. DOI 10.1080/13674670903367199

- BRAY, Peter. 2011. *Bereavement and Transformation: A Psycho-spiritual and Post-traumatic Growth Perspective*. Journal of Religion and Health, 52 (3): 890-903. DOI 10.1007/s10943-011-9539-8
- BREEN, L., O'CONNOR, M. 2007. The Fundamental Paradox in the Grief Literatura: A Critical Reflection. OMEGA, 55/3: 198-218. ISSN: 0030-2228
- BUBER, Martin. *Já a Ty*. 3.vyd. Praha: Kalich, 2005. 164 s. ISBN 80-7017-020-4. BUKVE, Oddbjrn. 2019. *Designing Social Science Research*. London: Palgrave Macmillan. ISBN: 978-30-300-39783
- BURKE, Laurie, NIEMEYER, Robert. 2016. The Inventory of Complicated Spiritual Grief: Assessing Spiritual Crisis Following Loss. Religions, 67/7: 1-10. ISSN: 2077-1444
- BURKE, Laurie, NIEMEYER, Robert. 2014. Complicated Spiritual Grief I: Relation to Complicated Grief Symptomatology Following Violent Death Bereavement. Death Studies, 38: 259-267. ISSN: 0748-1187
- BURKE, Laurie, NEIMEYER, Robert. 2013. Prospective risk factors for complicated grief: a review of the empirical literature. In STROEBE, Margaret, SCHUT, Henk, VAN DEN BOUT, Jan (Eds.). *Complicated Grief: Scientific Foundations for Health Care Professionals*. New York: Routledge, s. 145-161. ISBN: 978-0-20-3105115
- CACCIATORE, Joanne., ONG, R. 2011. *Through the Touch of God: Child Death and Spiritual Sustenance in a Hutterian Colony*. Omega, 64(3): 185-202. DOI 10.2190/OM.64.3.a
- CANDA, Edward. R., Furman, Leola. D. *Spiritual Diversity in Social Work Practice: The Heart of Helping*. Smith College Studies in Social Work. New York: Oxford University Press, 2010. ISSN 1553-0426
- CARLIN, Nahtan. 2014. *Religious Mourning*. Eugene: WIPF and STOCK. ISBN: 978-1-62032-648-0
- CARROLL, Maria. M. 2001. *Conceptual Models of Spirituality*. Social Thought, 20(1-2): 5-21. DOI 10.1300/J131v20n01_02
- COLLOPSY, Bartholomew J. 1978. Theology and the Darkness of Death. Theological Studies. s.22-54 ISSN 0040-5639
- CRAFT, Christy, ROCKENBACH, Alyssa. Conceptualizations of Spirituality, Religion, and Faith: Comparing Biblical Notions with the Perspectives of Protestant Christian Students at a Lutheran College. Christian Higher Education, 2010, 10: 444-463. ISSN: 1536-3759
- CRISP, Beth. R. 2008. Social Work and Spirituality in a Secular Society. Journal of Social Work, Oct. 2008, 8(4), 363-375. ISSN 1741-296X
- CULLEY, Sue, BOND, Tim. *Interactive Counselling Skills in Action*. London: Sage, 2011. 2013 s. ISBN 978-1-84860-152-9
- CZARNIAWSKA, Barbara. 2004. *Narratives in Social Science Research*. London: SAGE Publications, ISBN: 0-7619-4194-0
- ČERMÁK, Ivo a kol. (2013). Narativní analýzy. In ŘIHÁČEK, Tomáš – ČERMÁK, Ivo – HYTYCH, Roman a kol. *Kvalitativní analýza textů: čtyři přístupy*. Brno: MUNI Press, s. 75-104. ISBN: 978-80-210-6382-2., s. 94.
- ČERMÁK, Ivo. (2006). *Narativně orientovaná analýza*. In BLATNÝ, Marek. (ed.) *Metodologie psychologického výzkumu: Konsilience v rozmanitosti*. Praha: Academia, 2006. (s.85-109) ISBN 80-200-1450-0
- ČERMÁK, Ivo. (2002). *Myslet narativně (kvalitativní výzkum „on the road“)*. in ČERMÁK, Ivo., MIOVSKÝ, Michal. (Ed). *Sborník z konference Kvalitativní výzkum ve vědách o člověku na prahu třetího tisíciletí*. Brno: Psychologický ústav AV ČR, Nakladatelství Albert, 2002. (s.11-25) ISBN 80-86620-03-4
- ČERMÁK, Ivo., CHALUPNÍČKOVÁ, Lenka., CHRZ, Vladimír., PLACHÁ, Veronika. *Narativní analýza. (s.75-105) In ŘIHÁČEK, Tomáš., ČERMÁK, Ivo, HYTYCH, Roman. a kol. Kvalitativní analýza textů: čtyři přístupy*. 1. Vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2013. 190 s. ISBN 978-80-210-6382-2
- DANIEL, Terri. 2019. Toxic Theology as a Contributing Factor in Complicated Mourning. Journal of Pastoral Care and Counseling, 73(4): 196-204. ISSN: 1542-3050.
- DANIEL, Terri. 2017. Grief as a Mystical Journey: Fowler's Stages of Faith Developemnt and Their Relation to Post-Traumatic Growth. Journal of Pastoral Care and Counseling, 7(4), s. 220-229. ISSN: 1542-3050.
- DAVIES, Douglas. 2008. *The Theology of Death*. London: T and T Clark., s. 1. ISBN: 978-0-567-03049-8

- DAVIS, Douglas J. 2005. *A Brief History of Death*. Malden: Blackwell Publishing, ISBN: 1-405-0182-2
- DECKER, Rodney J. 2007. If You Meet the Undertaker Before You Meet the „Uppertaker“: A Christian View of Death, Dying, and Funerals. *Faculty Forum*, 2007, s. 1-29. ISSN: 1532-8023
- DENZIN, Norman. K. a LINCOLN, Yvonna. S. (2005) in NEPUŠTIL, Pavel. *Proces změny po ukončení dlouhodobého užívání pervitinu bez odborné pomoci – disertační práce*. Brno: MUNI FSS, 2013
- DEVENISH-MEARES, Peter. 2018. A Newer Form of Psycho-Spiritual Detachment to Support Those Suffering at Work. *Journal of Spirituality in Mental Health*, 20, 2, 140-166. ISSN: 1934-9637
- DOKA, Kenneth. 2013. Religion, Spirituality, and Assessment and Intervention. In Meagher, DAVID – Balk, DAVID (Eds.). *Handbook of Thanatology: The essential body of knowledge for the study of death, dying, and bereavement*. New York: Routledge, ISSN: 978-0-203-76730-6
- DU TOIT, Cornel W. 2006. *Secular spirituality versus secular dualism: Towards postsecular holism as model for natural theology*. HTS, 62(4). 2006. (s.1251-1268). DOI10.4102/hts.v62i4.416
- EMMONS, Robert A. *The psychology of ultimate concerns: motivation and spirituality in personality*. New York: Guilford Press, 1999. 230 s. ISBN 15-723-0456-1
- ENDEAN, Philip. 2004. A Symbol Perfected in Death: Rahner's Theology and Alfred Delph., *The Way*, 4(4): 67-82, ISSN: 0043-1575
- ERISKON, Erik. H. 2002. *Dětství a společnost*. Praha: Argo. ISBN: 80-720-33-808
- FISCHER, Kathleen. 2010. *Christian Spirituality in a Time of Ecological Awareness*. *Theology Today*, 67, Issue2, 2010. (s.169-181). DOI 10.1177/004057361006700203
- FISCHER, Mark F. 2008. Karl Rahner and the Immortality of the Soul. *The Saint Anselm Journal*, 6: 11-23. ISSN: 2689-6230
- FRANCIS, Leslie – VILLAGE, Andrew. 2015. Go and Observe the Sower: Seeing Empirical Theology at Work. *Journal of Empirical Theology*, 28, 155-183. ISSN: 0922-2936
- FRANCIS, Leslie, WILLIAMS, Emyr, ROBBINS, Mandy. 2008. Church Attendance, Implicit Religion and Belief in Luck: The relationship between conventional religiosity and alternative spirituality among adolescents. *Implicit Religion*, 11, 3, 239-254, ISN: 1743-1697, s. 240.
- FRANKL, Viktor E. *A přesto říci životu ano*. Přel. J. Hermach. 3.vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006. 175 s. ISBN 978-80-7192-866-9
- FRANKL, Viktor E. *Lékařská péče o duši*. Přel. V. Jochman. 1.vyd. Brno: Cesta, 2006. 237 s. ISBN 80-7295-085-1
- FRANKL, Viktor E. *Psychoterapie a náboženství*. Přel. L. Koubek a J. Vander. 1. vyd. Brno: Cesta, 2007. 87 s. ISBN 80-7295-088-6
- FRANKL, Viktor. E. *Psychoterapie pro laiky*. Přel. V. Smékal. Brno: Cesta, 1998. 158 s. ISBN 80-85319-80-2
- FRASER, Heather. *Doing Narrative Research: Analysing Personal Stories Line by Line*. *Qualitative Social Work*, 2004. 3. (2) (s. 179-201) ISSN 147-33250 [DOI:10.1177/1473325004043383]
- GAMINO, Louis at all. 2018. Intuitive and Instrumental Grief: A Study of the Reliability and Validity of the Grief Pattern Inventory. *OMEGA*, ročník 81, č. 4, ISSN 0305-0483, s. 532-550.
- GANZEVOORT, Ruud. 1998. Reading by the lines: Proposal for a narrative analytical technique in empirical theology. *Journal of Empirical Theology*, 11/2, 23-40. ISSN 0922-2936
- GIORDAN, Giuseppe, PACE, Enzo. 2012. Introduction: Mapping Religion and Spirituality in a Postsecular World. In PACE, Enzo, GIORDAN, Giuseppe (Eds.). *Mapping Religion and Spirituality in a Postsecular World*. Leiden: Brill, 1-8, ISBN: 978-9-004-230224, s. 2.
- GRISEZ, Germain. 2002. Death in Theological Reflection. *The Linacre Quarterly*, 69(1): Article 1, 10-32. ISSN: 0024-3639
- HALÍK, Tomáš. 2009. *Stromu zbývá naděje: krize jako šance*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny. ISBN: 978-8-0-710-69898
- HARRISON, Peter. 1986. Correlation and theolog: Barth and Tillich re-examined. *Studies in Religion/Science Religieuses*, 15(1): 65-76, ISSN: 2042-0587
- HAULE, John R. 1986. Integrating Psychology and Theology with Bricolage. *Journal of Psychology and Theology*, 14, 4: 278-281. ISSN: 0091-6471
- HEIMBROCK, Hans – Gunter. 2005. From Data to Theory: Elements of Methodology in Empirical Phenomenological Research in Practical Theology. *IJPT*, 9/2, 273-299. ISSN: 1430-6921

- HILES, David., ČERMÁK, Ivo., CHRZ, Vladimír. 2017. *Narrative Inquiry*. in WILLIG, Carla., STAINTON-ROGERS, Wendy. (Eds.). *The Sage Handbook of Qualitative Research Psychology*. (s.147-164). London: Sage, 2017. 631s. ISBN 978-1-4739-2521-2
- HILL, Lisa. 2001. The hidden theology of Adam Smith. *European Journal of History of Economic Thought*, 8, 1, 1-29. ISSN: 0967-2567
- HOLLOWAY, Margaret, MOSS, Bernard. *Spirituality and Social Work*. New York: Palgrave Macmillan, 2010. 206 s. ISBN- 13: 978-0-230-21924-3
- HOMA, Ildikó. *Crisis – opportunity or threat to the spiritual development of the person?* Studia universitatis Babeş-Bolyai, Theologia Catholica Latina, LVIII, 1. 2013.: 93-108. ISSN 2065-944X
- HOROWITZ, M. et al. 1997. Diagnostic Criteria for Complicated Grief Disorder. *American Journal of Psychiatry*, 154/7, s. 904-910. ISSN: 0002-953X
- HRDINA, Ignác A. *Texty ke studiu konfesního práva I. Evropa a USA*. Praha: Karolinum, 2006. 321 s. ISBN 80-246-1095-7
- CHARMAZ, Kathy. 2008. *Constructionism and the Grounded Theory Method*. In HOLSTEIN, James. A., GUBRIUM, Jaber. F. (Eds.). *Handbook of Constructionist Research*. New York: The Guildford Press, 397-412. ISBN 9781593853051
- CHARMAZ, Kathy. 2006. *Constructing Grounded Theory*. London: SAGE. ISBN: 978-0-761-973-539.
- KAŇÁK, Jan. 2016. *Nedefinovaná profesionalita: Vztah diskursů spirituality a profesionality v sociální práci v soudobé odborné literatuře*. Sociální práce / Sociálna práca 2016/5 ISSN 1805-885X.
- CHRZ, Vladimír – ČERMÁK, Ivo. 2011. Interpretace v narativním přístupu. *Teorie vědy*, XXXIII, 3, 415-443. ISSN: 1210-0250
- JACOBSEN, David Schnasa. 2013. Praching as the Infonished Task of Theology: Grief, Trauma, and Early Christian TExts in Homiletical Interpretation. *Theology Today*, 70(4): 407-416. ISSN: 0040-5736
- KAŇÁK, Jan. (v recenzním řízení). Možné metody práce s průběhem truchlení u dospělých v profesionálním pojetí sociální práce s jednotlivcem. *Sociální práce / Sociálna práca*. 21(3).
- KAŇÁK, Jan, RACKOVÁ, Barbora. 2020. Návrh modifikace Interpretativní fenomenologické analýzy (IPA) pro účely empirické teologie (IPA/ET). *Caritas et Veritas*, 10 (2): 116-128. ISSN: 1805-0948
- KAŇÁK, J., RACKOVÁ, B., STRETTI, S.: 2020. Nedovolené truchlení: když kolektivní normy ztěžují individuální truchlení. In Smutková, L. (Ed.). *Sociální práce jako nástroj prosazování lidských práv*. Hradec Králové: Gaudeamus, s. 45-51. ISBN 978-80-7435-802-9 s.45-51.
- KAŇÁK, Jan. 2016. *Nedefinovaná profesionalita: Vztah diskursů spirituality a profesioanlity v sociální práci v soudobé odborné literatuře*. Sociální práce / Sociálna práca 2016/5 ISSN 1805-885X.
- KAŇÁK, J., STRETTI, S. 2015. Nástroje posouzení spirituální dimenze klientů v pomáhajících profesích. *Acta theologica et religionistica*. Prešov: Prešovská universita. IV. č. 1, ISSN 1338-7251, s. 42-56.
- KASTOVÁ, Verena. 2000. *Krize a tvořivý přístup k ní*. Praha: Portál. s. 93-104. ISBN: 978-80-7367-800-5
- KILLIKELLY, Clare, MEARKER, Andreas. 2018. Prolonged grief disorder for ICD-11. *European Journal of Psychotraumatology*, 8, 1-9. ISSN: 2000-8066
- KIRBY, Danielle. 2014. *Fantasy and Belief: Alternative Religions, Popular Narratives, and Digital Cultures*. London: Routledge. ISBN: 978-1-908049-23-0, s. 121.
- KÜBLER-ROSS, Elisabeth. *About death and dying*. Abingdon: Routledge, 2010. 240 s. ISBN 978-0-415-46399-7
- KÜBLER-ROSS, Elisabeth., KESSLER, David.: *Lekce života (O tajemstvích lidského bytí)*. Přel. J. Královec. Brno: Jota, 2013. 264 s. ISBN 978-80-7462-327-1
- KUČERA, Zdeněk. *Pravda a iluze moderní teologie: Emil Brunner - Paul Tillich - obrat teologie ČČSH*. Praha: Husova československá bohoslovecká fakulta – Komenského evangelická bohoslovecká fakulta – (Blahoslav), 1986. 190 s. ISBN nd.
- KVALE Steinar. (1996) in MIOVSKÝ, Michal. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada, 2006. 329 s. ISBN 80-247-1362-4
- LAHAV, Hagar. (2017) *William James in the Holy Land: Religious Experience and Secular-Believer Jewish Women in Israel*. *Israel Studies*, 22(2) 2017: 55-77. Project MUSE, muse.jhu.edu/article/652038

- LAWRENCE, Michael G., Todd A. SALZMAN. 2012. Karl Rahner's Theology of Dying and Death: Normative Implications for the Permanent Vegetative State Patient. *Irish Theological Quarterly*, 77(2): 141-164. ISSN: 1752-4989
- LIBET, Benjamin. W. 1999. *Do We Have Free Will?* *Journal of Consciousness Studies*, 6 (8-9): 47-57.
- LOCHMAN, Jan Milíč. 1996. *Krédo: Základy ekumenické dogmatiky*. Praha: Kalich. ISBN: 80-7017-960-0, s. 255-256.
- LORENC, Jan. in VODÁČKOVÁ, Daniela. a kol. *Krizová intervence. Krize v životě člověka; Formy krizové pomoci a služeb*. Praha: Portál 2012. 544 s. ISBN 978-80-262-0212-7
- LUKOFF, David. 1998. From Spiritual Emergency to Spiritual Problem: The Transpersonal Roots of the New DSM-IV Category. *Journal of Humanistic Psychology*, 38, 2, 21-50. ISSN: 0022-1678
- MACHIN, Linda. 2014 *Working with Loss and Grief a Theoretical and Practical Approach*. London SAGE ISBN 978-1-4462-4888
- MACIEJEWSKI, Paul et al. 2007. An Empirical Examination of the Stage Theory of Grief. *JAMA*, 297/7: 716-723. ISSN: 0098-7484
- MASLOW, Abraham. H. *O psychologii bytí*, 1. Vyd. Přel. H. Antonínová. Praha: Portál, 2014. 320 s. ISBN 978-80-262-0618-7
- MÁNEK, Jindřich. *Ze smrti do života*. Praha: Blahoslav, 1998. 167s. ISBN 80-7000-026-0.
- MAYHEW, Matthew. 2004. Exploring the Essence of Spirituality: A Phenomenological Study of Eight Students with Eight Different Worldviews. *NASPA Journal*. 2004, 41, 3: 647-674. ISSN: 1940-7882.
- MAYSELESS, Ofra, RUSSO-NETZER, Pninit. 2017. *A Vision for the Father Reaches of Spirituality: A Phenomenologically Based Model of Spiritual Development and Growth*. *Spirituality in Clinical Practice*, 4(3): 176-192. DOI. 10.1037/scp0000147
- MCBRIDE, Joseph, SIMMS, Steven. 2001. Death in the Family: Adapting a Family Systems Framework to the Grief Process. *The American Journal of Family Therapy*, 29, s. 59-73. ISSN: 0192-6187
- McNAMEE, Sheila. (2010), in NEPUŠTIL, Pavel. *Proces změny po ukončení dlouhodobého užívání pervitinu bez odborné pomoci – disertační práce*. Brno: MUNI FSS, 2013
- MIOVSKÝ, Michal. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada, 2006. 329 s. ISBN 80-247-1362-4
- MOOA, N. 1995. An Integrative Model of Greif. *Death Studies*, 19: 337-364. ISSN: 0748-1187
- MOODY, Katherine Sarah. 2016. The Death and Decay of God: Radical Theology and Emerging Christianity. *Modern Believing*, 57(3): 253-265. ISSN: 1353-1425
- MOORE, Thomas. *Knih o duši. Pohled hlubinné psychologie a spirituálních tradic na problémy všedního života*. Přel. J. Jandourek. Praha: Portál, 2013. 304 s. ISBN 978-80-262-0526-5
- NEPUŠTIL, Pavel. *Proces změny po ukončení dlouhodobého užívání pervitinu bez odborné pomoci – disertační práce*. Brno: MUNI FSS, 2013
- NOVELLO, Henry L. 2011. *Bringing Together: The Death as Transformation*. Farnham: Ashgate. ISBN: 978-14-0-9423-492
- O'DONOVAN, Leo J. 1985. A Journey into Time: The Legacy of Karl Rahner's Last Years. *Theological Studies*, 46: 621- 646, ISSN: 0259-9422
- O'DONOVAN, Leo. J. 1980. Orthopraxis and Theological Method in Karl Rahner. In. O'DONOVAN, Leo J. (Ed.). *A World of Grace: An Introduction to the Themes and Foundations of Karl Rahner's Theology*. New York: Seabury, s. 47-65. ISBN: 9-780-8-1642-0063
- OPATRŇY, Michal. *Sociální práce a teologie: Inspirace a podněty sociální práce pro teologii*. 1. Vyd. Praha: Vyšehrad, 2014. 328s. ISBN 978-80-7429-408-2
- PARGAMENT, Kenneth. 2007. *Spiritually Integrated Psychotherapy: Understanding and Addressing the Sacred*. New York: The Guildford Press. ISBN: 978-1-57230-844-2
- PARGAMENT, Kenneth. I. 1999. *The Psychology of Religion and Spirituality? Yes and No*. *The International Journal for the Psychology of Religion*, Vol.9, 1999 - Issue1, s. 3-16.
- PARK, Crystal, HALIFAX, Roshi Joan. 2011. Religion and Spirituality in Adjusting to Bereavement: Grief as Burden, Grief as Gift. In NEIMEYER, Robert et al. (Eds.). *Grief and Bereavement in Contemporary Society: Bridging Research and Practice*. New York: Routledge, 355-363. ISBN: 978-0-415-88480-8
- PAULÍK, Karel. *Psychologie lidské odolnosti*. 1.Vyd. Praha: Grada, 2010. 240 s. ISBN 978-802-4729-596

- PIEPER, Joseph. 1969. *Death and Immortality*. New York: Herder and Herder. ISBN: nd.
- POLÁKOVÁ, Jolana. *Perspektiva naděje. Hledání transcendence v postmoderní době*. Praha: Vyšehrad, 1995. 128 s. ISBN 80-7021-150-4
- POSPÍŠIL, Ctirad Václav. 2010. *Hermeneutika mystéria: Struktury myšlení v dogmatické teologii*. Praha: Karmelitánské nakladatelství. ISBN: 978-80-7195-478-1, s.126-130.
- POWELL, Kimberly A., Ashley MATTHYS. 2013. *Effects on Suicide on Siblings: Uncertainty and the Grief Process*. *Journal of Family Communication*, 13, s.321-339. ISSN: 1526-7431
- RAHNER, Karl. *Poslání a milost. Příspěvky k pastorální teologii*. 1. Vyd. Olomouc: Refungium Velehrad-Roma s.r.o., 2011. 558 s. ISBN 978-80-7412-073-2
- RAHNER, Karl. *Základy křesťanské víry*. Přel. F. Jirsa, V. Petkevič, D. Pohunková, K. Říha, 2. Vyd. Svitavy: Trinitas, 2004. 644 s. ISBN 80-86036-99-5
- RAHNER, Karl. 1975. *Ideas for a Theology of Death*. *Theological Investigations*, 13, 160-191. ISSN: nd.
- RAHNER, Karl. 1965. *On the Theology of Death*. New York: Harder and Harder ISBN: nd
- ROBERTS, Albert R. 2005. *Introduction*. In ROBERTS, Albert, R. (Ed.). *Crisis Intervention Handbook: Assessment, Treatment, and Research*. Oxford: Oxford University Press, (s. 19-26) ISBN-10: 0195179919
- ROBERTS, Stephen. B., ASHLEY, Willard. W. C. (eds.) *Disaster spiritual care*. Skylight Paths Publishing. 384 s. ISBN 978-1-59473-240-9
- ROBINAUGH, D. et al. 2012. *Recognizing and treating complicated grief*. *Current Psychiatry*, 11/8: 30-35. ISSN: 1523-3812
- ŘÍČAN, Pavel. et al. 2010. *Spirituality of American and Czech students – A cross-cultural comparison*. *Studia psychologica* 52. (3), 243-251 ISSN 0039-3320
- ŘÍČAN, Pavel., JANOŠOVÁ, Pavlína. 2010. *Spirituality as a Basic Aspects of Personality: A Cross-Cultural Verification of Piedmont's Model*. *The international Journal for the Psychology of Religion* 20/1 2-13 ISSN 1050-8619
- SCHALKWYK, Annalet van. 2011. *Sacredness and Sustainability: Searching for a Practical Eco-Spirituality*. *Religion and Theology*, 18 (1-2): 77-92. ISSN 1574-3012
- SMEETS, Wim, MORICE-CALKHOVEN, Tessa. 2014. *From Ministry Towards Spiritual Competence. Changing Perspectives in Spiritual Care in the Netherlands*. *Journal of Empirical Theology* 27 (1): s.103-126. ISSN 0922-2936
- SMITH, Rachel. 2013. *Lamentation and Annunciation: The Maaternal and Virginal in Eastern Christian Theologies of Grief*. *Theology and Sexuality*, 19 (3): s. 263-282. ISSN: 1355-8358
- SOLOMON, Roger, RANDO, Theres. 2007. *Utilization of EMDR in the Treatment of Grief and Mourning*. *Journal of EMDR Practice and Research*, 1 / 2: 109-117. ISSN: 1933-3196
- SOUTHGATE, Christopher. 2016. *Science and Religion in the United Kingdom*. *Zygon*, 51/2 361-386 ISSN 1467-9744
- SOWERS, Janie. J. ET AL. 2008. *Finding Meaning and Purpose in the Death of an Adult Daughter: A Grief Observed*. *Journal of Pastoral Counseling*, 43: s.50-66.
- STEWART, Chris, LAWRENCE, Shawn. 2020. *A multi-dimensional exploration of spirituality to empathy*. *Journal of Spirituality in Mental Health*. DOI: 10.1080/19349637.2020.1732266. ISSN: 1934-9645
- SUCHOMELOVÁ, Věra. *Senioři a spiritualita – duchovní potřeby v každodenním životě*. 1. Vyd. České Budějovice: Návrat domů. Teologická fakulta Jihočeské univerzity, 2016. 302 s. ISBN 978-80-7255-361-7
- SVATOŠOVÁ, Marie. *Víme si rady s duchovními potřebami nemocných?*. 1. Vyd. Praha: Grada, 2012. 112 s. ISBN 978-80-247-4107-9
- ŠIMR, Karel. *Neštěstí, náboženství a duchovnost* in BAŠTECKÁ, Bohumila. a kol.: *Psychosociální krizová spolupráce*. 1. Vyd. Praha: Grada, 2013. 320 s. ISBN 978-80-247-4195-6.
- ŠÍDLOVÁ, Jana. 2017. *Možnosti využití empirických metod v (praktické) teologii*. *Caritas et Veritas*. 2017/7, s. 256-268. ISSN: 1805-0948
- ŠPATENKOVÁ, Naděžda., a kol. *Krizová intervence pro praxi* 1. Vyd. Praha: Grada, 2004. 200 s. ISBN 80-247-0586-9
- ŠTAMPACH, Odilo, I. *Nahradila spiritualita náboženství?* In: Babyrádová, Hana - Havlíček, Jiří eds., *Spiritualita*. Brno: Masarykova univerzita, 2006 (s. 99-109). ISBN 80-210-4206-0
- TAKKINEN, Sanna, SUUTAMA, Timo. 2004. *Life-lines of Finnish People Aged 83-87. Aging and Human Development*, 59: 39-362., ISBN 9780190201050

- TROISFONTAINES, Roger. 1963. *I Do Not Die*. New York: Kubik Fine Books, Ltd. ISBN: 937-294-0235
- TRTÍK, Zdeněk. *Vztah já-ty a křesťanství*. Praha: Blahoslav, 1948. 208 s. ISBN nd.
- UNGUREANU, Ileana., SANDBERG, Jonathan. G. 2010. „*Broken Together*“: *Spirituality and Religion as Coping Strategies for Couples Dealing with the Death of a Child: A Literature Review with Clinical Implications*. *Contemporary Family Therapy*, 32: 302-319. ISSN 1573-3335
- VANČURA, Michael. *Psychospirituální krize. (s. 329-357)* In VODÁČKOVÁ, Daniela a kol. *Krizová intervence*. 2. Vyd. Praha: Portál, 2007. 544 s. ISBN 978-80-7367-342-0
- VALENTINE, Christine. 2006. Academic constructions of bereavement. *Mortality*, 11, 1, 57-79. ISSN: 1357-6275
- VAUTIER, Holly B. 1997. Dignity and Dying: A Christian Appraisal Definitions of Death. *Theology Matters*, 3(3): 1-16, s. 1.
- VERVAECK, Bart – HERMAN, Luc. 2005. *Handbook of Narrative Analysis*. Lincoln: University of Nebraska Press. ISBN: 0-8032-2413-3
- VODÁČKOVÁ, Daniela. a kol. *Krizová intervence*. 2.vyd. Praha: Portál, 2007. 543 s. ISBN 978-80-7367-342-0
- VOGEL, Jiří. *Církev v sekularizované společnosti (studie k husitské eklesiologii)*. 1.Vyd. Brno: L. Marek, 2005. (Pontes pragenses). 247 s. ISBN 80-86263-64-9
- VON HUYSSTEEN, J. Wentzel. 2017. From Evolutionary Anthropology to Theological Anthropology: Will a Shared Future Emerge? In Christopher CHALLAMET ET AL. (Eds.). *Game Over? Reconsidering Eschatology*. Berlin / Boston: Walter de Gruyter GmbH, pgs. 73-95 ISBN: 9-78311-0-517965
- WALTER, Tony. 2006. What is Complicated Grief? A Social Constructionist Perspective. *OMEGA*, 52/1, 71-79. ISSN 0305-0483
- WALTERS, David. A. 2008. *Grief and loss: toward an existential phenomenology of child spirituality*. *International Journal of Children's Spirituality*, 13(3): 277-286. ISSN 1364-436X
- WEAVER, Natalie Kertes. 2013. *The Theology of Suffering and Death*. London: Routledge. ISBN: 978-0-415-78107-7
- WILLETT, Don. 2010. A Biblical Model of Stages of Spiritual Development: The Journey According to John. *Journal of Spiritual Formation and Soul Care*, 3(1), s 88-102. ISSN: 1939-7909
- WILLIAMS, Jonhn W. 1971. Karl Rahner on the Death of Christ. *Journal of Evangelical Theological Society*, 14(1): 41-50. ISSN: 0360-8808
- WILLIAMS, Sam. 2003. *Toward a Theology of Emotion*. *The Southern Baptist Journal of Theology*, 7(4): 58-73 ISSN 1520-7307
- WILSON, Shawn. 2008. in NEPUŠTIL, Pavel. *Proces změny po ukončení dlouhodobého užívání pervitinu bez odborné pomoci – disertační práce*. Brno: MUNI FSS, 2013
- WONG, Paul. T. P., FRY, P.S. *The human quest for meaning: A handbook of psychological research and clinical application*. Mahwah, New Jersey-London: Lawrence Erlbaum Associates, 1998. 462s. ISBN 0-8058-2503-7
- WORDEN, William J. 2015. Theoretical Perspectives on Loss and Greif. In Judith M. STILLION, Thomas ATTING (Eds.). *Death, Dying, and Bereavement: Contemporary Perspectives, Institution, and Practice*. New York: Springer, s. 91-104. ISBN: 978-0826-171412
- WORDEN, William. 2009. *Grief Counseling and Grief Therapy: A Handbook for the Mental Helath Practitioner*. New York: Springer. ISBN: 978-0-8261-2456-2
- WORTMANN, Jennifer, PARK, Crystal. 2008. Religion and Spirituality in Adjustment Following Bereavement: An Integrative Review. *Death Studies*, 32: 703-736.
- WRIGHT, Daniel & London, Kamala & Field, Andy. P. 2011. *Using Bootstrap Estimation and the Plug-in Principle for Clinical Psychology Data*. *Journal of Experimental Psychopathology*. 2. 252–270. ISSN 2043-8087 / DOI: 10.5127/jep.013611
- WRIGHT, Tony. 2008. Death, the Dead and the Underworld in Biblical Theology – Part 1 *Churchman*, 122(1): s. 9-37., ISSN: 0009-6628
- WRIGHT, Tony. 2008. Death, the Dead and the Underworld in Biblical Theology – Part 2, *Churchman*, 122(2): 107–125, ISSN: 0009-6628
- YAN, Hairong. 1997. On Three Major Dichotomies. *Dialectical Anthropology*, 22: 51-78. ISSN: 0304-4092
- YEAGER, Kenneth, R., ROBERTS, Albert, R. *Doffgerentiating Among Stress, Acute Stress Disorder, Acute Crisis Episodes, Trauma, and PTSD: Pradigm and Treatment Fools*. In A. R.

Roberts (Ed.) Crisis intervention Handbook: Assessment, Treatment, and Research. Oxford: Oxford University Press, 2003. 90-118, ISBN: 0-19-517991-9

INTERNETOVÉ ZDROJE:

Mezinárodní konference o spiritualitě, se uskutečnila na půdě KTF UK, 21. - 23.9. 2007 a odkazuje na ni např. MUDr. Eva Kalvínská ve své presentaci na konferenci: Paliativní medicína v Ústí nad Labem 8.4.2010, dostupné na: <http://slideplayer.cz/slide/2741182/> dne 6.1.2018

BLÁHOVÁ, Vendula. Schütze: Místo narativního interview v metodologii sociálních věd [online]. E-polis.cz, 26. duben 2010. [cit. 2018-01-18]. Dostupné z

<http://www.e-polis.cz/clanek/schutze-misto-narativniho-interview-v-metodologii-socialnich-ved.html>

Více zde: <http://www.e-polis.cz/clanek/schutze-misto-narativniho-interview-v-metodologii-socialnich-ved.html>

ISSN 1801-1438.

HALÍK, Tomáš. kázání: Památka všech věrných zemřelých. Dostupné z: www.halik.cz/cs/tvorba/proslovy-kazani/proslov/24.cz

Český statistický úřad, sčítání lidu: <https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/cs/index.jsf?page=vystup-objekt-vyhledavani&vyhltext=vyznani&bkvtdnl6bsOhbsOt&katalog=all&pvo=SLD9100PU-OK>

více: <http://www.kaplani.army.cz> (dostupný 13.1.2018)

více: <http://www.vdpcr.eu/index.html> (dostupný 13.1.2018)

více: <http://www.nemocnicnikaplan.cz>, <http://kaplan-nemocnice.cz> (dostupný 13.1.2018)

více: <http://pitcr.cz/index.php?section=21&module=navigationmodule> (dostupný 13.1.2018)

ABSTRAKT

SMRT BLÍZKÉHO ČLOVĚKA V KONTEXTU SPIRITUALITY DEATH OF A CLOSE PERSON IN THE CONTEXT OF SPIRITUALITY

Mgr. Sylvie Stretti

Předkládaná disertační práce se zabývá vztahem mezi tématem smrti blízkého člověka a spirituality, především osobního pojetí spirituality. Smrt blízké osoby je zlomovým bodem v životě člověka. Zlomem, který ovlivňuje další život po všech stránkách lidského života, ve všech jeho dimenzích – biologicko-psycho-socio-spirituálních. Celostní péče o člověka je čím dál více uplatňována v kontextu zdraví či oborů pracujících se vztahy či vazbami, je tedy podstatné si tento fakt spolupráce více oborů v praxi a vzájemné obohacování uvědomovat.

V úvodu práce jsem představila stav současných přístupů k tématu smrti blízkého člověka a spirituality a uvedení do problematiky. Téma spirituality se vyskytuje v souvislosti s mimořádnými událostmi, tedy na poli interdisciplinárním, což koresponduje právě s lidskými dimenzemi. Pokud je v centru dění zájem o člověka jako o celek, a tedy i péče o člověka jako o celostní bytost, je pochopitelné, že je v tomto směru nutné vnímání nejen různých oblastí, ale především mezioborová spolupráce.

První část předkládané práce je zaměřená teoreticky na definování současného poznání třech hlavních témat. Jedná se o konceptualizaci pojmů a kategorií, pomocí kterých je formulována ve výzkumné části základní výzkumná otázka. Podstatou je definování oblastí a pojmů pro potřeby předkládané práce, což napomáhá srozumitelnosti zpracování získaných dat.

První kapitola se zaměřuje na pojetí smrti a truchlení v kontextu moderní teologie. Představuje teoretické koncepty a modely zaměřené na toto téma. Na ni navazuje kapitola druhá, nahlížející na pojetí smrti a truchlení v kontextu

sociálních věd. Představuje modely, které s procesem zármutku a truchlení pracují. Třetí kapitola uzavírá toto téma návrhem modelu posvátně-sekulární smrti a truchlení, tedy možným dalším pohledem, kterým jsem se snažila integrovat poznatky moderní teologie a sociálních věd. Čtvrtá kapitola je zaměřena na definování pojmu spiritualita, aby bylo zřejmé, jak je spiritualita chápána v celé práci. Podstatná je vztahová rovina spirituality, jež jsem v teoretické části definovala na oblast svobody, vztahu a emocí. Toto dělení je pak zohledněno ve výzkumné části. Teoretickou část uzavírá pátá kapitola, zaměřující se na spirituální rozvoj, který ztráta v podobě smrti blízkého člověka může přinášet. Tento rozvoj je vázán na východiska krize, kde lze sledovat potenciální spirituální růst.

Druhá část je zaměřena na metodologii výzkumu (narativní interview) a definování zkoumaného problému. Popisuje průběh výzkumu a způsob zpracování rozhovorů s důrazem na narativní obsah zkoumané problematiky. Narativní přístupy umožňují pracovat s příběhem tak, jak ho konkrétní člověk žil, cítil a vyprávěl. Pracuje v jakémsi trojúhelníku, kdy uprostřed je příběh a každý z vrcholů zastupuje jednoho zainteresovaného člověka – respondenta, výzkumníka a čtenáře. Centrem zájmu je hloubka vnímání a popisu prožitku, který obsahuje vyprávěný příběh. Výzkumná otázka byla definována: *„Jak lidé, kterým někdo blízký zemřel, popisují změny spirituality v kontextu krize vyvolané ztrátou někoho blízkého?“*.

Třetí část obsahuje samotný výzkum se třemi rovinami zjištění. V první rovině se jedná o analýzu uvnitř-případu, kdy na životní a spirituální křivce respondentů je vyprávěn příběh s důrazem na významné a překvapivé momenty respondentů. Druhá analýza se zaměřuje na analýzu mezi-případy. Jedná se o tzv. druhé čtení s důrazem na spirituální uvědomění respondentů a navazuje na ni kapitola deset. Analýza vychází z rozdělení na oblasti svobody, vztahu a emocí definovaných v teoretické části. Na ni navazuje třetí rovina, která je zaměřena na teoretickou reflexi druhého čtení a zaměřuje se na spirituální rozvoj na základě reflexe teoretických koncepcí.

Narativní způsob výzkumu poukazuje i na možné využití metod narativního přístupu odborníky, kteří se zabývají tématem smrti blízkého člověka a spirituality. Již od počátku disertační práce bylo zřejmé, že se jedná o interdisciplinární pole různých oborů. V těchto oborech je možné využít narativního přístupu pro zkoumání souvislosti krizového životního milníku, jakým je smrt blízkého člověka, a spirituality. Spiritualita, její osobní pojetí, jakožto jedna z dimenzí člověka, může být popisována na základě jednotlivých milníků s přihlédnutím k proměně vnímání a prožívání spirituality. Může pomoci zvědomit proces spirituálních změn, včetně spirituálního růstu, při práci s lidmi, kterým někdo blízký zemřel. Je také podstatné si uvědomovat, že interdisciplinarita nespočívá pouze ve vzájemném vědění o sobě, ale především ve funkční spolupráci. Neboť spolupráce různých oborů ať již teologie, psychologie, zdravotnictví či sociální práce může pomoci posílit odolnost lidí při procesech vyrovnání se se ztrátou a také může pomoci následnému růstu.

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha I. Souhlas respondentů – vzor

Souhlas s pořízením audiozáznamu a zpracováním v něm obsažených dat

---

V souladu s ustanovením zákona č. 101/2000 Sb. O ochraně osobních údajů dávám najevo souhlas Sylvii Stretti s pořízením audiozáznamu rozhovoru, který jsem poskytl(a) v rámci výzkumu „Změny vnímání spirituality v kontextu ztráty“ dne..... Zároveň souhlasím, při zachování anonymity, s jeho (nehodící se škrtněte) :

- Následným zpracováním v rámci disertační práce a to včetně úryvků z rozhovoru
- Následným zpracováním pro publikace v odborných periodikách a to včetně úryvků z rozhovoru
- Následným zpracováním pro prezentaci na konferencích a publikaci v konferenčních sbornících a to včetně úryvků v rozhovoru
- Následným zpracováním pro účely výuky na vysokých školách v případě, kdy to bude nezbytně nutné bez konkrétních úryvků v rozhovoru (za předpokladu, že pro tyto účely nebudou využity publikace výše uvedené)

Stejně tak vyjadřuji souhlas s pořízením a následným zpracováním časové osy v grafické podobě a to pro výše uvedené účely.

Současně prohlašuji, že jsem tento souhlas projevil dobrovolně a je mi známa časově neomezená možnost jeho odvolání. Stejně tak prohlašuji, že jsem si vědom, že do doby odvolání souhlasu mohou být údaje zpracovány a uchovány a zároveň, že při odvolání souhlasu není Sylvie Stretti povinná zajistit vymazání úryvků z rozhovorů, stejně jako na ně navazujících analýz z již publikovaných materiálů výše uvedené povahy.

V..... dne .....

Jméno a příjmení .....

Podpis .....

Anonymizované označení komunikačního partnera / partnerky v disertační práci: .....